

NECULA IORGA

SCHITE

DIN

LITERATURA ROMÂNĂ

VOLUMUL I-ii.

Alecsandri—Bălcescu—Filimon.

IASI

EDITURA LIBRĂRIEI FRĂȚII ȘARAGA.

De acelaș autor

Une collection de lettres de *Ph. de Mézières*, din
Revue historique, 36 pp. în 8°, Paris 1892.

Poezii, în 8°, București, Haimann, 1893.

Thomas III, marquis de Saluces Paris, 1893,
(supt presă).

Tipografia P. C. Popovici—Iasi.

AUTOR... *N. Yosca* .....
VOL... *Sabite din literatura română* .....
NR... *328* ANUL *1893* .....
P R E F A Ț Ă.

Cu escepția celor două scurte schițe asupra lui Ion Creangă și Veronicăi Miclea, articolele cuprinse în acest volum se ocupă cu personalități literare, aparținind toate generațiilor, ale căreia opere de căpetenie apărură între 1840 și 1860, generație numită în de obște generația de la „patru-zeci și opt“, de și mulți din cei ce o compun, saū n'aū luat nici o parte la mișcare, saū aū jucat un rol în de ajuns de șters într'însa. Cîteva cuvinte asupra caracterelor ce o deosebesc de predecesorii și urmașii săi literari, mi se par de nevoie, pentru a fixa ranguri și a statornici legăturī, ce nu și-au găsit locul în cercetări, scrise cu prilejuri și scopuri deosebite*).

*) Articolele Bălcescu, Filimon și Alecsandri aū apărut întăiu în «*Revista nouă*» (Sept.—Nov. 1890, Septembre și Octombre 1891), articolele Creangă și V. Micle în «*Convorbiri literare*» (April și

Cînd o literatură continuă apare întâia oară la noi, la sfîrșitul veacului trecut, două culturi ne ierau cunoscute numai, cultura neogreacă și cultura franceză. Cea d'întăiu își punea pecetia pe om de la intrarea lui în școală, dînd, prin felul cum înțelegea iea, creșterea intelectuală, o direcție ie pedantă și sacă spiritului și debărîndu-l de orî ce aspirație înaltă, de orî ce avînt venit din inimă; cea de-a doua punea înainte modelele celui cu dorință de a scrie. Intre amîndouă, o potrivire minuată; elevul dascălului fanariot nu putea găsi părinți literari mai plăcuți de cît scriitorii, și mai ales poeții franceji de la sfîrșitul veacului trecut.

Nici o dată n'a ezistat, în adevăr, o poezie mai rece, mai banală, mai falșă de cît acea, care înflorește în toată Europa apuseană, dar mai ales în Franța, la această epocă. Lăsînd la o parte teatrul, ce monotonie îngrijită la reprezentanții de frunte ai celorlalte genuri poetice! Poema didactică și epistola filosofică sînt la modă;

Iunie 1890). Iele au fost reproduse cu schimbări în această carte.

în interminabili exametri corecți se desfășură *poetizarea*, sămănarea cu nume mitologice, comparații consacrate și perifraze nobile, a tuturor cunoștințelor omenești, de la jocul de șah până la boale cu neputință de numit, predicarea unor idei generale, puține și vulgare. În sfârșit, poezia lirică propriu zisă ie reprezentată de șăgi anacreontice, pline de jocuri de cuvinte și împunsături epigramatice, un fel de literatură de salon și de odaie de culcare, îmbrăcată adese-orî în haine antice de o proveniență îndoielnică.

Ce plăcere pentru un elev al ilustrului Cacavela să cetească asemenea lucruri, ce mîndrie să le imiteze! Până și societatea, care admira și încuraja producții poetice de această înălțime, avea o asemănare deplină cu apusul leneș, elegant și corupt, unde se făcea reputația unui Dorat, unui Piron. Aceiași viață petrecută în convorbiri șoptite și intrigî de dragoste schimbătoare, aceleși femei frumoase, cu inima bună și mintea ușoară, căzînd în cursa unui *stih* meșter, ca și tovarășele lor în acela al unui *bout rimé*. Lenea și epicurismul sînt aceleași: deose-

birea stă numai în eleganța, supt care se înfățișază.

De aceia, logofătul Conachi va face versurî de iubire ștreqărească, va cînta formele unei lungî serii de Casandre și Catrine, va chiema în ajutor toată mitologia grecească și va vărsa toate lacrimile, de care ie capabil un om cu simțire (încă o importăție occidentală și omul *sensibil*, cu pîraiele sale de lacrimi*) dar capul său de quasi-fanariot nu va putea să deie bucășilor de dragoste, aceea desăvîrșire a formeî, aceea fineță a glumeî, supt care se ascund cererile simțitorilor amorezați din apus. Nu, orî cît și-ar năcăji părul plouat și lunga barbă de boier din protipendă, Cupidon nu-î trimete de cît șăgî din topor, fraze tacticoase și propoziții monotone. In loc să facă aluzii discrete la frumuseți, pe care

---

*)
 Zorî de ziuă se revarsă
 Și ieș ochii n'am închis ;
 Cum să-î închid, dacă varsă
 Pîraie de foc aprins!

Logofătul Conachi a comis aceste versurî, pe care Eliade le-a luat odată drept «versurî populare» (*Scrisorî din exil*, București, 1891, p. 366).

iubita nu le arată orî-cuî, iel le va zugrăvi cu deamănuntul, ca un om conştiincios ce ieste; fie Casandra orî cît de ruşinată, în loc s'o ameninţe delicat cu puterea flăcării sale, iel va spune răs-picat, ştiind cui vorbeşte, că:

...*ie* rău şi *dă* navală.

Cînd va traduce apoi pe omul cu forma cea mai îngrijită cu putinţă, pe clasicul Pope, care se plîngea, că nici un vers *bun* nu s'a scris înaintea sa în Anglia, fraza-î va fi nedibace şi rău turnată, ceia ce va pune şi mai mult în lumină goliciunea desăvîrşită a locurilor comune asupra „Omului“, cu literă mare.

Din acelaşi isvor îşi vor lua inspiraţiile Văcărescu şi Beldiman, singurii poeţi ai timpului, cari au scris mai mult şi ale căroră opere ni s'aŭ păstrat. Versurile de iubire ale celui d'intăiu, *Tragedia* celui de-al doilea aŭ avut ca modele scurtele cîntece de dragoste şi lungile poeme descriptive ale apusenilor. Esecţie fac numai, şi altei direcţii îi aparţin cîţi-va poeţi ardeleni *), cari, în afară de orî-ce

---

*) . Barac, Vasile Aron, Budai Deleanu. Numa

înriurire occidentală, și-aŭ aflat subiecte în literatura populară sau în creștinism, și asupra cărora ie destul de trist, că atenția nimăruia nu s'a oprit până acuma.

La 1821, Grecii s'aŭ dus, cu cultura lor cu tot, lăsînd în urmă doar cîte-va familii mai mult sau mai puțin romanizate și puternice înstincte de lăcomie, care durează încă. Tinerii cu dorință de a se lumina aŭ continuat însă a lua drumul Parisului, și a doua influență culturală s'a susținut, mai escluziv franceză de cît înainte,—supt o altă formă însă de cît a discursurilor filosofice și madrigalurilor pironiene.

Romantismul francez apare atunce, ca o plîngere vagă de om neocupat, întăiŭ, apoi ca o fanfară puternică și colorată. Alecsandri se întoarce din străinătate cu muzica versului lamartinian în ureche, Bolintineanu face cunoștință, mulțămită banilor *Societății literare*, cu fetele tinere pe patul de moarte, în patria lor însăși, Bălcescu prinde gustul tînguirilor biblice,

---

poema celui din urmă a fost cercetată până acuma (A. Densușianu, *Cercetări literare*, Iași, 1887, pp. 245 sqq.).

ale lui Lamennais, continuatorul în proză al lui Lamartine. Dacă acesta urmează o cale proprie în operele istorice, cei doi fruntași poetici ai generației trecute, orbiti în tinereță de splendoarea modelelor franceze, le vor imita și înainte în viața lor literară, cu succese deosebite.

Alecsandri n'a iubit mult poezia romantică a Franței în partea sa subiectivă. Dacă a făcut și iel câteva încercări în genul declamațiilor vage, bunul simț, pe care l-a avut mai mult de cât contemporanii săi, i-a arătat în curînd, că *lamartinianismul* nu ie mișcare de inovație, ci o cufundare în apele cenușii ale nelămuritului, care nu poate izbuti orî-cuî. A făcut atunce Orientale, cu Turci selbateci și tragedii grozave, puține însă, foarte puține. Cu 1860, cînd o altă generație sosește, poetul lasă în uitare ceia ce-l fermecase odată și, departe de pseudo-exotismul francez și de lirica *interioară*, pentru care nu iera făcut, începe a scrie lucrurile acelea, ce sînt ale lui și numai ale lui, *Legendele, Pastelele, Despot-Vodă*.

Pe cînd Alecsandri supraviețuia ast-fel, prin puterea de a produce și de a se

schimba, generații sale, Bolintineanu iera opus oare cum de admiratori săi, mișcării tinerilor. Nicī odată iel n'a lucrat alătura cu dînșii și nicī o neconsecință nu se observă în lunga sa viață intelectuală. De la început până la sfîrșit, a imitat: pe Lamartine, pe Hugo, pe Byron lamartinizat, pe Musset, pe Barbier poate în multe culegeri de satire, cu care mîntuie. Influența franceză nu s'a ezercitat asupra nimăruia cu atîta putere.

Al treilea poet de frunte al generațiii franțuzite, în sfîrșit, Alexandrescu, n'a dus lanțul multă vreme și, după cîteva banalități umflate din tinereță, îl vedem manifestîndu-se, cum iera, energic și isteț, în fabule cel puțin.

Nu ne vom opri asupra unor scriitori, cari, orī aū murit cu totul, orī s'aū însemnat mai ales, ca oameni de știință, ca vulgarizatori, ca dascăli ai poporului ignorant, ca Eliade și Asaki. Cel d'întăiu adoptase de pe la 1840, stilul plin de icoane bombastice, locurile comune axiomatice și tiradele profetice ale romantismului francez, mai ales ale lui Victor Hugo în scrierile sale de filosofie și

polemică. Cel de-al doilea a fost prea puțin amestecat în literatura curată: iel n'a creat nici un curent și nu s'a supus nici unui curent.

Dintre prozatorii timpului acelaia, trei își păstrează numai însemnătatea și astăzi: Negruzzi, o natură dreaptă și cumpătată, cu mult bun simț și puțină dragoste pentru *frază*, căutînd în literaturile străine îndemnuri și nu modele; Bălcescu și Filimon. Cel d'întăiu, a fost influențat de literatura romantică apuseană în „*Cîntarea Româniilor*” numai; cel de-al doilea, care nu cunoștea mai bine de cît romantismul german, nu s'a inspirat din iel de cît în nuvelele mai mici, *Staps* și cele de o ființă cu dînsul. Tustrei, prin marea desăvîrșire a limbii, prin independența cugetării și spiritul lor de măsură, vor rămînea, pe cînd atîtea foii din cei mai însemnați poeți ai epocii se spulberă și se vor spulbera încă.

Revoluția literară de la 1860 a pus capăt înrîuririi franceze. Unii din scriitorii „Junimii” au imitat romantismul german; în cele mai multe cazuri, imitarea a fost făcută cu înțelegerea și talentul,

pe care nu-l aŭ parodiile anterioare. Cei mai însemnați însă dintre dînșii aŭ deschis o cale nouă. În acest sens, evoluția literaturii româ ești urmează, hrănită de spontaneitatea vie a literaturii populare și fără altă legătură cu cele străine de cît acea, care ie de nevoie pentru formarea gustului.

Ie adevarat însă, că direcția Bolintineanu nu ie mîntuită încă, ie adevărat că imitarea servilă a unei singure literaturii contemporane, cea franceză, continuă în oare-care cercuri, că „lacrimile“ se mai varsă, că diminutive drăgălașe mai formează rimele și poza sentimentală saŭ teribilă cuprinsul, că, în sfîrșit, atîția vād și judecă, precum s'ar judeca și vedea în unicul și neasămănatul Paris. Publicul însă, care nu mai ie cel de la 1850, ride, și fetișistii tineri saŭ bătrîni, ai unei influențe, ce n'a fost tot-deauna fericită pentru noi, cad tot mai iute și mai la fund.

VASILE ALECSANDRI *)

A.

OMUL.

Vasile Alecsandri a murit la Mircești, rajul de țară așa de mult cîntat de dînsul, în vechea lui căsuță boierească, la 22 August. Odată cu vara s'a dus și «cel veșnic tînăr și ferice» din rîndul celor vii.

Pentru țara noastră ie o pierdere însemnată. Până în cele din urmă timpuri, bătrînul, rămas singur aproape din vremile apuse, scria încă și scria cu un condei, pe care nu-l îmbătrînise vrîsta, cu un condei aproape tot așa de vioi și de entuziast, ca pe timpurile de tinereță, cînd, acum 50 de ani, inima lui caldă se revărsa în metrul săltătoriu și dulce al «*Doinelor*». Nu ie o *figură literară* numai, care apune cu dînsul, ci un scriitoriu în deplină

*) . Acest studiu a fost publicat de „*Revista nouă*”, îndată după moartea lui Alecsandri, în două articole, a căroră legătură artificială, cu toate schimbările făcute, se cunoaște. Timpul publicării espică și tonul fals al biografiei și lipsa de cercetări mai personale și serioase asupra vieții poetului.

activitate, unul din muncitorii cei mai cu strădanie pe ogorul sărac și părăginit al poeziei românești.

Cele din urmă zile ale lui, zile de resemnare creștinească, de îngenunchiere fără dureri a adevăratului Român înaintea morții, ce se apropia de dînsul, au fost în aceiași vreme niște zile de muncă pentru draga lui poezie, pentru limba, pe care atîta vreme măiestru a vorbit-o. Cu cîte-va zile înainte de a-și lua ziua bună de la lume, mîntuise corectura lui «*Ovidiū*», ultima lui operă, opera lui *de boală*. Și une-orî, cînd se simția mai bine, această natură de o energie rară visa muncă nouă, opere nouă.....

De aceia—din toate frazele de panegiric ie singura bine spusă—moartea lui a fost neașteptată, un lucru pe care nu-ți venia să-l crezi. Ieraî așa de obișnuit să-l vezi veșnic muncind, producînd neconținut într'o tinereță fără de sfîrșit, că această moarte ți se părea imposibilă. Alecsandri, acest maiestru de limbă, a fost în aceiași vreme și unul din muncitorii cei mai harnici pentru literatură.

De la 1840, cînd ¹⁾ «*Buchetiera de la Florența*» apăru în «*Dacia literară*» a lui Cogălniceanu, cînd poetul făcu cel d'întăiu pas în literatură și—lucru curios—în proză, până la 1890, operele se țîn lanț. Sînt, nu-î vorbă,

¹⁾ Numărul pe Maiu-Iunie.

anî de aceia, cînd nu publică nimic, dar orî-ce eveniment capital pentru poporul românesc, îl află treaz și gata de scris. Cel ce a cîntat mai energic și mai frumos decît Mureșanu «*Anul 1848*», a fost tot acela, care, 30 anî mai tîrziu, a cîntat epoca nouă de entuziasm patriotic, care, începută la 1877 cu războiul, s'a mîntuit cu proclamarea Regatului. Opera lui rezumă cugetarea și simțirea românească pînă mai dăunzî, cînd, în fața năvălirii pesimismului, lira lui optimistă și dulce n'a găsit nici-o notă.

De aici și gloria, care creștea cu fie-care operă nouă și care n'a început a se întuneca de cît în timpurile din urmă, cînd alți oameni, cu alte gînduri, nu puteau să înțeleagă pe deplin pe acest străbun al poezii noastre. Atunci începu acel curent nenorocit al coborîrii de pe pedestalul de glorie adevărată și cinstită a poetului «*Pastelor*», acea nerecunoștință a «*epigonilor*» escluziviști, cari credeau și poate cred încă, în pornirea lor nedreaptă, că închinătorii unei religii nouă trebuie să sfarme întăiū pe zeul timpului trecut. A fost o nerecunoștință pentru poet, și, dacă iel, veșnic senin și străin de orî-ce compromisuri cu publicul, n'a arătat nici-o supărare în fața insultelor ce se debitaū în contră-ī, noi, cei, ce putem gustă o cugetare frumoasă, care nu mai ie a noastră, trebuie să înfierăm această critică veninoasă și neinteligentă. In

artă, te poți închină la doî Dumnezei și chiar la mai mulți. Astăzi, cînd vremea panegiricelor și criticelor pasionate a trecut, cînd a venit poate timpul să se spuie un cuvînt adevărat și fără patimă asupra bătrînuului poet, firește că uneltirile de feliul acesta vor trebui să înceteze. Odată cu moartea lui Alecsandri, patimile în judecarea lui se vor liniști și critica operelor sale va intra pe o cale mai rece. mai științifică, mai dreaptă. În studiul de critică literară, ce are să urmeze biografiei, mă încerc să fac un început pe acest drum.

Vorbînd întăi de viața poetului și aceasta pe scurt - fiind-că nu *toate* împrejurările tra-iului unu om, cele mai mărunte, determină direcția caracterului său, voi trece mai tărziu la cercetarea operelor așa de multe la noi — 12 volume — ale celui ce, nemulțămîndu-se cu un singur gen literar, a trecut cu tot atîta ușurință de la poezia lirică la legendă, de la farsă la dramă.

I. ¹⁾

Tatăl lui Alexandri, fost sameș la Bender și apoi negustor de sare, se așezase la Iași. Totuși nu acolo i-a fost dat să se nască poe-

¹⁾ Datele asupra vieții poetului sînt luate în mare parte din stadiul d-lui Bengescu (*Convorbiri literare*, XX, XXI, XXII), care însă nu merge de cît pînă la 1844.

tului. Eteria începuse: Ipsilant trecuse Prutul și Iașiul vedeaă desfășurându-se mascarada umflată, care s'a sfârșit cu măcelurile de la Secul, Drăgășani și Sculenă. Alecsandrestii fugiră la Bacău, unde, la 21 Iulie 1821, se născu Vasile Alecsandri.

După sfârșitul Eteriei, familia se întoarce la Iași, unde începe pentru poet viața lui de copil. Cetiți frumoasa-i scrisoare către D. Ion Ghica și veți vedea pe neastîmpăratul și veselul copil al vornicului, petrecîndu-și zilele alături cu Vasile Porojanu, cel de cernită memorie, în casele părintești din strada Sfîntul Ilie. Lupte aprige în potrive buccengiilor evreii, pe care nici-o-dată, șovinist și intolerant ca toți bătrînii, nu i-a putut suferi, războaie homerice cu zmeiele băieților din mahală, ștregării făcute bietului călugăr Gherman, care cel d'întăiu l'a învățat carte,—iată traiul acesta de copil alintat și fără grijă, răsfațîndu-se în toată voia temperamentului său vioiu și vesel. Din copil ai fi putut prezice omul: n'a fost ca Balzac un mic nevrozat, un copil încăpăținat și mărgenit la minte, pentru care nu ezista altă lume decît aceea, pe care o zăria în cărțile furate de acasă, nici ca Hugo un fenomen intelectual. *l'enfant prodige*. Fără gînduri bătrînești și fără dor mult de carte, fire veselă, deschisă, energică, veselă mai ales, iată cum iera în copilărie, cel ce ascultînd poveștile cu Tartahot barbă de-un

cot, cu Feți Frumoși și Cosinzene, sorbia comoara închipuirii poporului.

Intrarea în pensionatul lui Victor Cuenen, refugiat francez dela 1812, care ținea *pansion* la Iași pentru feciorii de boierii, îl desparte de Porojanu țiganul, de călugărul Gherman, de toată această viață de soare și de aier liber. Aice la Cuenen întâlnește pe prietiniții lui de mai târziu, Mihaï Cogălniceanu și actorul Millo. De la Cuenen, trece la Paris cu grecul Furnarache, prietenul vestitului Corai.

Trimițându-l să se *pricopsească* la Paris, bătrînul Alecsandri vroia să facă din fiu-său cel mai mic un doftor învățat și meșter. Nu iera acesta și gustul viitorului poet. Din medicină n'a văzut de cât salele de disecție, mirosul greoiu al cadavrelor trîntite pe mese, fiorul acela de groază, pe care-l simția intrînd în aceste triste și feroase sanctuare ale științei lui Ipocrat. Același lucru și la matematici: colosalele volume de drept au avut darul de a-l spăria prin singură aparența lor esteroară și Alecsandri se întoarce din Paris la 1839, ceva mai *pricopsit* în ale literaturii, cu fraze din Rousseau și viersuri molatice din Lamartine în cap, dar fără altă *cărțubie* de cit acea de *bachelier es lettres*, pe care i-o cîștigase un «*paix de Vestphalie*», aruncat la întîmplare. În schimb, Cotte, om cetit și deștept, la care stătuse o bucată de vreme, îi deșteptase gustul poeziei, și în buzunariul lui, tînărul Vasile

Aleksandri aducea întâiele-î încercări în franțuzește, *Zunarilla*, *Le Cosaque*, publicat de Asaki, împreună cu alte cite-va cîntece de zorî ale talentului său.

Numit la casa pensiilor, tînărul romantic sparie lumea liniștită și blajină a bătrînilor cu crăvășile-î stacojii și cu lungile plete à la *Gantier*, care-î filfîiau pe umeri. În curînd muză lui începe însă a grăi în limba cea frumoasă a cronicilor și poeziilor populare și, cetite în salonul d-nei Elena Ghica, cel d'întăiū salon literar moldovenesc, iele produc efect. Iera ceva cu desăvîrșire nouă într'o țară, care din poezie nu cunoștea decit pe cea franceză și neo-greacă și care iera obișnuită să cetească în românește producerile fără formă și nu tocmai bine sunătoare la urechi ale lui Asaki, căruia, de sigur, nu pentru viersuri frumoase i se ridică statuie la Iași. Nu-î vorba, Donici tradusese frumoasa «*Căruța poștei*» din Pușkin, C. Negruzzi își începuse cariera literară (originală) prin «*Aprodul Purice*» și cite-va poezii, dar atîta tot. Aleksandri aducea un vers nou, sunătoriū și zglobiū, romantismul francez, pe care iera să-l naturalizeze mai tîrziū Negruzzi prin traducerea *Odelor și Baladelor*, apoi ca un răsunset armonios din poezia populară. De aceia și răpegiunea, cu care numele poetului a început să se răspîndească.

La 1840, numărul de pe Maiū-Iunie al «*Dacii literare*» a lui M. Cogălniceanu cuprinde

«*Buchetiera de la Florența*». reminiscentă prea idealizată a unei călătorii făcute la 1839 cu C. Negri în Italia și care produsese acestu temperament entuziast o întipărire adâncă. Dela 1840 până la 1842, poetul nu produce nimic. Guvernul lui Mihai Sturza suprimase de alt-feliu revista lui Cogălniceanu, poate în urma unor bănuieli asupra scopului ascuns al tinerilor, ce lucrau acolo și o bucată de vreme mai nimic nu se scrie în Moldova, în viersuri mai ales.

După lovitura, pe care o căpătă (1842) prin moartea mamei lui, cu care avea o potrivire rară în gânduri și simțiri și care pare a fi dat pecetia poetică temperamentului său, Alecsandri pleacă la munți. Aici se revelează iel ca poet, în fața naturei acesteia splendide a Carpaților, pe care mai bine de cât oricare a înțeles-o și de care a fost tot-de-auna îndrăgit. În umbra brazilor suptirateci, la șopotitul cochetelor izvoare de munte, furișându-se printre stâncele vinete, lângă vechile mănăstiri durate de strămoșii evlavioși la inimă și puternici la braț, au fost scrise cele d'întăiu dintre poeziile lui, nesigure încă și prea încărcate cu diminutive, «*Baba Cloanța*», «*Strunga*», «*Visul*», «*Mîndrulița de la munte*» și altele. Acestea vor alcătui *Doinele*, care, publicate întâiu în «*Foaia literară și științifică*» din 1844, formează împreună cu «*Lăcrămioarele*», volumul din 1853, «*Doine și Lăcrămioare*». Doi-

nele cuprind de alt-feliu și bucăți de natură epică, «*Altarul Mănăstirii Putna*» și «*Andrei-Popa*», între altele. «*Lăcrămioarele*» încep a fi scrise cam tot atunci. În 1845, «*8 Martie*» și «*O noapte la țară*», în 1846, «*Despărțirea*» și «*Cîntec de fericire*». În aceeași vreme, poetul nu uită frumoasa bucată în proză din «*Dacia literară*» și urmează a scrie în același stil înflorit, rîzătoriu și ironic bucăți ca «*Istoria unui galbăn*», «*O preumblare la munți*» etc.

Creator aproape în poezie, prozator dacă nu de talia lui Negruzzi, cel puțin unul dintre cei mai buni pe acele vremi de limbă împes-trițată, îi mai rămîne lui Alecsandri să creeze teatrul. Fiind-că, în realitate, Alecsandri a creat genul acesta literar la noi și acest fapt numai ie de ajuns pentru a-l apăra de multe critici, de foarte multe. Teatrul de la Cișmeaua Roșie al Domniței Ralu, învățata fată a lui Caragea (1819), acel al lui Aristia, prost poet, dar om harnic, consorțiul Eliad-Aristia-Bongianini, Societatea filarmonică (1834)—în Muntenia; teatrul lui Asaki (1812), al fraților Foureaux (1832), Conservatorul filarmonic, — în Moldova, nu făcuse mult pentru dezvoltarea teatrului românesc: iera un început, dar un început slab. Traducerii mai mult și încă ce traduceri! localizări mai de felii, ici și colo câte-o piesă originală rătăcită, dar cu atît mai lipsită de talent, cu cît iera și mai rară,—iată reper-

toriuł teatral în amîndouă Principatele. Pixérécourt, adorabilul Pixérécourt, autorul atîtor și atîtor melodrame, care de care mai fioroase, mai întunecate și mai *de senzație*, și Kotzebue ierau izvorul tuturor traducerilor, pe care în Moldova le reprezentau scriitorii și mahala-gițele lui Asaki. Millo singur dăduse teatru-lui cîte-va piese mai bunișoare, fără stil, fără complicații, nici de intrigă, nici de caracter, dar pline de spirit și *posibile* în sfîrșit—*Poe-tul romantic*, între altele. In colo așșele so-cietății lui Asaki oscilau între eternul Pixérécourt și nu mai puțin eternul Kotzebue.

Mihaï Sturza, om priceput mai în toate și cult, chiamă atunce la direcția teatrului pe Negruzzi, Cogălniceanu și Alecsandri, fruntașii tinerimii crescute în străinătate. Se traduce, se localizează: teatrul începe a se ridica puțin. Iera tot traducere, dar cel puțin înțele-geai ceva, iera o limbă, pe cînd cu cît-va timp înainte, spune Alecsandri însuși *) auzia o ac-triță spuînd că a primit un *puiū* (un poulet) și pe un actoriū exclamînd: Ce *chiseà*, ceia ce-mî cînți, nu-î decît o *rață* (quelle blague!.. Ce que tu me chantes là n'est qu'un canard) și alte asemenea juvaiere de limbă. In curînd însă, din închipuirea fecundă a lui Alecsandri piesele originale au să se nască.

La 1844, cea d'întăiū dintre ele «*Iorgu de*

*) In prefața teatrului său complet (ediția Sococ).

la *Sadagura sau nepotu-î salba dracului*», se dă pe teatrul din Iași în beneficiul actorilor lui. Succesul a fost imens. Cum vom vedea mai departe, piesa corespundea cu gustul cam necioplit al unui public, căruia-i trebuia pe scenă risul grosolan și puternic, desfășurare multă de mușchi, închideri în dulapuri și altele de felul acesta. O comedie de caracter ar fi căzut, farsa a entuziasmat Iașul întreg. Nota trebuitoare pentru a atrage lumea, iera deci găsită: în toată activitatea lui până la 1871, ca scriitorii dramatici, Alecsandri a urmat aceeași cale ca și'n «*Iorgu de la Sadagura*» și tot cu atîta izbîndă.

Lui «*Iorgu de la Sadagura*» îi urmează, în același an, comedia «*Creditorii*». În anii următori Alecsandri continuă a hrăni teatrul *singur aproape*: drame, comedii, vodeviluri, canțonete, operete izvoresc una după alta din condeiul acestui om așa de roditorii la scris. Cîte două trei pe an, une-orî și mai multe sînt bucățile date de dînsul teatrului din Iași întăiu, apoi și celui din București, după 1859. În 1845, o comedie «*Iașii în Carnaval*» și un vodevil «*Rămășagul*», al căruia subiect se află încă în «*Preumblare în munți*», supt forma povestirii. În 1847, o comedie-vodevil, «*Piatra din casă*» (3 Maiu) și o comedie, cea mai lungă și cu caracterele mai bine studiate, «*Boierii și ciocol*», o pagină de istorie. În 1848, «*Nunta țărănească*» se dă pentru întăia oară în folo-

sul săracilor. În 1849, poetul, ezilat în urma tulburărilor de la Iași, nu trimete nimic, dar, în schimb, întâlnim la 1850, trei cântonete «*Șoldan Viteazul*», «*Mama Anghelușa*», și «*Herșcu Buccengiul*», un vodevil «*Cucoana Chirița în Iași*». În operetă, «*Scara Mițet*». «*Doi morți vii*», în 1851; în 1852, «*Kir Zuliaridi*», comedie localizată, și vodevilul «*Chirița în provincie*». Tocmai la 1858 «*Cinel-Cinel*». Dela 1860—1871 apoi, comediile: «*Ginerele lui Hagi-Petcu*» (1866, localizată), «*Nobila cerșetoare*» (1871); cântonetele: «*Clevetici demagogul*» (1862), «*Sandu Napoila*» (1862); dramele: «*Lipitorile satelor*» «*Zgîrcitul risipitoriu*» (1860); vodevilurile: «*Rusaliele*» (1860), «*Agachi Flutur*» (1863, localizată), «*Arvinte și Pepelea*», «*Millo director*» (1864), «*Florin și Florica*» (1866), «*Drumul de fier*». Mai adauge-se un număr destul de însemnat de alte bucăți fără an însemnat pe iele, ca «*Haimana*», cântonetă, «*Concina*», comedie, și altele și atunci numai se va vedea cât a muncit pentru teatrul român la începuturile lui, Vasile Alecsandri. Ori-cît i s'ar contesta meritele de altă natură, în ceia ce privește teatrul lui din întâia perioadă, îi va rămînea gloria de a fi fost *cel d'întăiu* scriitorii dramatic, precum prietenul său, Matei Millo, a fost cel d'întăiu actor, actor serios, se înțelege, în Moldova.

Înșirarea pieselor lui Alecsandri m'a făcut

însă să trec înnainte cu viața lui. Îl lăsasem în 1848. Un început de glorie făcea numele-i cunoscut în Moldova, poezia lui iera necontestat superioară celei a lui Bolintineanu, cu care o bucată de vreme a scris împreună la «România literară», proza-î iera gustată de public tot așa de tare ca a lui Constantin Negruzzi. Atunce întîmplări politice vin să-î stingherească mersul. O uriașă ridicare a noroadelor trăsnea jos apăsătorii în toată Europa: iera revoluția dela 1848.

În Moldova ca și în Muntenia, glasul răscoalei ajunge la urechile tinerilor crescuți prin școlile din străinătate și-î face să caute a introduce și în țara lor starea de lucruri, cu care se deprinsese'n apus. Iera mai puțin o revoluție socială, cum a fost revoluția franceză, de cît o revoluție politică: se țintia mai ales de tineri mîntuirea țărilor din ghiarele urieșului de la Miază-Noapte, aducerea lor într'o stare înflorită și, prin unire, crearea unui Stat puternic și luminat la gurile Dunărei, la porțile Orientului. Iera o datorie de patriotism a conspira și de-aceia între complotiștii de la 48 se întilnesc feliu de feliu de caractere, feliu de feliu de profesii. Alecsandri lasă pentru întăia oară în viața lui să doarmă

Iambii suitorii, troheii, săltărețile dactile,
cum zice Eminescu și se devotează mișcării
revoluționare.

Mișcarea iera rău condusă însă. Se află oameni cu limba prea lungă între răsculații încrezători din Moldova, nevrednici se amestecase între tineri și revoluția neisbutită n'a fost de cît un impuls, o pildă pentru urmași, un mijloc de a ne face cunoscuți în Europa.

Se știe rezultatul revoluției din 1848 în Moldova, încunjurarea caselor lui Mavrocor-dat, unde *bonjuristii*, tinerii boeri, își țineau întrunirile, goana revoluționarilor prin tufele de la Copoș, tot acest amestec de comic și de salbătăcie, care caracterizează înnădușirea mișcării liberale de către oamenii lui Mihail Sturza. Cu toate baricadele, cu toată simpatia, de care se bucură tinerii în oraș, mișcarea a fost sfărîmată, căpeteniile trimese pe la mănăstiri, alții ezilați.

Alecsandri fugen Bucovina, de-acolò în Ardeal, unde se pune pe adunat cîntecele populare din acea parte și apoi începe a cutreiera Europa, interesînd-o pentru mica lui națiune, răsfrîngînd asupra-î toată simpatia, pe care o putea inspira ca om diplomaților străini. Azi la Turin, mîne la Constantinopol, veșnic energetic, veșnic elocvent, cînd ie vorba de țara lui iubită și în aceeași vreme diplomat desăvîrșit, fin, afabil, pătrunzătoriu. În hîrțile lăsate de dînsul trebuie să fie istoria întregă a misiilor sale politice, din care a publicat fragmente minunate în «*Convorbiri literare*». Publicarea integrală ar aduce marî lumine asupra acestei epoce,

din cauza faptelor ca și din cauza omului, care le-a săvârșit. D. Papadopol-Calimah, executorul său testamentar în materie de literatură, ar căpăta ast-feliu un drept la recunoștința noastră.

În același timp, Alecsandri cel dulce din «*Doine*», prea dulce poate, câștigase o notă mai mult în vălmășagul de împrejurări, prin care trecuse, nota energică și adâncă din «*anul 1848*», această bucată de o putere rară în românește.

Intors din surgun, Alecsandri nu prea scrie. «*Mărgăritărele*» sînt compuse în acest timp, dar cei mai zeloși partizani ai poetului recunosc inferioritatea lor față cu «*Doinele*». La 1855, poetul singur scoate o revistă, «*România literară*». Numărul întâiu, început cu «*Răzvan-Vodă*», epizod din frumoasa istorie a lui Mihai Viteazul de Bălcescu, mort de doi ani trecuți atunce, cuprindea un articol de Cogălniceanu, colaborator statornic al revistei și poezia «*la anul 1855*» de însuși Alecsandri:

Dup'atîtea veacuri negre de dureri, de vijelie,
Ce-ău trecut fără'ncetare peste biata Romănie,
Tu, an nou, ce ne vestești?

Revista mai publică «*Iahtul*», «*Sentinela romînă*», «*Tîndală și Pîcală*» și mîntuie anul cu un enorm supliment de poezii populare.

Lucrurile stăteau alt-feliu în Moldova acum. Grigore Ghica, om luminat și blînd, ca-

re tipărește pe Șincai, cumpărat de la călugărul Gherman, care ocrotește oare-cum dezvoltarea cugetării românești, rupe vechia tradiție boierească, îngustă și egoistă. desființînd robia. Incă dela 1844, Alecsandri, care la moartea tatălui său își liberase toți robii, cîntă această faptă bună în una din odele lui cele mai frumoase :

Te slăvesc, o zi dorită, sfîntă zi de libertate.

. . . . .

Imprejurările se grămădesc însă în această epocă cu o reperiune neîntîlnită aiurea. Muza lui Alecsandri trebuie să se odihnească iarăși peste doi ani, cînd războiul Crimeii vine să ajute țările românești, lovind pe răparețul lor vecin de la Răsărit. Alecsandri se duce la Sevastopol, unde face cunoștință cu generalul Lamarmora, ministrul lui Victor Emanuel. și cu mulți alții, cari mai tîrziu, la 1859, îi vor fi folositori. Intre «*Mărgăritărelele*» lui, întîlnim poeziile ca «*la Magenta*» și altele, care se resimt de pulberea de pușcă mirosită în Crimeia și de simpatiile născute aice.

În timpul căimăcămii de la 1858, Alecsandri, ministru de externe, se folosește de cunoștințele lui multiple pentru a-și ajuta țara în aspirațiile ieș. Și dacă s'a auzit vre-o dată un glas energic și hotărît, pledînd interesele Moldovei în zile de grea cumpănă, a fost glasul lui Vasile Alecsandri.

Unirea, la care a luat parte, pe cît l'a ajutat puterile, l-a găsit gata iar de a se pune în slujba țării lui. Prieten personal al lui Vodă-Cuza, pentru a căruia alegere a lucrat mult, iel face parte din cabinetul Ion Ghica și ie însărcinat cu greaua misiune de a cutreiera curțile din Turin, Paris și Londra pentru a căpăta recunoașterea stării de lucruri create în Principate prin alegerea din Ianuar. Dibăcia lui politică, tactul, de care a dat dovadă în tot cursul vieții lui, acel spirit atic, care domina în convorbirea-î variată, fină și bine-voitoare, aŭ vorbit mai mult decît orice finețe diplomatice în sprijinul cauzei sale. Bine primit de eroicul Victor Emanuel, biruitoriu prin multă sîrguință la curtea Angliei, unde diplomații se îndărătniceaŭ a nu vedea în Alexandru Ioan I de cît pe colonelul Cuza, primit favorabil de Napoleon al III-lea. care-î dă pentru Principate 10.000 de puști,—iel a împlinit însărcinarea dată de Domn, care-î spusese să lucreze, cum l-a sfătui inima și conștiința. Și iele nu pot sfătui de cît bine pe un Alecsandri.

Deputat, ministru, poetul supt domnia prietenului său de tinereță, ie veșnic în afaceri, veșnic în slujba țării lui. Poezia suferă puțin de aceasta,—dar reputația lui literară nu scade: din potrivă, generația nouă, care n'a văzut pe începător, ci numai pe poetul deplin, îl divinizează.

În 1866, se retrage din viața politică. Ales în Academie în anul următor, iel intră apoi în cercul «Junimii», atunce înființată. Și într'ozile ce se cunoșteau și admirați în Vasile Alecsandri pe subiectivul de talent, pe adunătorul poeziilor populare, îl văzură zugrăvind în «Convorbiri literare» natura, pe care așa de bine o cunoștea și o înțelegea așa de bine, — în «*Pastele*».

«*Legendele*» urmează pastelelor, legende de bărbăție și de iubire din trecutul poporului ori din închipuirea veșnic vie a poetului. Lira aceasta, devenită puternică și colorată, atinge atunci culmile din «*Concertul în luncă*» în pastel, din «*Dumbrava roșă*» în legendă.

Veni războiul și un război glorios, un război mare pentru un entuziast, care se mîngîie cu Grivița de pierderea zdrențelor din urmă ale nenorocitei Basarabii. Țara iera neatîrnată, și nici-o-dată om n'a fost mai fericit de cît acel, care născut în Moldova cea asuprită și săracă, deschisă bunului plac al străinului, vedea acuma o Romănie mare, impunindu-se prin vitejie ca stat independent. Iera o a doua tinereță pentru dînsul. A cîntat din nou, vioi și vesel, întîmplările mari, ce se desfășurau înainte-î. Atunci au văzut lumina «*Balkanul și Carpatul*» «*Oda ostașilor*», «*Peneș Curcanul*» și altele, adunate în «*Ostașii noștri*».

«*Despot-Vodă*», reprezentat la București în 1879, începe o nouă serie de bucați teatrale,

în care frumuseța netăgăduită a viersului, măiastra lui cizelare, lasă în umbră defectele grave ale fondului, poticnirile caracterelor.

La 1883, «*Fântîna Blandnziet*» apare, primită cu răceală de uni, dar care, ca formă, nu iera o scădere și continua direcția nouă, începută cu opera precedentă.

La 1885, bătrînul primește locul de ambasador la Paris. Acolo l-a găsit boala. Bolnav, începu să scrie «*Ovidiu*». Avea o presimțire, că «*Ovidiu*» va fi opera-î din urmă, și așa a fost. Pierdut, se întoarce în țară, unde moartea-l prinse în curînd, la lucru. Cu rodul acestui lucru de jumătate de veac se ocupă cercetarea ce urmează.

B.

OPERA.

I.

Doine, lăcrămioare și mărgăritărele.

Acesta ie cel d'întăiu volum al poetului și unul dintre acele, în care a fost mai fericit poate. «*Doinele*» încep volumul: nu ie încă poezia personală, în care are să se încerce mai tîrziu: legende, mici bucăți epice alcătuiesc aproape tot volumul. Ie ca un răsunset al poezii populare, pe care începuse a o aduna încă

pe la 1842 și din care culesese cele mai frumoase bucăți la poalele Ceahlăului, în Ardeal și în Bucovina, la 1848. De atunci încă, forma poeziei populare și-o asimilează poetul și aceasta cu atîta dibăcie, în cît te lămurești, cetind bucăți ca «*Mărioara Florioara*», acest mărgăritariu de poezie simplă și limpede ca un izvor de munte, frumoasă ca fetele din basme, după care firea întreagă se înnebunește.—cum poetul a putut amesteca unda talentului său în valul «*Poeziilor populare*» fără să poți hotărî, unde grăiește poporul naiv și dulce, unde răsună nota prefăcută și dibace a poetului cult. Afară de «*Doina*» lui Eminescu, nici o bucată în metru popular nu se apropie de farmecul legendei duiioase a fetei fără de samăn de gîngășă, pe care zmeii o fură din brațele străinului său iubit, de mila munților, care tînjesc, pădurilor, care-și pierd frunza, vîntului, care jelește pe Florioara prin crengile pletoșilor stejari.

Albă ca o lăcrămioară,
Dulce ca o primăvară,

Îe poezia ca și duiioasa ieii eroină.

În acest ton popular pe jumătate, în întregime une-orî, ca formă, sînt scrise și cele-l-alte «*doina*»: haiduci, jelind tainicele adăposturi ale codrilor, isprăvi de vitejie ale vechilor Voievozi din cronice, concerte la luna plină în poienile codrilor, iată subiectul bucăților din mi-

cul volum, care arată mai bine de cît orî-ce dovadă, chipul cum poetul își crează încetul pe încetul pînza lui de armonie din poezia populară.

* * *

«*Lăcrămioarele*» sînt cel d'întăiu răsunset al inimii acesteia vesele, care, lovită în aceeași vreme aproape, de cea d'întăiu iubire și de cea d'întăiu durere mare, trece de la imnul de triumf din «*8 Mart*»:

Intinde cu mîndrie aripile-ți ușoare,
O sufletul mîeu vesel, o suflet fericit,

.....

Iubesc și sînt iubit,

la hohotul de plîns din «*Steluța*», luceafărul apus pentru vecie, fericirea apărută pentru o clipală și pierdută. Îe povestea dragostei lui, purtată de pe malurile Prutului, pe acele ale Bosforului. Innălțări ale sufletului către iubită, doruri veșnice îndreptîndu-l către dînsa, plînsurile dureroase de după pierdere. se leagă la un loc în cartea, unde, ca niște cadre aurite pentru dragostea lui caldă, se desfășură canalele sure ale cernitei Veneției, Neapole cu zimbetul lui de soare răsfrînt pe sinul de smarald al mării, codrii bătrîni ai Mînjinei.

Nu vă așteptați însă la deznădejdi fioroase, la dezgustul de lume, cuprinzînd pe iubitul rămas singur, la blăstăm, pe care părăsitul îl zvîrle naturei indiferente și stupide, ce i-a ră-

pit de dinnaintea ochilor luceafărul lui iubit. Nicî misticism, nicî filosofie cernită: durerea lui simțită, ce-î dreptul, nu-î înstrăinează inima de orî ce patimă alta de cît acea pentru Elena. Dovadă că în «*Mărgăritărele*» o altă iubită pune icoana ieî luminoasă în inima pustie.

De alt-feliu «*Mărgăritărelele*» nu sînt de cît un adaus, care nu spune nimic nou, care nu deschide un alt orizont înnaintea cetitorilor. Ie tot poetul d'innainte, vesel, cam copilăros, care nu găsește accente puternice, de cît atunce, cînd țara lui suferă, ca în «*Deșteptarea Româniî*» :

Voî, ce stați în adormire, voî ce stați în nemișcare,
N'auziți în somnul vostru acel glas triumfătoriî,

bucată energică și violentă, care scapă, cu «*Sentinela Romîna*», un volum întreg de repetiri ale «*Lăcrămioarelor*».

II.

Pastelele.

Sînt părți în opera unui poet, care dispar după o bucată de vreme și nu alcătuiesc partea veșnic nouă și veșnic trainică, după care generațiile, ce se perîndează, judecă figura sa literară. «*Doinele și Lăcrămioarele*» vor suferi în mare parte soarta aceasta: din atîtea

ciripituri ușoare, din atâtea șagi poetice deseori fără miez, în care grația și spiritul înlocuiesc ceia ce face adevăratul merit al poeziei subiective, accentul sincer și duios al durerilor nebune, fărîma de inimă singerată, — vor rămîne vre-o cîte-va poate, în care frumuseța formei scapă sărăcia de idei și răceala copilăroasă a fondului. Prin aceasta nu tăgăduiesc faptul, că «*Doinele și Lăcrămioarele*» n'ar fi simțite, că poetul ar fi fost nesincer, zugrăvind stări sufletești, pe care iel nu le împărtășia, de care iera străin cu desăvîrșire. Din potrivă, Alecsandri a fost poate acela dintre poeții noștri, care a cîntat mai slobod, mai din inimă, și nu iel ar fi fost în stare să-și creeze dintr'o simțire prefăcută, dintr'o *durere literară* un teren de exploatat, un fond de sentimente minciunoase, pe care să le îmbrace cu muzica versurilor sale sonore. Să nu se uite că Alecsandri într'adevăr ie născut poet, că împrejurările esteriore n'aū fost acele, care l-aū făcut să cînte, ca pe Bolliac, ori pe Mureșianu, ci dorul lui, născut odată cu dînsul. Trebuie să se facă însă o deosebire între simțire și simțire: nu toate inimile aū un răsnet tot așa de adînc și aceiași împrejurare poate lăsa indiferent pe unul, pe cînd în altul iea trezește o lume întreagă de gînduri și de simțiri. Sînt poeți mai refractari față cu durerea și Alecsandri a fost dintre aceia: niciodată omul acesta senin și vesel n'a avut

întunecimea deznădejdiî în inimă : nici-o-dată revolte aprige contra vieţii dureroase, păreri de rău amare după ideale dispărute, înălţări mistice către o lume căutată cu lacrimi în proza vieţii, nu se întâlnesc la dînsul. Ca un poet din vremile vechi, iel a păstrat tot-de-a-una în viaţa sa seninătatea olimpiană a lui Goethe ; nici-o-dată n'a plîns ca Lamartine, n'a blăstămat ca Byron. n'a simţit fiorul nebuniiî pe frunte, ca Eminescu. S'a închis în turnul lui de fildeş, şi-a pus friu patimilor, cîte le avea, şi subiectivismul lui nu răsfrînge alta decît dureri uşoare, patimi mărunte, lacrimi măsurate.

De aceia un temperament ca al lui Alecsandri greşeşte, cînd alege din natură propria sa fiinţă pentru a o cînta. Un subiectiv trebuie să aibă alte însuşiri. Le-am văzut : adîncimea sentimentelor, răsunetul puternic şi variat în acelaşi timp al durerilor, o cantitate enormă de gînduri. Alt-feliu lira sună fals, sentimentele se mărunţesc şi firea, ce se oglindeşte în versuri, devine monotonă şi rece. Toate aceste defecte se şterg însă, cînd poetul, nimerind în-sfîrşit adevăratul lui teren, începe cu « *Pastelele* » partea obiectivă a operei sale.

« *Pastelele* » încep a apărea în anul al doilea din « *Convorbiri literare* » şi cel d'întăiu dintre dînsule, « *Sfîrşit de toamnă* », arată de-o dată un colorist puternic şi fin, un suflet îndrăgit de natură, care o înţelege până în cele

mai mică amănunțimă ale ieii și o coboară astfel pe hîrtie. Creionul pastelistului ie felicit și vioiu: tabloul, pe care-l zugrăvește, leagă la un loc adîncimea cu elegența. Nu mai ie aice romanticul francez, hrănit cu odele lui Hugo și plîngerile lui Lamartine: tot acest învăliș exterior al talentului său dispare și, în locu-î, vedem înrîurirea stăpînă a poeziei populare, așa de fericită în zugrăvirea naturii. În această poezie nouă aproape—Eliad are singur un pastel minunat la începutul «*Zburătorului*»—se răsfrîngea adîncă lui cunoștință a firii și dragostea lui inteligentă pentru dînsa. Cel, ce la 1842 alergase să caute mîngîiere în munți, cel ce, copil încă, se deprinsese cu glasurile nenumărate ale nopților de vară, cu priveliștile felicitate ale enormei naturi, — nu putea să nu izbutească aice. Cunoștea de-a fira părul și poveștile pe care, ascunși după un fir de iarbă, le țin greierii sfătoși, cînd soarele înfierbîntă lanurile bălăi, și cîntecul fioros al vîntului, care, în nopțile de iarnă, șuieră haideucește prin hornuri, văzuse cu ochii lui de poet în lunca de la Mircești viind iarna cea geroasă, călare pe zgomotosul crivăț, se minunase înaintea lui Statu-Palmă, cînd, suit pe iepurele lui șchiop, cutreiera, bătrînul din poveste, cîmpurile învălite cu omăt, simțise greutatea, ce se coboară peste lumea tăcută și moartă din nourii de plumb ai toamnei morocănoase și triste și, în acele tainice și

răcoroase nopți de primăvară, cînd în poiana tăinuită, pe care luna aprinde candelile de argint, florile suspină și privighitorile se tînguiesc, de-ar fi venit iel, poetul, nu s'ar fi spăriat nici gîndacii așezați mîndru pe o fărîmă de mușchiu, nici ganguriile de aur ciripind prin crengile tănuite, nici florile sălbatice ale pădurii. Uitîndu-se la dînsul, ar fi spus ca de Hugo, «ie de-ai noștri».

Ca într'o feerie, filele albumului se desfac. Una după alta trec primăvara sfoasă și dulce, zina bălaie, pe care vîntul de la miază-zi, ce se hrănește cu zăpadă, o scoate din frasinii fermecați, toamna cu lungile-î triumphiuri de cocori, tăind, ca o dungă neagră, ceriul întunecat de nouri, vara, cînd supt căldura amețitoare a soarelui de cuptoriu, secerătorii dau jos întinderea învălurată a lanurilor și cînd ciobanul găsește cercei pe pajiște, iarna, cînd

Gerul aspru și sălbatec strînge'n brațe cu jelire
Neagra luncă de pe vale, care zace'n amorțire.

Iarna, iată iubita lui. Nu-î plac priveliștile romantice, anemia nopților pe lună, cu ceriuri de un albastru palid, țintate cu stele, cu lacuri tainice și codri singuratici. Acestui temperament vesel îi trebuie alt ceva de cît visătoriu-lui și dulcelui Eminescu. Primăvara lui ie fără melancolie și fără taine: nu ie luna lui Maiu, cînd *nu mă uita* scînteie argintat de rouă în iarba deasă, cînd teii înfloriți se scutură ca un

omăt de floare, ca o haină de mireasă, pe tăpșanele pădurii, cînd fecioarele bălăi ca griul, cu ochii albaștri ca și ceriul adorm în brațele îndrăgostiților, pe cînd greierii doinesc, izvoarele suspină și pădurea se înfloară. Ie adevărată primăvară fără melancolii căutate, voinică și mîndră. Sămănătorii cutreieră întinderea vînată a brazdelor, zvîrlind sămînța pe lanuri, pe cînd în dosul lor ciocîrliile șăgalnic se avîntă și cocostîrcii melancolici calcă a lene. Paștile trezesc veselia în bordeiele gătite de sărbătoare. unde clopotele de Înviere fac să se uite o clipeală sărăcia goală a sfîrșitului de iarnă, scrînciobele răsună de hohote, de risul greoiu și sănătos al îndrăgostiților, și, dacă vre-o noapte atinge ochii poetului, ie noaptea pătată cu nourî de cerneală, printre cari, ca un vas pe întinderile mării, cîte-o steluță clipește, pe cînd sus, pe dealurile pierdute'n întunec, vre-o lumină de păstorî se ridică, în-tăiî slabă ca o licărire, apoi crescînd din ce în ce, în limbî de flacări vinete, până ce în sfîrșit cuprinde toată coasta cu «ochiul său cel roșiu de balaur.» Pierdute răsună buciumele, broaștele țin sfaturî pe marginele iazului, cu ochii la luceferî.

Poetul nu se apropie de natură cu jalea în suflet și dezgustul în creierî. Ie ie o priveștiște pentru dînsul și nu o mîngîietoare de suferinți. Izvorul nu suspină la dînsul, fiind-că iel n'are durerî, luna nu plutește ca o moartă

pe zăbranicul ceriurilor, «*vas pierdut pe mare*» în zile de furtună; iea nu varsă asupra-î melancolia și taina, pentru că nici o rană sîngerată nu-î amintește de năcazurî. Sănin și vesel, iel răsfrînge veselia și săninătatea lui asupra naturei, pe care o tălmăcește, cum îi ieste firea. Natura în sine ie o hîrtie albă: fiecare scrie pe dînsa gîndurile și simțirile lui. Nici tristă, nici veselă, iea doarme în pace uriașă somnul indiferenții sale eterne, noaptea iei de materie fără conștiință.

Nici-o-dată la Alecsandri iea nu va fi natura panteistă a lui Eminescu, acea natură, care pare strămutată de pe malurile Gangelui, cu liniștea și taina iei nemăsurată, cu zăbranicul de pace, care-î acopere trupul. Priveliștile naturei sale nu sînt pagini din Nirvana: nicăiri nu veți întîlni în «*Pastele*» odihna, după care aleargă poetul «*Epigonilor*» și pe care o coboară asupra firii întregi. Natura lui Alecsandri ie neastîmpărată, vie, zgomotoasă. Pacea aî căta-o zădarnic aice: nici o priveliște nețarmurită. Ici, crivățul, care strînge'n brațe văile adînci, dincolo cernutul harnic al fulgilor de omăt, mai departe săniile lunecînd pe cărările luciî de iarnă ori tunete înfiorînd liniștea de înapoate de ploaie a zilelor de vară. Pretutindene bogăție de colorî, beție de zgomot, un neastîmpăr vioiu și vesel.

Ie vesel tot aice: veselă iarna cea îmbrăcată cu diamante, vesel crivățul iubitoriu de

văi, vesel și poetul, care, adevărat poet antic, se uită, ca Tibul, cum viscolul vîjje afară, cum hornurile răsună, pe cînd iel, la gura sobei, lasă gîndul lui să zboare către țermuri înflorite:

Perdelele-s lăsate și lămpile aprinse:

În sobă arde focul, tovarăș mîngîios,—

Și cadrele-aurite, ce de părăți sînt prinse,

Supt palida lumină apar misterios.

Afară plouă, ninge! afară-î vijelie

Și crivățul aleargă pe cîmpul înnegrit:

Iar ieș, retras în pace, aștept din ceriș să vie

O zină drăgălașă, cu glasul aurit.

Și viziunile de vis se poartă înnainte-î, mări de smarald, ceriuri de safir, pe cînd afară vîntul șuieră. omătul se cerne!

De alt-feliș vîntul ie o personalitate la dînsul, ca și iarna ca și primăvara: Eminescu vede în natură *suferinș*, Alecsandri *fiinș* și niște fiinș neastîmpărate, vesele. zgomotoase.... Gerul stringe'n brașe văile, tînjește, uitîndu-se la foc, sapă în feliș de feliș de chipuri ghiaș de pe ferești, durează poduri pe ape; luna aprinde faruri de lumină, iarna vine călare pe ger. O viaș necurmată se desfășură în natură și în tot acest concert de glasuri, de zgomote, în această simfonie de colorî, nicăiri o notă tristă, un punct negru. Viaș și veselie,—iată rezumatul opereî lui Alecsandri, al «*Pastelelor*», mai ales.

Uitați-vă la țăraniî lui. Nicî-unul nu știe de *sila* lui Bolliac, de truda pîniî de toate zi-

lele, de zile de lucru plătite înainte. La dînsul, omul ie în acelaş ton ca natura: frumos, vesel şi harnic. Țăraniŭ lui sînt ideale de țărani, «copile, flori de aur, voinici cu negre plete». In decorul acesta de feerie, nici unul nu plînge, un gemăt ar strica armonia totalului. Ie iertat în «*Pastele*» a iubi, a rîde, dar lacrima ar fi nepotrivită. De aceia în «*Scrînciobul*» saltul fetei, care, vrînd să se arunce în lumii de iubire, se azvirle în gol, ie falş cu desăvîrşire, nu cadrează cu cele-l-alte. Tipul figurilor omeneşti, ce pun încă o notă clară în «*Pastele*», ie Rodica, acel juvaieriŭ de copilă harnică şi frumoasă, care trece zimbînd printre sămănătoriŭ, ce o samănă urmînd-o, şi care

. . . . . 'n cale-i zboară,
Scuturînd griul din părul său.

Dacă vrei să găseşti un plîns şi un plîns dureros în atmosfera de viaţă dulce şi blîndă a «*Pastelurilor*», trebuie să te duci tocmai la una din bucăţile cele mai frumoase din volum, la fiorosul «*Pahod na Sibir*», acea epopeie a durerii surguniţilor poloni, supt ceriul de plumb, în mijlocul omăturilor imense ale stepelor. Bucata ie greşit pusă în «*Legende*», de oarece acţiunea ie aproape nulă. Incolo singura nota veselii sună, de la depărtatele ţermuri, unde mandarinul îşi poartă pălăria cu bumb de cristal, până la lunca din Mirceşti, unde Bate vînt de primăvară şi pe muguri îi deschide.

Acestea sînt «*Pastelurile*», una din cele mai frumoase creațiuni ale lui Alecsandri, aș zice chiar, cele mai frumoase bucăți scrise vre-o dată de dînsul.

Un talent rar de colorist, o natură vie, veselă și neastîmpărată ca și dînsul, o fineță în înțelegerea naturei, neîntîlnită la vre-un altul pînă la iel, o simpatie caldă pentru viața celor mici, care-l face să înțeleagă glasul florilor în luncă, să se minuneze înaintea podurilor de argint, pe care pînjenii le întind pe copaci, să urmeze cu ochii suitul gîndacilor pe firele de nagară, alergatul zglobiū al veverițelor pe crengile bătrînilor stejari, simpatia naturalistului aprins, care a scris

Un fir de iarbă verde, o rază 'ncălzitoare,
Un gîndăcel, un flutur, un clopoțel în floare,
După o iarnă lungă și-un dor nemărginit
Aprind un soare dulce în sufletul uimit,*)

iată firea lui oglindită aici. «*Concertul în luncă*», «*Sările la Mircești*», «*Sfîrșit de toamnă*» vor rămînea între cele mai bune bucăți scrise în românește.

III.

Legendele.

«*Legendele*» reprezintă altă față a acestui talent așa de frumos, așa de bogat, așa de multiplu. În «*Pasteluri*», Alecsandri arătase

*) Sfîrșitul iernii.

puterea sa în zugrăvirea feliuritelor aspecte ale firii, o putere amestecată cu multă gingăşie şi fineţă,—în «*Legende*», iel se va arăta înfocat patriot, admirator fierbinte al vremilor de bărbăţie apusă, fără ca pentru aceasta să cenzureze, ca Eminescu, timpul de astăzi. Precum «*Pastelurile*» nu l-au împiedicat de a da toată admiraţia cuvenită uriaşii civilizaţii industriale a veacului, precum în «*Bărăganul*», poetul a cântat «*zmeul de fier*», ce va cutreiera pustiile întinderi ale stepei ialomiţene, în loc să esclame, ca Eminescu

Şi cum vin cu drum de fier
Toate cîntecele pier. . . . .

tot aşa, lauda strămoşilor nu înjoseşte pe urmaşi. În trecutul strălucit al Voievozilor, în vremile de voinţă sălbatecă şi de energie de fier ale lui Ştefan al V-lea şi Mihaï, poetul nu vede o armă contra prezentului, ci un mijloc de slăvire a iubitei lui ţări. Un altul ar putea vedea un simplu efect frumos de estetică.

Dar nu ie acesta singur cuprinsul «*Legendelor*». Alătura cu bucăţi de cronică, precum sînt splendidul «*Dan Căpitanul de plaiu*», «*Ana Doamna*» şi poemul «*Dumbrava roşie*», întîlnim bucăţi, în care închipuirea feliurită a poporului românesc a pus pecetia sa. Vom vedea pe Briar, bivolariul cel voinic, care opreşte bivolul cel sălbatec, îndoindu-l pe genunche cu o mînă şi, care, dus de dorul pen-

tru o femeie zărită abia, una din acele trupuri de fete tăiate în marmură, care-și arată chipul păgînesc în «*Legende*», se pierde fără altă urmă de cît un stol de cerbi învîrtindu-se deasupra unei prăpăstii și ghioaga lui uriașă făcîndu-î pod de-asupra. «*Ghioaga lui Briar*» nu ie în volumul «*Legendelor*», dar face parte din iele prin cuprinsu-î, ca și «*Hodja Murad*», crudul ucigător de creștini, care-și răsplătește neîndurarea prin moartea mîndrilor săi feciori, bogata legendă a lui «*Becri Mustafa*» și acele bucăți de o gingășie rară, «*Vîntul de la Miază-zi*», «*Prier și fata iernii*» și «*Noaptea albă*», în care decorul de feerie al unei nopți de iarnă senine și strălucitoare pune în lumină figura lui Statu-Palmă, cu barba de argint, care

. . . . se tîrîie pe cîmpie
Ca o coadă de păun

și care, aninat în văzduh, ispășește dragostea lui tîrzie pentru dulcea zină a Primăverei, logodnica lui Prier.

Caracterul distinctiv al «*Legendelor*» ie însă puterea de stil, energia expresiîi. Intre limbilor și aceea a «*Doinelor*», o deosebire enormă se observă, în folosul poetului, se înțelege. Diminutivele aū dispărut, viersul, bine făurit, nu păcătuiește de cît prin cîte-va greșeli de accent și o rimă prea banală. Acesta de altfelîu, ie defectul capital al viersului Alexandrian ca tehnică.

Sînt descrieri clasice în aceste legende, descrieri, care, mai puțin bogate de cît cele din «*Pasteluri*», au frumuseța liniștită și calmă a marmorei antice, ca în «*Legenda Rîndunicăi*»:

Visază luna 'n ceruri! supt visul cel de lună,
 Flori, ape, cuiburi, inimă visază împreună.
 Nicî-o mișcare 'n frunze și nicî o adiere
 Nu tulbură 'n tăcere a nopții dulci mistere:
 Albina doarme-ascunsă în macul adormit.

Legenda aceasta a «*Rîndunicăi*» împreună cu «*Legenda Ciocîrlii*» sînt cele mai ideale, mai diafane și mai dulci ale poetului. Ie fantastic aice, dar nu fantasticul romantic, german ori francez, ca în Hodja Murad, care ie o «*Orientală*» de Hugo: ie fantasticul ce se întîlnește une-orî în adevăratele poezii orientale, în gazelele arabe, în poemele persane. Vraja, ursitele și prefacerile în păsări,—iată fondul, pe care poetul a brodat horbota de aur și pietre scumpe a stilului său, în deplina lui înflorire.

«*Legenda Rîndunicăi*», scrisă în 1874, ie cea d'întăiu, ca timp. Rîndunica ie o fată, visătoare, cuminte și așa de frumoasă, în cît maică-sa se teme să nu zboare către stele, să n'o îndrăgească prea mult ceriul pentru a mai putea trăi între oameni. O zină, care a descîntat-o la naștere și a crescut-o, îi dă o haină de stele și lumină fără pereche: de-o va lepăda pentru o clipală însă, Zburătoriul

lunci, care pîndește pe cele ce-s

. . . pe jumătate fete și jumătate flori,
are s'o fure. Fata ascultă o bucată de vreme,
apoi, în fața oglindei lacului argintat de lună,
uită vorba zînei și, lăsîndu-și hainele pe mal,
între în apă: atunci Zburătorul apare, și în
brațele lui fata se preface în rîndunică, haina
iei în acel potir de crin mărunț, vîrgat cu
dungă vinete, care împodobeste cărările de pe
lanuri,—«*rochița Rînduneli*».

«*Legenda Ciocîrliei*» are aproape același
cuprîns. Numai cît fata îndrăgește pe Soare
și, lăsîndu-și casa, pornește la iubitul iei. Po-
vestea lui Phaeton se repetă, soarele, ars de
patimă, pîrjolește lumile și biata fată, căzută
din ceriuri, se preface în ciocîrlie, pasărea mă-
runtă și zglobie, care țintește încă să ajungă
la iubitul iei pierdut.

Sînt însă două-trei legende, care întrec pe
toate cele-l-alte prin energia stilului. Una din
iele a rămas clasică, ie monumentul de mar-
mură al poetului, «*Dan Căpitanul de plai*»;
cele-l-alte două «*Gruie Singer*» și «*Răzbuna-
rea lui Statu-Palmă*».

Patriotismul aprîns al lui Alecsandri își află
cale în legenda lui Dan, legendă, ale căreia
dialoguri par fărîme din limba cronicarilor și
în care se leagă calitățile de stil cele mai o-
puse, dulceața de limbă din portretul Fulgei:

Frumos odor ie Fulga și'naltă-i ie făptura!

Supt genele-i umbroase doi ochi lucesc ca mura

Și părul său de aur în crețurii lungi se lasă
 Ca pe strujanul verde un caier de mătasă,
 cu asprimea graiului moșnegilor. Dan,
 Vechiul pustnic, rămas singur din timpul său afară,
 aude de la doi stejari vestea prădăciunilor
 tătărești, chiamă pe groznicul Ursan și por-
 nesc, doi oameni numai, la război. Sînt bătuți
 după o împotrivire lungă, Ursan ucis, și iel,
 Dan, prins de Hanul Ghirai. Innainte de
 moarte, capătă voie să meargă în țara lui să-
 sărute pămîntul măcar și, întorcîndu-se în cor-
 tul Hanului, cade mort.

Ieste o scenă în această legendă fără de
 samăn aproape: acea a luptei lui Dan cu Tă-
 tarii, cînd apără hoitul grozavului său tovarăș.
 De jur împrejurul lui săgețile plouă, vrăjmașii
 îl încunjură, dar nime nu îndrăznește să se a-
 propie de viteazul rănit, care, în genuchi și
 aproape de moarte, găsește încă puteri ca să
 se bată. Fulga ie mai puțin reușită: această
virago cu părul de mătasă și brațul de fier,
 care păzește herghelia de cai sălbateci a tă-
 tine-său Ursan. și-î prinde cu arcanul, n'are
 alt rol în legendă decît acel de a fura pe un
 cal sălbatec trupul mortului, ceia ce nu-l îm-
 piedecă pe Dan de a fi prins. Patriotismul
 simțit al poetului încălzește scena, cînd vitea-
 zul, căruia i se cere turcirea, răspunde:

Ceahlăul supt furtună, nu scade moșunoiu.

«Dan căpitanul de plaiu» ie manifestarea

cea mai înaltă în literatură, supt forma legendei, a patriotismului lui Alecsandri. Pusă în comparație apoi cu *Satira a III-a* a lui Eminescu, ie arată deosebirea celor două talente poetice. La Eminescu, Mircea cel bătrîn la Rovine ie un om, ba încă un bătrîn

. . . . atît de simplu după vorbă, după port, un adevărat Domn cucernic, care mulțamește lui Dumnezeu pentru biruințele, pe care le cîștigase și vorbește Sultanului în graiul liniștit, cu minte și fără gasconade al adevăratului Român,—care răspunde întrebării, dacă a venit pentru închinare :

Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți. Dar acu, vei vrea cu oaste și războiul ca să ne cerți, Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale, Să ni dai un semn și nouă de mila Mării-Tale— De-o fi una, de-o fi alta; ce ie scris și pentru noi. Bucuroși le-om duce toate, de ie pace, de-î războiul

și știe a întoarce vorba umilită prin fapta puternică și îndrăzneată. Lupta, care urmează apoi în Eminescu, ie o luptă cu desăvîrșire reală, în care dacă biruința rămîne a Muntenilor, ezistă totuși o împotrivire din partea Turcilor și o împotrivire energică. La Alecsandri, Dan, căpitanul de plaiu, și cu Ursan se luptă singuri contra Tătării întregi, contra a miî de oameni poate și încă—imposibilitate a imposibilităților — atîta mare de oștime nu se încumetă să se apropie de Dan, rîmas rî-

Schițe.

4

nit și singur. Nu că aceasta ar scădea valoarea estetică a bucății, dar frumosul din legendele lui Alecsandri se petrece tot-de-a-una în marginile imposibilului, ie tot-de-a-una mai sus de viață și de aceia puțin cam rece, ca un vîrf de munte: eroii lui nu sunt oameni, ci semi-zei: ie o poveste tot-de-a-una, un basm, —legenda lui Alecsandri.

Să luăm apoi «*Dumbrava Roșie*». Prea multă introducere poate, o prea lungă zugrăvire a pregătirilor, o prea scurtă și încărcată de nume proprii luptă, dar sînt bucăți frumoase: tabăra leșească luminată de flăcările satelor aprinse și cufundată în orgii murdare, fuga sătenilor moldoveni în noapte, bucăți din cele mai sugestive ale poetului. Dar să vedem, cum se zugrăvește aice figura mare și severă a eroului?

Din cronicari, cunoaștem pe adevăratul Ștefan, aprig în timp de război ca și în timp de pace, fire aspră și îndărătnică, pe care nime n'o poate înfrînge moralicește: «mînios și degrabă vărsa sînge nevinovat». Un om energetic dar nu tocmai blajin, care nu uita, că Domnul are și buzdugan,—destul de egoist apoi, dovadă purtarea lui cu Maria din Mangop, un cap politic în sfîrșit, care preferă să scurteze de-o palmă pe cîți-va boieri, de cît să întîlnească piedici în calea lui.

În Alecsandri ie un sfînt. Poetul ni-l înfă-

țișază întâiu într'o lumină de apoteoză, la focul, ce

fantastic izbucnește

Din zece'n nałi mesteacăni cu fruntea 'nflăcărată.

Ascultați frumoasele viersuri, în care vedem pe Domn ieșind din colibă, în mijlocul flacărilor acestora, ca o aparițiune mai mult de cât omenească :

Iată-l cărunt, dar încă bărbat între bărbați,
Ca muntele Ceahlăul prin munții din Carpați!
Iel întrunește 'n sine o triplă maiestate:
Acea, care-o daș aniș la conștiinți curate,
Acea, care răsfrînge a tronului splendoare
Și-aceea întipărită de fama'nvingătoare.

Ie mai frumos de cât Mircea, de cât adevăratul Domn al vremurilor acelora, dar mai puțin trăit, mai fără viață : prea multe epitete, prea multă aureolă în jurul lui și prea puțină fire omenească, prea puține fapte, și, încă ceva, prea puține amănunte și amănuntele bine puse întregesc o figură istorică, precum pietrele mozaicului compun tabloul.

Dar Alecsandri nu putea face alt-feliu : iel ie *un temperament retoric*, cuvintele-l îmbată prea mult și, înălțându-și eroul în sfere prea înalte, poetul îl face invizibil cititorilor. Ie un defect de temperament.

«*Gruie Singer*» ie o pagină de romantism fioros din cele mai bine alcătuite. Tălharul, care sfarmă pe toți ce-ı iese 'n cale în codru,

clipa omorului și toată acea ispășire îndelungată dovedesc o energie însemnată la autorul legendelor, energie, care se manifestă atît de plastic în pateticul blăstăm al tatălui lui Gruie, care se mîntuie cu

Cenușa sa să piară în vînt și neagră fie.

În «*Răzbunarea lui Statu-Palmă*», care nu ie tocmai răzbunarea bătrînului tată al Ilenii, această energie ajunge la epicismul homeric, cînd dăm cu ochii de uriașii, cari cutremură ca Zeus Olimpianul, pămîntul întreg rizînd,— de Sfarmă-Piatră, care în furia lui

Unde vede-o stîncă naltă, iel o macină cu palma,
Bolovaniî supt picioare-î dau de-a dura, dau de-a valma
Și cu piatra măcinată și cu pietrele-aruncate
Iel iezește, bate, umflă riurile tulburate.

Patriotism sincer și puternic, energie de tablouri, un fantastic felurit, cînd fioros și sîngerat, cînd eterat și dulce,—iată «*legendele*».

IV.

Am putea zice, că poezia lui Alecsandri s'a mîntuit: vorbesc de poezia pură și nu de «*Fîntîna Blanduziei*» sau «*Ovidiu*».

«*Convorbirile*» publică o bucată de timp poeziî, de care am vorbit în capitolul de înainte. Romantismul francez stăpînește mult

pe poet: Hadji Mustafa și Becri sînt scrise supt inspirația «*Orientalelor*».

Lucrurile scrise în timpul războiului sînt inferioare. O odă frumoasă către «*ostașii țării lui*», în care vorbește de visu-î care iera

dintre-acele,

Ce port pe-ale lor aripî răsfrîngere de stele,

și alte două-trei bucăți se țin la nivelul «*Legendelor*» și «*Pastelelor*». Bine înțeles, «*Peneș Curcanul*», cu începutul său ultraprozaic, nu face parte dintre acelea.

Lirica autorului «*Mărgăritărelelor*» se mîntuie în sfîrșit cu poeziile de ocazie, și rare-orî o poezie de ocazie ie o poezie.

Partea durabilă încetase cu «*Legendele*».

* * *

Un poet obiectiv fin, colorat și duios, un entuziast iubitor al țerei lui, un subiectiv, căruia i-a lipsit adîncimea și cultura trebuitoare pentru a deveni un liric adevărat și care a căzut prea adese în banal, iată cum apare Alecsandri din cercetarea de până acuma.

* * *

Înainte de a mîntui cu poezia lui Alecsandri pentru a trece la teatrul său, cîte-va vorbe asupra poeziilor sale populare, publicate întâi în suplement la «*România literară*» adunate în volum la 1852, 1863 și

1866. Aceasta, fiind-că asupra lor s'a făcut multă discuție în timpii din urmă.

În urma cercetărilor de mai dăunăzi, în urma comparării bucăților din colecția Alecsandri cu cele corespunzătoare din acea făcută de Anton Pan s'a constatat, că Alecsandri nu se mulțămise să culeagă poeziile populare, aceste juvaie ale cugetării și simțirii românești, ci, ca un artist ce iera, le-a pus la lucru din nou, a cioplit piatra scumpă pentru a-î smulge cât mai multă strălucire și — toți recunosc aceasta — poetul a fost fericit în această încercare, mai fericit de cât ori-care, fiind-că, om, care cunoștea adînc cugetarea țaranului, s'a putut pune în starea sufletească a necunoscuților poeți, cari aū compus «*Miorița*» și «*Romîn Gruie*». De altmintrelea iera de ajuns să fi citit «*Doinele*» și altele de felul acesta pentru a vedea cu cîtă măiestrie cînta iel în metrul popular. Mai mult, dovadă, că iera știută de la început încă partea luată de culegătorii în alcătuirea poeziilor, ie că în recenzia din «*Convorbiri*» *) se spune lămurit, că Alecsandri a legat în stilul său de aur *perlele* (citez) închipuirii populare. Prin urmare, nu iera o descoperire de făcut aici.

Pe urmă, a osîndi pentru aceasta pe Alecsandri, ie a judeca pe omul de la 1852 cu ideile de la 1890. Cine-șî bătea capul cu folkloristica la noi pe atunce? Cine-șî punea ca

*) I, 133.

țintă lucrarea pe acest teren? Culegerea poeziilor populare avea două scopuri: darea unui impuls puternic literaturii culte prin dezgroparea «*copiilor găsiți*» ai spiritului popular și recomandarea țărilor române prin publicarea acestui document de cugetare și simțire populară. În amîndouă cazurile se cerea, ca poeziile să fie cît mai frumoase. Ceia ce-a și făcut Alecsandri.

V.

TEATRUL.

Iorgu de la Sadagura ie o satiră—și aceasta ie ținta tuturor pieselor lui Alecsandri din perioada întâia,—o satiră contra tinerilor veniți din străinătate cu limba și hainele numai de la Paris. Eroul ie reprezentantul categoriiei întregi a *bonjuriștilor* de carnaval, pitarul Ienache Dămian, tatăl-său, înfățișează pe vechiul boier gospodar, bun la inimă și simplu la creieri, Gahița Rozmarinovică desăvîrșește această societate de caraghioși prin figura-i boită și mofturile ieî de femeie *educată*, care știe piano și franțuzește, cele două accesorii pe atunce—și poate și acuma—ale fetelor de măritat. Tustrei nu sînt caractere, oameni, cari să-ți rămîie în minte mai tîrziu cu fizionomia lor distinctă, precum îți rămîie un Tra-

hanache, o cucoană Veta, un Pristanda : fără logică de caracter, fără o desfășurare treptată și manifestare deplină a acestuia, ei sînt simple păpuși, vorbind o limbă, care singură slujește pentru a-î recunoaște pe fie-care.

Scopul nu iera acesta însă, ci, cum am spus, să gîdile nervii mahalagiilor din Iași și piesa și-a ajuns ținta. S'a rîs mult de închiderea în dulap a lui Iorgu, de scenele lui de dragoste cu Gahița, de limba franco-românească pocită a amîndurora, de *Cocus-Mocus-Imperator* de la urmă. Tot neastîmpărul, ce domnește în comediile lui Alecsandri, a plăcut unuia public, care făcea haz mult, cînd în « *Cei doi morți vii* » rusul se lupta cu proprietarul pentru a cădea amîndoi în iaz, cînd în « Iorgu de la Sadagura », țăraniî luaă la bătaie pe pseudo-clownul cu numele atît de împunător. Cea d'întăiî încercare a scriitorului isbutise.

Odată ce am cetit comedia din 1844, cunoaștem mai tot teatrul acesta de ocazie, în care mușchiul joacă mai mult rol de cît creierul și inima, toată această colecție în trei volume de *picîlelt*, fie iele vodevilurî sau comedii, operete orî cançonete.

Ce ni înfășoșază de pildă, « *Creditoriî* », alta de cît înșelarea a trei orî patru negustorî, cari, pentru mai multa distracție a ascultătorilor, sînt, — unul grec, altul neamț, altul armean, etc. Bine înțeles, fie-care vorbește limba românească

într'un fel deosebit,—și acest *comic dialectal* joacă mare rol în opera teatrală a lui Alexandri. «*Iași în carnaval*», altă picileală, unde un provincial vine să ațîțe și mai mult rîsul prin naivele lui apucături. De alt-fel piesa e un cafarnaum de intrigă. Vodevilul «*Rămășagul*», din același an, aparține aceleiași direcții, ie scris în același spirit. În «*Piatra din casă*» autorul ridiculizează mania părinților de pe atunci de a se *desface* cu orice preț de fete, aceste «pietre din casă». Nelogica domnește pe deplin în această din urmă piesă. Leonel, amorezat de vară-sa, o cedează cu cea mai mare bunătate posibilă lui Nicu, care, socotit până în cele din urmă ca un idiot de fată, ie primit cu brațele deschise aproape, *in extremis*. Singură «*Concina*» e de o ordină mai înaltă puțin, în acest iad de zgomot, de intrigă țesute în toate părțile, pe care-l reclama publicul de pe atunce. Și încă piesa se mîntuie prin ușorul șurub al unei recunoașteri.

Sînt însă două vodeviluri în teatrul lui Alexandri, care au avut darul de a fi populare în Moldova, până mai dăună-zî, cu toate greșelile lor nenumărate de gust și de artă. În «*Cucoana Chirița în Iași*», Alecsandri aduce pe mama lui Guliță în *capitalie*, unde are nenorocirea de a-și pierde fetele după doi șarlatani; în «*Cucoana Chirița în provincie*», vechia cunoștință a publicului, ajunsă isprăvniceasă, ține

În casa-î pe o rudă, al caruia iubit, Leonaș, izbutește după multă trudă să răpească titlul Chiriții și să-și ție de nevastă iubita. Intriga, mai mult de cît banală, n'are de cît însușirea de a fi foarte încurcată și de o nelegătură rară. Până și această dibăcie ordinară lipsește decî în amîndouă bucățile.

De ce însă favoarea, de care s'au bucurat iele atîta vreme? Fiind-că din piesele acestea, așa rău conduse, cum sînt, tipul Chiriței se desface, întreg, adevărat și viu. Chirița ie tot Gahița din «*Iorgu de la Sadagura*», dar întregită mult, prin dimensiunile mai mari ale vovdelurilor: Chirița a fost în străinătate, a stat în Paris, unde ulița Geoffroy-Marie, «*Mi-ș frig Marghioală*», a avut fericirea s'o adăpostească, a mers cu «*Chemin-de-ferul*», ba încă iera să piardă pe Guliță la Viena, știe o franțuzească specială cu «*tambour de livre*» și altele de același fel, frecventează balurile,—ie în sfîrșit femeie *educată*. Și, fiind-că tipul Chiriții exista în nenumărate exemplare în Moldova de pe la 1850, piesa a întîmpinat atîta simpatie.

Aceiași intenție satirică domnește și în «*Canțonete*», care sînt, nu niște opere de artă, cu stilul îngrijit și căutat, ci mai mult niște *croquis* de tipuri existente atunce. Vedem pe rînd acolo pe Haimana funcționarul, a căruia femeie-l caută de trei anî fără a-î da de urmă, din cauza permutărilor, pe Sandu Napoilă re-

trogradul, care nu vrea să plătească birul, fiind-că nu-î place guvernul, pe Cleveticî demagogul, care cere libertatea de a ocări ca una ce rezultă din principiile liberale și cîte altele de același feliu, care sunt niște adevărate documente istorice pentru trecutul nostru.

Cît despre cele trei drame ale lui, singure «*Lipitorile satelor*», care aū încă o intrigă cu desăvîrșire rudimentară și niște caractere din cale afară de slabe, păstrează încă oare-care valoare, ca istorie numai și nu ca literatură.

*
* * *

Mîntuind acuma cercetarea acestui teatru, rămîne să-î vedem valoarea.

Să nu se uite un lucru. O operă poetică, un roman se cetesc orî ba; aceasta nu le împiedecă de a exista. Nu-î vorbă, și aice publicul condiționează feliul de a fi al operei, dar aceasta într'un grad mai slab. La nevoie, poți să calci în picioare gustul vulgului și să scrii, cum ți-î gustul, cum ți-s aspirațiile, fără ca pentru aceasta opera să-ți fie omorîtă. Impu-î o operă publicului: cu timpul se deprinde și o cetește. Dovadă despre această independență oare-cum a genurilor literare în afară de teatru, e literatura noastră de astă-zî întreagă. Mulțimea cetește Haiducî și traduceri din Ponson de Terrail orî Montépin. Impiedecă aceasta pe puținii noștri scriitori durabili de-a scrie alt-feliu, de cum vrea publicul?

Dar oare așa stă lucrul și cu teatrul? Teatrul nu se cetește, se reprezintă. Însă, îndată ce aduci o operă înaintea stălelor, nu mai ai nici un mijloc de-a înrîuri judecata publicului: iel te are în mîină cu desăvîrșire, și uierăturile lui te omoară. Și noteze-se importanța curentelor, care apucă une-orî un teatru întreg și-l fac să și uiere o piesă, bună chiar. Prin urmare, *teatrul ie strîns legat de desvoltarea intelectuală a publicului*: fie-care public are teatrul pe care-l merită și nu poți dojeni pe un om de talent pentru că, scriînd pentru un public fără gust și grosolan, nu s'a ridicat mai sus de cît farsa.

Dacă ar trebui *scuze* lui Alecsandri, iată ce-a d'întăiū și cea mai temeinică. Cea mai temeinică, pentru că, față cu altă lume, acel ce-a scris «*Cinel-Cinel*», s'a prezentat cu «*Despot-Vodă*», s'a prezentat cu «*Ovidiu*».

Pe urmă Alecsandri n'a avut intenție de a crea o operă durabilă în teatru. Iel a fost pentru dînsul un mijloc, cum dese-orî a fost și poezia. Îi trebuia să-și lumineze neamul, să-l ferească de escesele liberale, ca și de mumificarea în vechile forme, să-l aducă într'o stare intelectuală mai înnaltă de cît acea, în care-l găsisese. Ca toată activitatea bătrînilor, teatrul lui Alecsandri ie *patriotic*, fiind-că întăiū a fost *o școală*, pe urmă *o armă*. Așa trebuie să-l privim noi astăzi și nu ca pe o operă de artă liniștită și senină, în scrierea

căreia autorul a avut înaintea ochilor o țință estetică numai.

Atuncea vom fi drepti cu Alecsandri. Comediile, canțonetele și vodevilurile, supt forma lor neîngrijită, cu spiritul lor greoiu, cu imitarea lor de jargoane, au biciuit tendințele rele, care nu se puteau alt-fel atinge, a învățat un public încult, pregătindu-l pentru opere mai însemnate.

Iele au fost o *pedagogie literară*.

*
* * *

Cu totul alt-fel trebuie judecată a doua parte a operelor sale teatrale. Acestea sînt adevărate opere de artă și nu fără alt merit de cît spiritul, ca în acele făcute pentru publicul de la 1848, ceva mai înapoiat de cît al nostru, de astăzi. Aicea scriitorul a vrut să facă *monumente literare*, diamante pentru coroana lui de poet, cum spunea d. Ion Ghica, și nu bucăți în pripă croite pentru a ocupa o sară scîndurile teatrului din Iași.

Seria pieselor *artistice* începe la 1879 cu «*Despot-Vodă*», reprezentat la 30 Mart pe scena teatrului din București. Imbrăcată în versuri de o rară frumuseță la Alecsandri chiar, într'o limbă curgătoare și duioasă ca o doină, ducînd fărîme de aur în undele-î limpezi, legenda curiosului Domn al Moldovei, a fost primită cu un entuziasm fără de samăn,

care și-a aflat răsunetul mai în toate criticile, criticii de pe acea vreme, mai roditoare în adiective de cât în idei. Pușiniș, cari au fost de altă părere, au strigat în pustie. De alt-fel articolele lor nu erau de cât aceleași critice *adiectivale*, în care însă invectivele țineau locul epitetelor.

Azi, când se poate judeca mai rece, piesa pe care autorul o numește *legendă istorică*, «*Despot-Vodă*», ni se arată, în ceia ce privește forma, ca un adevărat juvaier de limbă, ca una din acele producții fericite, care devin clasice pentru un poet.

În cât privește fondul, că în tot teatrul lui Alecsandri, sînt multe rezerve de făcut. Poetul, descriptiv din firea lui, minunat pentru a crea o legendă, orî un pastel, se pierde în acțiunea unei drame. Iel face *scene*, mai mult de cât adevărate bucăți de teatru, complete și fără neajunsuri. Sînt tipuri frumoase, ca Ciubăr-Vodă în întăia parte a piesei, acea figură de un comic muiat în lacrimi, care-și ascunde nebunia ironică și amară supt roșul purpurei și valul cuvintelor pompoase.

În partea a doua, însă, când Despot ie acuma domn, figura bufonului nebun se schimbă de-o-dată, luînd chipul cernit, profetic și fioros al acelor *prooroci* cari străbat și astăzi drumurile mari ale Rusii, cu capul plin de preziceri mistice, de blăstămuri aprige și visuri nebune. Când îl vedem pe veselul Ciubăr în

fruntea mulțimii, îndîrjind-o împotriva Domnului străin, apăsător și călcător de lege, transformăția ne pune în mirare. Poetul, nu ie vorbă, poate să scoată înaintea nebuniei lui Ciubăr, dar să nu se uite ceva, un nebun nu ie o *giruetă*: mintea lui, orientată numai *alt-feliu*, are legăturile ie desăvîrșite în gînduri. Există o *logică a nebunii*, logică, pe care Ciubăr o calcă.

Carmina ie mai adevărată de cît pretendutul la tron: Spaniolă, aprinsă și vioaie, ie iubeste pe Despot pentru vitejia lui, pentru întreaga lui viață de aventurier fără avere, care-și primejdueste viața pentru o bucată de pîne și care-î desfășură înaintea ochilor minții frumoasa ei țară, marea albastră, stîncile jupuite ale Grenadei, pădurile de măslini pierdute în depărtare, sărăcia și pompa mîndreii țării a lui Quijote. Gelozia ie de la sfîrșit, pîra făcută lui Laski sînt espicabile, și, dacă un punct negru există în desfășurarea acestui caracter, ie faptul, că pînă la urmă de tot, bănuitoarea Spaniolă are o netulburată încredere în iubitul ie. Nu se iubeste așa la Grenada.

Laski ie o figură palidă, care la urmă, printr'o mărinimie curioasă, omoară femeia, lăsînd altora sarcina de a-l răzbuna contra amantului,—Harnov, un intrigant lingușitor, de față cu care mă mier, cum de mă vorbesc boierii despre comploturi,—Tomșa, un înșirător de fraze. Dar Despot?

Despot ie zugrăvit cu dragoste. Știm pe adevăratul Vasilic, o slugă isteasă și ambițioasă, care, trecînd printr'o lungă serie de aventuri războinice, apucă prin intrigă un tron, pe care, lipsit de dibăcia omului politic, nu-l poate ținea și care mîntue prin moartea de operetă de la Areni. Un Wallenstein fără geniu, iată eroul.

Alecsandri-l schimbă și de notat ie, că totdea-una, cînd prinde în mîna o figură istorică, Alecsandri o *moralizează*, îi dă o picătură de ideal, îl gătește, cum înțelege iel, că trebuie să fie cine-va. Lăpușneanu chiar, acest maniac criminal, care omoară pentru distracție, devine la dînsul o jertfă a boierilor neastîmpărați, cari fără voie îl duc din omor în omor. Cu atît mai mult, Despot va fi un om de treabă, ba, mai mult, superior. Aventurierul nu caută în domnia Moldovei un cîștig, ci un punct de sprijin, pentru a atinge coroana Constantino-polului. Ie idealist prin urmare,—dar idealistul e șiret: iel înșală pe Ana, una din cele mai frumoase figuri ale piesei, pentru a câștiga pe Moțoc, pe Carmen, pentru a căpăta trupele lui Laski, pe toată lumea pentru a lua tronul,—și aice toată lumea-l înșală pe dînsul. Scenele din urmă, după răscoala boierilor, sînt slabe; un Despot nu se umilește. Alecsandri a cunoscut rău pe aventurierii din al XVI-lea veac. In oameni aceștia exista un

fond enorm de voință, și chiar cînd nici un mijloc nu-î mai rămîne aventurierului, cînd a pierdut tot, banî, oaste, glorie, iel moare ca Mansfeld în Bosnia, într'un acces de voință energetică, gata de luptă și în picioare. Și iată de ce Spancioac vorbind lui Despot cu amenințări, iel și aiurea Moșoc, comit un *non-sens* dramatic.

Despot ie o figură falsă ca istorie, imposibilă aproape ca logică, dar care, dacă nu prezintă desfășurarea complectă a caracterului, are manifestări splendide ale lui. Atîta numai, că întăiū ie un idealist fără voință și nu un aventurierū, al doilea n'are urmare în fapte.

Ca tot-de-a-una însă la Alecsandri, forma orbește pentru greșelile fondului, versul acopere neajunsurile ideii.

La 22 Martie 1884, Alecsandri reprezenta «*Fîntîna Blanduziū*», primită de public mai rece, de critică mai răutăcios de cît «*Despot Vodă*». Forma iera frumoasă încă, dar neajunsurū însemnate făceau pe unū să osîndească piesa întregă.

La «*Despot-Vodă*» nu iera nevoie de trudă multă pentru a nemeri coloarea locală, aceasta stătea în logica dreaptă a caracterelor mai mult. Orî-ce om, care cunoaște cronicariū mai bine, poate găsi tonul aproape exact al vremū, și dacă se întilnesc greutăți, acestea sînt mai mult la reprezentăție, de cît la scris. Alt-feliū stă lucrul însă, cînd te duci la Roma

să-ți ieși personagiile. Să vedem întâi, care ierau acele personaje și în ce acțiune se prezenta publicului.

Horățiu iubește pe o sclavă a lui Scaur, Geta, de loc din Dacia. Gallus însă, fiul unui Bren și rob al poetului, ie stăpîn deja pe inima frumoasei străine. Horățiu o capătă ca mulțumită pentru o plăcută bucată de versuri, de la Scaur, o întâlnește apoi iubindu-se cu Gallus și -- în urma stăruințelor Neerei, o curtezană -- îi iartă, rămîind să se mîngîie de neizbînda în dragoste prin versuri sonore, cea ce ie încă o mîngîiere pentru un poet bătrîn.

Cum se vede, puțină acțiune și totuși o mișcare neconținută se petrece pe scenă și aceasta din cauza nenumăratelor acțiuni particulare, care, fără să ajute pe cea principală, — dragostea lui Horățiu pentru Geta —, o încurcă mai mult. Cînd Neera cerșind dragostea și versurile autorului «Odelor», cînd Postum desfășurînd pe scenă grațiile sale de «*vieux beau*», cînd Strobil și Pinax țesînd comploturi contra fiorosului *villie* Hebro, apoi Zoil criticînd, Scaur spuînd prostiile lui ascultate, de om bogat, Mecena apărînd o clipală, așa ca să apară numai. Acțiunea *difuză* strică întâi piesa.

Cum stau însă caracterele? Neera ie adevărată, în dorul ie de a inspira pe Horățiu, cea ce o face să se ție de urmele lui. Zoil își joacă bine rolul și ieste o scenă frumoasă chiar, în care iel ține locul de căpetenie; —

Scaur nu se dă de minciună până la urmă în rolul său de Trimalchion, care nu și-a câștigat, de sigur, prin deșteptăpciune multă averea. Postum ie un bun tip de decadență. Aice poetul a gîcit *coloarea locală*.

Toate rezervele însă pentru Horațiu. Cunoaștem un Horațiu, cum singur se zugrăvește și cum ni-l arată Suetonius, un poet nu tocmai recomandabil ca moralitate, lingușitor puțin, dar imoral cu desăvîrșire, corupt până în măduva oaselor. Se știe istoria tablourilor sale de la căpătăiu.

«*Odele*» lui întregesc tipul. O filosofie dulce, multă sete de plăceri, un frumos talent de formă, o sumă respectabilă de retorică grecească, de versuri anacreotice,—nici o picătură de ideal însă în acest cap lat, cu ochii veșnic bolnavi, cu buzele moarte de escesuri. Alecsandri a avut nenorocirea de a-l idealiza, de și sînt figuri imposibile de idealizat și Horațiu ie dintre acele. De ce n'a luat pe Vergil? Ar fi mers atunce poate. Dar ar fi trebuit să se ferească chiar în acest caz de non-sensul psihologic, de a da idei de dragoste mistică unui antic, cînd—literatura lor toată o dovedește—dragostea antică ie setea cărnii de carne. O Gettă, un Gallus, un Horațiu ca la Alecsandri, sînt imposibilii supt August. Atuncea acțiunea ar fi fost mai simplă și mai brutală: Getta ar fi trăit cu Gallus și aceasta fără a supăra pe veselul Horațiu, care până

la adîncî bătrînețe s'a folosit de dreptul stăpînului.

Criticînd «Fîntîna Blanduziîi», am criticat și pe «*Ovidiu*» (1889). Acțiunea ie aproape aceeași: Ovidiu, prefăcut în *poetul ideal*, dulce, mistic și demn, iubește pe Iulia, transformată în Vestală, și ie iubit de dînsa. Piesa întregă ie un anahronism și o negație a caracterului amîndurora. Ovidiu întrece pe Horațiu: ie omul decadenței și poetul de decadență. A iubit toate curtezanele Romei, a gustat voluptatea plătită pînă în drojdi și «*Arta Iubirii*», «*Ars amatoria*» ie un vade-mecum al desfrînatelor, ceva ca versurile lui Piron și altele din al XVIII-lea veac. Prin urmare, dacă Horațiu nu poate face pe idealistul, pe crinul alb ca omătul, pe îngerul de curăție, Ovidiu de sigur nu va fi mai fericit. Ca desăvîrșire a caracterului, aflați că Ovidiu e un lingușitoriu, dintre cei mai proști. dovadă «*Tristele*» Prin urmare, nici demn, nici ideal nu poate fi descris Ovidiu.

Așa ieste însă și la Alecsandri? La început, iel iubește pe Iulia a doua, se întîlnește cu dînsa în grădinile de pe Palatin și totuși Platon însuși ar putea încuviința puritatea dragostei lor. Ca un cavaler medieval, iel apără pe iubita lui contra atacurilor plebei. Și aice încă ceva: scena cu șuierăturile ie imposibilă în Roma Cezarilor, unde poliția nu mai iera acea a Constantinopolului, cum spune Mommsen de

stârșitul epocii republicane. Pîrît lui August, iel răspunde cu dovezi împăratului, care-l amenință cu surgunul, și dacă în scenele următoare îl vedem deșertînd cupele cu Chloe, de deznădejde o face. În acest caz, Ovidiu trebuie să fi fost dese-orî deznădăjduit. În partea a doua, ezilat la Tomi, iel se luptă cu Sarmatiș, lucru puțin probabil la molatecul poet și mîntuie printr'o moarte de melodramă, cînd tocmai—fapt istoric!—Iulia vine la iel și Roma-l rechiamă. Un tip frumos Ovidiu acesta, dar de ce-l chiamă așa?

Iulia suferă aceeași procedare de idealizare escesivă. Conrupta vlăstare imperială devine o madonă întăiū,—madona ie ezilată pentru cauze bine cunoscute de August, pe care-l face străbun în exil, cîțî-va anî mai tîrziū. Dar aceeași Iulie întră în adunarea curtezanelor, unde se află Ovidiu. Orî-cît am presupune, că poate dragostea la om, o Romană și nepoata lui Cezar poate greși, se poate cobori orî-cît, dar nu vine, unde o aduce Alecsandri. *Decorum* avea tot atîta sens la Romanî odată cît are la Englejî astăzî.

Și cît despre August, prefect de poliție, viind să-și caute fata în lupanare și țîindu-î discursurî, e inimaginabil. Nu ieraū așa Cezariș la Roma și nu se juca cine-va cu demnul și seriosul Octaviu.

Personagiile micî sunt mai bine reușite, Sarmiza ie poate prea măiastră la limbă pentru

o Dacă și se știe, că pe detractorul lui Ovidiu nu-l chiema Ibis. satira cu acest nume a poetului fiind imitată din Callimachos, cu nume cu tot.

În definitiv, a doua perioadă a teatrului lui Alecsandri se prezintă supt forma cea mai frumoasă ca vers, «*Despot-Vodă*» mai ales. Greșelile de accentuație, așa de dese la iel, nu se prea întîlnesc și singură rima continuă a fi săracă, *gramaticală*. Iea păcătuiește însă prin lipsa de culoare locală, printr'o idealizare neconținută, care, ridicînd prea sus personajele, nu le permite să trăiască, prin logica slabă a caracterelor.

Bine înțeles. piesele lui devin niște minuni, cînd luăm în samă repertoriul teatrelor noastre. Absolut vorbind însă, iele sînt un început frumos pentru adevăratul nostru teatru, care poate va fi mai bogat de acum înnainte.

* * *

Alecsandri are încă și un volum de proză, cuprinzînd amintiri, biografii, «*Buchetiera de la Florența*» și altele. Buchetiera, una din cele d'întăiu scrieri ale autorului, ie o haotică amestecătură de tineri poeți cu pletele în vînt, de tutori cu inima prea tînără, de rugăciuni în biserică italiene și de fuge romantice. Ie o imitare, nici mai bună, nici mai rea, de cît alte producții literare preparate după rețetă. «*Istoria unui galbăn*» are însușiri ca glumă u-

șoară și amintirile de călătorie se pot ceti încă și astăzi. Limba ie limpede, naturală și fără pretenții de stil. De alt-feliu aceste puține scrieri în proză n'au o însemnătate mare în opera-î întreagă.

Poet dintre cei mai mari, descriptiv de o putere și o finețe neobișnuită, făuritoriu maiestru de versuri, Alecsandri înfățișează înaintea noastră tipul bătrînului scriitor în toată puterea lui. Nu veți găsi la dînsul munca aprigă a stilului, truda cuvintelor alese, cizelarea versului, care fac meritul de căpetenie al poezii contemporane, în care forma ajunge la frumuseți neînchipuite înaintea. La dînsul, poezia iera din născare: cînta, fiind-că vorba lui de la sine apuca pe drumul înflorit al versului, fiind-că simțirea lui caldă îl înădușia alt-feliu, fiind-că durerea-î iera vorbăreață, fericirea expansivă, patriotismul elocvent. De aceea a cîntat în toată viața lui și toate cele, ce făceau să-î vibreze inima de poet. A cîntat durerile poporului, clipele lumitnoase, în care nu iera nime ca dînsul de fericit în lume, părerile de rău după steaua apusă a zilelor sale. natura care-î iera așa de cunoscută și pe care o înțelegea așa de bine, soarta, cînd întunecată și amară, cînd veselă și fericită, a țerii.

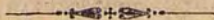
N'a plîns, n'a blăstămat nedreptatea vieții,

nu s'a cufundat în valurile reci și cernite ale filosofiei dureroase, ce ne stăpânește astăzi. Fire veselă și dulce, copil etern, durerea lui a rîs printre lacrimi, desnădejdea lui a avut tot-de-a-una o dimineață.

Reprezentant al epocii de simțire fierbinte, de dragoste pentru țară, de entuziasm tineresc, care s'a dus de o bucată de vreme de la noi, bătrînul «pustnic rămas singur din timpul său afară» a dispărut în glorie deplină, în mijlocul aureolei de simpatie, pe care o crease geniul lui vesel, isteț și fierbinte.

Îi rămîne însă în urmă, dulceața pastelelor, energia legendelor, patriotismul din «Doine», durerile din «Lăcrămioare.»

NECULAI BĂLCESCU

Intre operele așa de învechite ale literaturii noastre de acum aproape o jumătate de veac, ieste una, a căreia însemnătate, departe de a scădea cu vremea, se înalță din ce în ce mai mult, cu cât înțelegem mai bine ce vrea să zică o limbă cu adevărat românească. Opera aceia, amestec de știință serioasă, neobișnuită pe acea vreme de muncă ușoară și fără temeiu, și de patriotism adînc și cald, care, une ori în dauna faptelor, ce-i dreptul, răspîndește ca o aureolă de simpatie în jurul faptelor de vitejie străbună, cartea aceia de aur, unde povestirea are farmecul legendei, unde stilul înțelept și fără de pretenții sună pe alocurea, în simplitatea lui mîndră, ca un fragment de epopeie, ie *Istoria lui Mihaiu- Viteazul*. Cînd străbați rîndurile pătrunse de entusiasm ale acestei cărți, te simți cine știe la ce depărtare de toate producțiile oamenilor de la 1848, de înainte de 1848, și une-ori și după această epocă de renaștere națională și de păcate ne-

iertate în potriva limbii: nu mai găsești acolo nici perioadele greoaie ale lui Asachi, egale în lungimea lor încurcată cu ale cronicarilor, dar fără de farmecul naiv și blajin al acestora, nici misticismul pindaric și apocaliptic al operelor din urmă, ieșite din condeiul așa de roditor al neobositului, mai ales neobositului Eliade, nici anemia prozaică a puținelor fragmente rămase din poezia timpului, poezie nesigură și puțin cam ridiculă, în care o biată idee informă se clatină într'un chip vrednic de milă pe neegalele picioare ale unui vers schilod din naștere. Ie mai multă poezie în descrierea Călugărenilor, în durerosul strigăt de înfrângere de după Mirislău, în zugrăvirea ruinelor de la Tîrgoviște, de cât în elegiile de o tristeță de formă ca și de fond fără de păreche ale lui Cîrlova, de cât în cele d'întăiu producții ale unui Alecsandri, pe care cei mai convinși admiratori ai lui nu se pot opri de a-l repudia. În acea atmosferă de limbă greoaie, care-și leapădă amorțeala cronicărească numai pentru a se modela după formele rigide ale unei latinești îndoielnice, în care cuvintele cad pe rînd sub secerea italieniștilor, latiniștilor și franțuziștilor, limba curată a lui Bălcescu ie o adevărată minune și te prinde mirarea, cum de a îndrăsnit să scrie așa omul acesta în ajunul bahanelor Academiei transilvănene și epopeilor patriotice, sub regimul literar al calendarelor lui Asachi, în același

timp cu fabulele informe, cu baladele în agonie, cu articulele științifice asupra *guta-perșei*.¹⁾ După această comparație de stil numai, ceia, ce a scris Bălcescu, îți apare în adevărata sa lumină, în deplinătatea meritului său.

Autorul *Cîntării României* și al Istoriei mai sus pomenite nu ie numai un literator, ceia ce încă ar fi destul pentru a-î da un loc de cinste între regeneratorii neamului nostru. Om politic în aceiași vreme, revoluționar convins și energic, dintre toți oamenii de la 1848, iel a fost poate cel mai activ și cel mai cuminte în aceiași vreme, pe un timp, cînd amîndouă calitățile nu stăteau alătura tot-dea-una. În mijlocul calomniilor de tot felul și insinuărilor pătimașe ale dușmanilor de idei, iel urmează drumu-î cel sigur, luminat de credința în mai bine, care l-a însuflețit până în ceasurile triste de pe urmă. Pe cînd turburarea domnia în mintea tuturor aproape, pe cînd începătorii mișcării își încrucișau minile, crezînd totul sfîrșit, cînd totul se începuse abia, iel scrie, vorbește, agită în favoarea acelor idei democratice, acelei iubiri pentru popor, care nu cedează la dinsul de cît înaintea glasului țării în primejdie. Apărînd improprietărea țaranului împotriva aristocrațiilor neînduplecați ca și împotriva visătorilor fără de

¹⁾ Articolul asupra *guta-perșei* există. Autorul, un oare care dr. Virnav, l'a publicat în calendarul lui Asachi, pe anul 1851-

stabilă, recomandînd energie celor cu inimile domoale și oprind escesele unui norod doritor de sînge, pledînd înaintea lui Kossuth cauza Ardelenilor și sfătuind spre o împăcare, folositoare amîndurora, pe Iancu și pe fîroșii săi războinici din munți, sprijinind prin graiul ca și prin scris cauza revoluției pierdute și aceasta pînă ce condeii cade din degetele lui slăbite de boală și ochii i se întunecă.—Bălcescu n'a trăit un moment în acele turburate timpuri ale revoluției, fără să gîndească la mîntuirea țării iubite. Durerile Romînilor ierați ale sale și ultima-i părere de rău a fost că nu-i iera iertat să vadă, lui, muncitorului harnic și dezinteresat, încolțirea seminții aruncate și răsăritul zilei de aur, pe care o vedea în visurile-i de patriot.

Moartea aceasta înaintea de vreme aruncă încă o lumină de simpatie asupra cîntărețului lui Mihaï Viteazul. Îl vezi, pare că, în timpurile din urmă, luptîndu-se deznădăjduit împotriva unei boale, pe care încearcă s'o cîștige în iușcală, după însăși espresia lui dureroasă, smulgînd fie-care frază, cu neobișnuită muncă din creierul lui, pe care moartea apropiată îl tot slăbește și-l tot tulbură, ucigîndu-se singur prin osteneala nopților nedormite și zilelor de strădanie. pentru a ni da acea carte, care ie mai mult de cît o carte, care ie sîngele și viața lui întregă, și ca o milă adîncă, o nepomenită admirație te prinde în fața a-

cestuî eroû al suferinţii, care, printr'o silinţă uriaşă, mai ţine o clipeală cu mîna piatra mormîntului, pentru a spune cuvîntul de viaţă generaţiilor viitoare.

Şi înaintea acestei figuri palide şi triste, în care se leagă la un loc energia patriotului, căldura de inimă şi frumuseţa de stil a poetului alături cu răbdarea şi conştiinţa istoricului, asprimea criticeî se înduioşează şi te descoperi înaintea unui om, care a făcut multe lucruri bune şi multe lucruri frumoase în viaţa lui, dar care înainte de toate şi-a iubit ţara, fără cruţare de sine şi fără aşteptare de răsplată, şi-a iubit-o nebuneşte şi eroic, cum se iubia altă dată în lumea veche. cînd învinsul se arunca în flacările mistuind cetatea lui pierdută. Din acest punct de vedere trebuie de privit Bălcescu pentru a nu cădea în asprimi de judecată, care ar fi aproape o faptă murdară faţă cu un asemenea om şi mai ales într'un asemenea timp.

I

Neculaî Bălcescu se născu la Bucureşti la 29 Iunie 1819 ¹⁾. Nu cunoaştem nimic asupra tatălui său, pitarul Barbu Bălcescu; mama sa Zinca, Petrescu de acasă, iera vestită, spune d. Ion Ghica în amintirile

¹⁾ Gr. G. Tocilescu. Nicolae Bălcescu, viaţa, timpul şi operele sale, p. 27.

d-sale asupra lui Bălcescu, amintiri, care dau atâtea lămuriri nouă și vii asupra persoanei acestuia, ca meșteră în doftoriile de ochi, care ocupă și astăzi poate bătrîneța liniștită a cucoanelor evlavioase ¹⁾. Abia de doi ani, suferi și iel ostenelile bejenii de la 1821: familia-l luase la Brașov, unde stătu până la sfârșitul turburărilor. Amănuntele lipsesc cu desăvârșire aproape, asupra copilării lui. La șapte ani, mai fericit de cât mulți alții, lăsați pe mîna unui *loghiotatos* din gloată, copilul fu încredințat, spre *pedepsire*, în amîndouă înțelesurile, grecesc și românesc, unui arhimandrit grec, care venia să-l *procopsească* acasă ²⁾. Ce va fi învățat cu prea curiosul strănepot al lui Miltiade nu se știe, dar probabil că partea acestui d'întăiu dascăl nu va fi fost tocmai mare în acea cunoștință a limbii elene, care permitea tînărului Bălcescu să citească în original mai tîrziu, pe Plutarc, Xenofont și Tucidid ³⁾. În curînd, de alt-fel, funcțiile arhimandritului încetară și Bălcescu intră în colegiul sfîntului Sava, unde avu de dascăl pe același Eliade, care iera să-î arăte mai tîrziu într'un chip așa de necorect adevăratele sale sentimente față cu dînsul. Iera pe atunci «un băiat slab și pirpiriu» ⁴⁾, care

¹⁾ I. Ghica,—Scrisori, ed. II-a, p. 679-80.

²⁾ Tocilescu, p. 27.

³⁾ Serisorî, p. 680.

⁴⁾ Ibid. p. 676.

suferia adese-orî agresiunii neplăcute din partea tovarăşilor prea mult ispitiţi de proviziile sale de halviţă. O asemenea luptă, zugrăvită de d. Ion Ghica în amintirile pomenite, lasă posterităţii numele fiorosului Sotea, meşter şi biruitor în aceste războaie zilnice, a cărora pradă iera aşa de dulce. În data, cînd d. Ion Ghica interveni tocmai la vreme pentru siguranţa bietului Bălcescu, evenimentul ameninţa sa devie tragic: în cautarea halviţii, tiranul şcolii punea în primejdie un foarte îngrijit caiet, pe ale careia foî stăteau însemnate lucruri neobişnuite pe vremea aceia, citaţii rudimentare din cronicari şi puţinii istorici ai timpului, citaţii, care puseră în mirare pe mîntuitorul istoricului de mai târziu. Probabil, că scene ca aceia cu Sotea, nu ierau tocmai rare la Sf. Sava, şi nu odată va fi blestemat învinsul în luptele acestea constituţia slabă, pe care în zădar căuta să şi-o întărească prin trîntiturile, de care vorbeşte în glumă într'una din ultimele sale scrisori. La 17 ani, această d'intăiî perioadă a vieţii sale se mîntuie: Bălcescu ie acum un băiat mare, tot slab ca înainte, cu fizionomia blîndă şi simpatică ¹⁾, iubitor de carte şi îndepărtat prin însăşi viaţa sa şubredă de a-şi cheltui timpul cu petrecerile obişnuite pe acea vreme.

O clipeală iera vorba de a porni la Paris ; ²⁾

¹⁾ Serisorî, 680.

²⁾ Tocilescu, 28.

împrejurării de familie-l împiedecară însă, și, mulțămită stăruințelor mamei sale și gustului pentru oaste, care iera menită, după dînsul, să ni facă și nouă loc în lume, iel intră în armată cu gradul de cadet. Aicea-și puse în gînd să înnalțe starea de cultură a oștirii și cu autorizația lui Vodă Ghica, Bălcescu deschise un fel de școală pentru învățătura gradelor inferioare, școală ¹⁾, care dădu rezultate de minune; în patru luni de zile, unter-ofițerii de la două regimente ierau cărturarii în toată forma și Bălcescu se hotărîse să meargă înainte în această operă. Nu ie vorbă, ierau și protestări izolate contra îndrăznețului tînăr, care se încumeta să știe, după espresia unuia din mai marii militari ai timpului, cîte «lighioi» sînt pe fața pămîntului, dar lucrurile mergeau destul de bine, cînd consulul rusesc, straja împotriva lumini, care se întîlnește tot-dea-una în acea vreme de înjosire și de ignoranță, de cîte ori se ia o măsură represivă, interveni în potrivea acestei inovații primejdioase. In adevăr, Bălcescu aflase cu cale să introducă și noțiunii de istoria țării în cursul său de la cazarmă și protectoratul rusesc nu vedea cu ochi buni desgroparea oare-căror nume de glorie, neplăcute urechilor străine, nume, pe care, mai tîrziu, ne-am răzbunat, cîntîndu-le în proză incoloră și versuri nesărate până au ajuns si-

¹⁾ Tocilescu, 28—9.

nonimul desprețuit al banalității. Bălcescu-și pierdu dreptul de a face școală cu unter-ofițerii și de acuma înainte, studiile istorice fură singura ocupație a ceasurilor sale de odihnă.

La ieșirea din școală capitalul său de cunoștinți trebuia să fi fost nu tocmai așa de îmbielșugat. Istorie românească nu se făcea de fel la sfântul Sava, unde profesorul Florian avea mai multe simpatii pentru Babilonienii și Asirienii, limbile vechi și nouă se vor fi aflat în aceeași categorie. Mulțămită unei munci înțelepte, Bălcescu izbuti însă în scurt timp să-și mărească puținele cunoștinți, așa că la două-zeci de ani iera aproape un om învățat, și pe acel timp, fără îndoială, un om foarte învățat: știa franțuzește și englezește ¹⁾, latinește și grecește, cetia pe Plutarc și pe Tacit, Anabasa și Comentariile, pe Tucidid și pe Frederic cel Mare, Memoriile lui Napoleon și tratatele strategice ale generalului Jomigny ²⁾. Cum se vede din literatura întreagă, singură partea istorică și militară avu darul de a-l atrage.

Cetirile aeesteia avură o înriurire hotărîtoare asupra ideilor sale de mai tîrziu: oare-care tendințe spre ideologie, tendințe pe care nu putea să nu le împărtășească, fiind că iele se

¹⁾ In *Question économique*, Gibbon ie citat în original.

²⁾ Scrisori, 680-1.

întîlniaŭ pretutindenŭ în acea vreme de roman-tism, cînd aspirații nedeslușite și ridicule a-dese-orî în sublimitatea lor, dominaŭ pretu-tindenŭ, în literatură ca și în politică, făcură loc în mare parte unor idei mai sănătoase, în practicitatea lor. Dacă în Istoria lui Mihaî Viteazul mai întîlnim încă urmele lor, dacă isto-ricul ne vorbește de misiunea națiilor și de obligațiile morale, care conduc purtarea lor, dacă aduce, ca principal argument în favoarea Romînilor, dreptul lor de traiu¹⁾, dacă legea i se pare în «Cîntarea României»²⁾ icoana drep-tății dumnezeiești, cu totul alte idei însufle-țesc scrisorile lui din Transilvania și mai ales articolul asupra *Puterii armate*. Experiența căpătată în timpul revoluției avu fără îndoială o parte hotărîtoare în această judecare mai prozaică și mai adevărată a faptelor istorice și sociale, dar crezul său practic iera format cu mult înainte, de vreme ce o bună parte din ideile sale de căpetenie se află în «Puterea armată» și «Cîntarea României»³⁾. Scopul, spre care trebuie să tindă Romîniŭ, ie unitatea na-țională întăiŭ și apoi scăparea de supt jugul străinului, unitatea e «un drept și o datorie, singurul mijloc de a se mîntui de supt stăpî-nirea străinilor», aceștia nu pot face de cît rău,

¹⁾ Bălcescu, Istoria lui Mihaî Viteazul, ed. Odobescu, p. 243.

²⁾ Ibid. 559.

³⁾ Vom arăta mai departe că opera ie fără îndoială a lui Bălcescu.

chiar cînd par a săvîrși un bine ¹⁾. «Nici odată o națiune nu se poate mîntui de cît prin sine însăși». Spre această țintă unică și hotărîtoare, mîntuirea țării de supt jugul greu și umilitor al străinului și întărirea ieii prin legarea într'un singur mănunchiū a ramurilor răzlețe din vechia Dacie, spre acest ideal luminos, trebuie să se îndrepte toată activitatea Romînilor. De pe atuncea încă, iel lasă chestiile sociale la o parte: lucrul cel d'întăiū de făcut nu ie socotirea chipului cum ai să trăiești, ci faptul brutal, vei trăi orî ba? Intr'acolo trebuie să se îndrepte silințele tuturor. Față cu scopul național toate cele-l-alte îi apar ca secundare: vremea nu ie venită încă pentru desvoltarea liniștită și senină a literaturii; ca orî și ce cade supt mîna apăsăturii dornic de a-și scutura odată jugul, cultura limbii și a literaturii sînt niște arme, stîlpii de temelie ai naționalității romîne, și propagatoriū unității sale, cum va zice iel mai tîrziu. Principala însă între aceste unelte de mîntuire ie arma. într'însa nădăjdueste iel, sigur că numai cu ascuțișul săbii se va cîștiga odată, ceia ce cu ascuțișul săbiei s'a perdut. Nu va trece mult și Iehova al său va fi «Dumnezeul armatelor» ²⁾.

Acestea sînt ideile lui în apropierea celor

¹⁾ Ibid. 277.

²⁾ I. Ghica, Amintiri din Prilebie, 357.

20 de ani, pe acestea le va arăta în curînd în articolul asupra Puterii armate, care nu ie de loc inferior Istoriei lui Mihaï ca erudiție, dar care-l întrece cu mult ca judecare fără de patimă și luminoasă a cauzelor decăderii și nevoii de regenerare a frumoasei oștiri de altă dată. Pe cînd cetirile sale istorice îl leucuaă ast-fel de ideile dulcele și neguroase, pe care le-ar fi putut afla în școala istorică a veacului al XVIII-lea și chiar în considerațiile generale ale școalei nouă de supt restaurație, istoria românească nu iera lăsată în părăsire. «La etatea de 20 de ani, spune d. Ion Ghica ¹⁾, cetise tot ce putuse găsi, pe ici pe colea, despre istoria noastră națională.» Nu ie vorbă, așa de mult nu se putea găsi în tipăriturile de până atunci. de aceia Bălcescu se puse pe desgropat cronicile și documentele, de care măi tîrziu era să se folosească. In materie de hrisoave, i-ar fi adus mult folos acele ale căpitanului Cornescu Olteniceanu ²⁾, cu cercetarea cărora își petrecu vreme îndelungată. Și așa, măi răscolind prin mormanele de documente, uitate de Dumnezeu și de oameni, măi frunzărind prin puținele publicații aflătoare, Bălcescu-și pregătea materialul pentru marile lucrări istorice, pe care avea în gînd să le facă.

¹⁾ Scrisori, 681.

²⁾ Ibid.

II.

În acest timp un spirit de neliniște străbătuse și în patriarcalele și supusele de altă dată principate de la Dunăre. Cu lumina răspîndindu-se tot mai mult, starea de lucruri de atunci, între două apăsări străine, cu o organizație deplorabilă, cu sărăcia din ce în ce mai grozavă a claselor de jos, începu a se arăta tot mai grea de suferit și mai rușinoasă. Acei, cari întăriau nemulțămirea și cei mai nemulțămiiți din toți ierau, fără îndoială, tinerii veniți din străinătate, cari priviau cu jale la înflorirea apusului și doriau ca instituțiile de acolo să se introducă mai curînd și în țară. Lucrul iera însă cu neputință cîtă vreme aceasta iera îngenunchiată înaintea străinului. Regulamentul organic luase Romînilor din principate pînă și dreptul, rămas pînă atunci, al autonomiilor; adevăratul stăpîn în amîndouă țările iera a tot puternicul consul al Rusiilor, înaintea căruia tremurau umbrele de domni ce se perîndau, conform tratatelor, pe scaunul vechilor Voievozi. Pentru a putea face ceva, pentru a ridica odată vîlul de ignoranță și de sălbătăcie de pe frumoasa lor patrie, tinerii n'aveau de cît o singură cale deschisă: acea de a arunca violent, printr'o revoluție, ocrotirea ironică și dăunătoare a pravoslavnicilor împărățit de la miază-noapte și a furișa schimbarea întîmplată supt masca desăvîrșitei su-

punerii către îndepărtata putere suzerană, care n'avea nici gustul, nici puterea de a amenința existența celor două țări surori, ori de a le împiedeca unirea visată.

Societatea lui Cîmpineanu se alcătui pentru susținerea acestor planuri patriotice. Bălcescu fu dintre cei d'întăiu cari intrară în ea ¹⁾. Resultatul se cunoaște: călătoria făcută de Cîmpineanu în străinătate pentru a țese intrigă în potrivea lui Alexandru Ghica, iera foarte bine cunoscută acestuia, care se grăbi a-l trimete la Plumbuita, spre ispășirea păcatelor sale revoluționare. Partida națională fu indignată, firește, de un act care lovia, și încă așa de greu, în căpetenia ieii recunoscută. Bălcescu, neastîmpărat ca tot-dea-una și gata de acțiune, formă ideia unui complot, care, răsturnînd pe Ghica, ar fi adus pe 1848 cu opt ani mai înainte. Iel însuși și Mitică Filipescu ierau în capul complotiștilor. Ie cu neputință ceva mai copilărește organizat de cît conspirația care trebuia să aibă niște așa de hotărîtoare rezultate. Ori-ce mișcare revoluționară iera grea și menită chiar să nu isbutească într'o țară, unde, afară de un restrîns cerc de tineri, ori-ce cultură intelectuală iera nulă, unde minunatul mijloc de agitație continuă al preseii nu exista, fiind-că ziarele, puținele ziare, care apăreau din timp în timp, ierau osîndite să servească

¹⁾ Tocilescu, 30.

cetitorilor singurul fel de proză încoloră și dulceagă, ce avea darul de a plăcea *elciului* rusesc; armata, pe care s'ar fi putut răzima revoluționariii, iera ca vaî de capul ieî și, opt ani mai târziu, la 1848, iea nu iera încă în stare să facă mai mult de cât escarmușa eroică din dealul Spirii. La 1840 însă, nimic nu iera pregătit, nici armata câștigată, nici poporul organizat: singurul sprijin posibil putea veni din complicațiile exterioare ale războiului egiptean și în acesta stătea nădejdea complotiștilor. Un manifest, cuprinzînd un proiect de constituție, fu răspîndit în țară și, cîte-va zile după aceasta, capiî conspirației ierau trimesi înaintea unei comisiî de cercetare. Bălcescu în calitate de iunker avea poziția cea mai grea, curtea de judecată îl osîndi, împreună cu majoritatea tovarășilor lui, la munca silnică pe viață. Principalele acușații aduse în potriva celui, a căruia vinovăție nu se dovedise, ierau prietenia cu Filipescu și relațiile cu Vailant și Deivos.

Curtea nu se uita însă la temeinicia dovezilor și ast-fel, pe cînd Mitică Filipescu se ducea să moară la Snagov, prietenul și complicele său, Neculaî Bălcescu, apuca între puști drumul Mărginenilor, unde bunătatea regimului îi pregătise adăpost tinerețelor. De acolo fu strămutat la Gorganî, unde d. Ion Ghica îl văzu, un an mai târziu, în 1841: «In camera în care am intrat, zice d-sa, un tînăr, căruia

de abia îi mîjia musteața pe buze, ședea pe marginea unui pătucean de scînduri, fără alt așternut de cît o manta soldățească ghemuită căpătăiū, și o lumîinare de săū într'un sfeșnic de pămînt, care lumina un ceaslov, singura carte ce-î fusese permisă». Ofițerul de pază ceruse de la vizitator cea mai mare discreție, nimăruī nu-ī era ertat să vadă pe închis și astfel, în întunecata odaie a închisorii, cu singura distracție a sfînteī cărți de cetit și de recitit, petrecu Bălcescu doi anī de zile în capăt, până se îndurâ să-l libereze, la venirea sa pe tron, Bibescu, care n'avea nimic de răzbunat asupra omului, pe care-l privea poate, ca pe dușmanul personal al predecesorului său. Ideile tînrului iunker însă, departe de a se domoli în liniștea închisorii, se făcuse mai aprinse de cît tot-dea-una și mai puternică dorința de a scăpa țara lui de un regim, care se îngrijia cu atîta bunăvoință de domiciliul celor, ce aveau fericirea de a-ī fi supuși ¹⁾.

După eșirea din închisoare iel se pune din nou pe lucru. In același an ²⁾ îl vedem făcînd o călătorie în Carpați, în scopul de a afla documente nouă. Doi anī mai tîrziu, apare cel d'întăiū articol al lui: «*Puterea armată și arta militară la Romîni de la întemeierea*

¹⁾ Mai tîrziu, în Ungaria, vorbind de acest timp de încercare, Bălcescu scria vesel, esplicînd partea luată de iel în revoluție, că „*prison oblige*“ tot așa de bine ca și „*noblesse*“.

²⁾ Tocilescu, 32.

principatelor Valahiei și Moldovei până acum».

Opera care poartă acest titlu destul de lung, iera gata cu mult poate înainte de publicarea ieș. Bălcescu era foarte modest din fire, spune d. Ion Ghica, ¹⁾ și cu greu îl făcea să citească ceva din ale lui, așa că vreme îndelungată acest minunat capitol de istorie, care n'ar sta tocmai rău nici sub condeiul unui istoric de astăzi, se odihni departe de privirile pușinilor cititori ai timpului în saltarele autorului. În sfârșit, într'o sară, manuscrisul fu cetit, mai cu sila de cât de bună-voie, la Maiorul Voinescu II și iel plăcu așa de mult ascultătorilor, în cât unul din ei, vechiul prieten al autorului, d. Ion Ghica, îl duse la Iași, lui Cogălniceanu. *Puterea armată* fu publicată în același an, 1844, în *foaia științifică și literară* și tot consulul rusesc care oprise titlul revoluționar al revistei, *Propășirea*, lăsînd-o ast-fel nebotezată, nu dădu o atenție deosebită tînărului autor, care nu iera să simtă de cât mai tîrziu mîna aspră a reprezentantului puterii protectoare.

Și cu toate acestea, colegul de la Iași al lui Dașcov ar fi avut multe lucruri frumoase de văzut în acest articol. Până și cuvintele lui Radu Greceanu, care-î slujise de *motto*, sînt o amintire foarte neplăcută a timpurilor acelorora de mîndrie și de putere națională, pe care

¹⁾ Scrisori, p. 681.

vecinii noștri de la Răsărit n'ar fi dorit nici odată să le vadă întoarse. «Deci și acest neam românesc, până au fost dragoste în mijlocul lor, spune în limba lui naivă Radu Greceanu, Dumnezeu încă au fost cu dînșii și nu i-au călcat pre dînșii alte limbi străine, ce au făcut multe vitejii și au trăit în pace». Și tocmai acele vremi de unire și de neatîrnare față cu străinul vroia să le readucă Bălcescu, și articolul întreg ie mai mult o indemnare pe această cale, de cît o operă cu adevărat și numai istorică, așa cum se înțelege și se face astăzi. În trecutul Romînilor iel aruncă toate acele instituții de libertate, pe care le vedea în visurile lui de aur; «drepturile sfinte ale omenirii» ar fi alcătuit baza de cîrmuire atuncea și publiciștii Europei moderne n'ar avea alta de făcut de cît să admire așezămintele românești de pe vremea lui Mircea cel Bătrîn sau Ștefan cel Mare. Același sentiment, scu-zabil cu cincî-zeci de ani în urmă și lăudabil, chiar de cei ce nu-l împărtășesc până în esesele sale, îl face să vadă la străbunii noștri cea d'întăiu oaste permanentă, spre marea rușine a tuturor apusenilor, să atribuie tot Voievozilor din trecut și cunoașterea deplină a importanții infanteriei.—lucruri toate, care abia după cincî veacuri ar fi fost introduse aiurea. Fără îndoială că acestea sunt păcate istorice, dar ceia ce ie adevărat acuma, nu iera tot așa și atuncea, și pe vremile de apăsare, cînd un

popor cearcă să se ridice din țărîna, unde l-a aruncat vrăjmașul, orî-ce mijloc e bun și orî-ce putere, intelectuală și materială, trebuie să fie îndreptată spre acest scop unic și hotărîtor, trezirea la viața națională. Dacă, mulțămîită acestei nevoi, Bălcescu nu ie tot-dea-una bun istoric, în schimb ie bun Romîn și aceasta însemna ceva, în anul mântuirii 1848.

De altmintrelea nu trebuie să se creadă că articolul întreg cuprinde ideii de această greutate. *Puterea armată* ie scrisă după îmbielșugate dovezi și multe din concluziile la care ajunge autorul sunt neatacabile, între altele acea esplicare a decăderii militare a Romînilor prin robia pămîntului, pe care cu atîta spirit critic a văzut-o și desvoltat-o în scrierea sa. Dar, cum am spus înainte, articolul n'ar avea însemnătatea pe care o are, dacă iel ar fi numai o bună monografie a instituțiilor noastre războinice. Această însemnătate stă în ideile practice scoase din mărirea și decadența oștirii romînești în trecut. În impulsul energetic, pe care-l dă poporului să-și facă dreptate singur, în același chip ca și strămoșii lui, prin armă. În prefață încă, Bălcescu se exprimă în acest sens, și aceasta fără nici o șovăire. Dacă țările românești vor lua odată locul lor cuvenit între popoarele Europei, zice iel, aceasta o vor datorî-o numai unei reforme armate, și anume, în sensul vechilor oștiri naționale, în care fie-care om se

lupta pentru petecul lui de pământ și de aceea se și lupta bine. Această reformă militară ar ridica țările la o putere uimitoare; de și de a doua mână, iele ar putea să-și spuie cuvântul lor în toate chestiile și să hotărască prin mica lor greutate, partea în care se va pleca, în certele dintre cei mari, cumpăna izbândeii. Regulamentul organic nu împiedecă o inovație de acest fel ¹⁾ și iea ar avea și avantajul de a apăra țările în potriva năvălirilor unuia din acei aventurierii nesupuși, cari-și tăiau cu sabia în putredul Răsărit, stăpînirea lor efemeră pe sama raielilor apaticului Sultan ²⁾

O armată teritorială, fără a aduce pagubă agriculturii, ar putea face toate aceste minuni, căci, mîntuie iel, o nație războinică și unită, orî-cît de mică ar fi, «n'a fost nicî odată biruită și nicî că va fi» ³⁾.

Dacă articolul nu atrase fulgerul consulului rus asupra autorului și revistei, în care publica aceste idei îndrăznețe, *Puterea armată* produse o adîncă întipărire în cercurile literare de pe atunci. Eliad, care-î iera încă bun prieten, îl salută în foaia sa ca viitorul istoric al României, acel om providențial, legînd la un loc răbdarea și adîncă erudiție, agerimea de minte orî, cum am zice astă-zî, spiritul de analiză, cu «alte calități» încă, om pe

¹⁾ Istoria, 632.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ib. 641.

care cu atîta foc și cu atîta modestie îl visa Bălcescu pentru biata lui țară fără istorie ¹⁾. Opera ieși și aparte în tipografia lui Cogălniceanu ²⁾ și cînd, mai tîrziu, iel veni în Moldova, un cerc întreg de prietenii literari îl aștepta. Vorbiră de cele, de care inima li iera stăpînită, de neatîrnare și de unitatea națională. «Pe fruntea lui largă și curată, spune Alecsandri, unul din aceștia, se vedeau trecînd gîndiri mărețe, în ochii lui limpezi și negri, lucia o flacăară tainică ce părea a înnota într'o rouă de lacrimi la cuvintele de Patrie, glorie și independență națională» ³⁾ Ierau acolo Flipescu și Russo. Corradini și Negri: în zilele de vară, hore lungi se întindeau înaintea curții boierești, și Bălcescu, cuprins de entuziasm la privirea flăcăilor, ce dănuiaiu cu pletele în vînt, zicea: «O! mîndră oaste va avea România cînd i-o veni rîndul pe lume.» Se întoarse la București, fericit, cu puteri nouă pentru lupta sa energică pe terenul istoriiei românești.

Doi ani după acest frumos început în literatura istorică, Bălcescu se hotărește să facă o revistă anume pentru cercetarea trecutului nostru și publicarea materialelor trebuitoare pentru meșterul viitor. Profesorul transilvănean August Laurian îl ajută în această sar-

¹⁾ Ibid. 584.

²⁾ Scrișorii, 583.

³⁾ V. Alecsandri, Proză, p. 555.

cină și «Magasinul istoric» apăru la 1844. Gîndească-se cineva la indiferența desăvîrșită, cu care putea să fie primită o asemenea încercare, într'o țară, unde nu ierau o mie de cititori, la paza neconținută, cu care trebuiau să se scrie articolele originale, la atîtea și atîtea greutate, dispărute astăzi, și atunci numai se va înțelege energia și dorul de muncă al acestor doi oameni, care își faceau o sfîntă datorie cătră țara lor, scoțînd o publicație menită să ție atîta muncă și atîția bani. În «Magazin» apărură mai multe articole de ale lui Bălcescu ¹⁾, între care acel asupra stării sociale a plugarilor romîni (*Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele romîne în deosebite timpuri*) și două articole asupra Cantacuzineștilor (*Spătarul Ioan Cantacuzino și Postelnicul Constantin Cantacuzino*), acestea din urmă după documentele încredințate lui de generalul rus Rudolf Cantacuzino ²⁾. Oare care cuvinte imprudente în cel d'întăiul articol, care are meritul de a prezenta supt o formă sistematică ideile sociale apărute tot-de-auna de Bălcescu, în potriva cîrmuirei actuale ca și în potriva oamenilor revoluției, fură mult discutate la consulatul rusc. Simpatia adîncă

¹⁾ Lista completă la pag. 10 (nota din prefața pusă de d. A. I. Odobescu înaintea *Istoriei lui Mihai*).

²⁾ Scrisori, 682.

pentru țaran, sprijinitorul umilit și apăsător al țării întregi, ura pentru boierul lacom, trândav și vîndut străinului, în care nici o nădejde de îndreptare nu se poate pune, strigătul de indignare fierbinte, cu care se sfîrșește, și aluzia supărătoare la peirea Poloniei, puseră libertatea îndrăznețului autor în oare-care primedie: iera vorba, după cît se pare, să i se mai acorde o hrănire de câți-va ani în umelele Britanie, pe care administrația le avea gata pentru cei, ce-și iubeau țara și voiau să-î îmbunătățească starea dureroasă. Bălcescu însă cunoștea prea bine, ce-l așteaptă și de aceia, înainte ca slubașii cîrmuirii să-l ridice pe sus, ca altă dată, iel pornise în străinătate (1846)¹⁾.

Acolo stătu doi ani aproape, cercetînd prin arhive izvoarele istoriei viitoare a lui Mihai Viteazul. Cea mai mare parte din acest timp îl petrecu în Franța, în Paris și prin împrejurimi. Articolul său asupra portretelor, descoperite de dînsul, ale lui Mihai Viteazul ie datat din Bellevue; ²⁾ pe aceeași vreme, iel află și pe acele ale lui Matei și Grigore Ghica ³⁾ În momentul cînd scria «Buletinul» pomenit, Bălcescu se află încă în streinătate, (August 1847), decî întoarcerea în țară trebuie să-î fie mai tîrzie, pe la sfrîșitul aceluiași an, cînd

¹⁾ Ib. 698.

²⁾ Istoria, 534.

³⁾ Scrisori, 698-9.

citi la generalul Mavrus «Cântarea României»¹⁾ Cu obișnuita-î activitate, iel întrebuiță timpul șederii sale la Paris cu altele încă de cît vizitarea arhivelor și bibliotecilor: «societatea studenților romîni» de acolo, pusă supt patronajul lui Lamartine și avînd de scop a-jutarea la studii a tinerilor săraci, i se datorește și lui.²⁾ Aceiași societate, apropiînd pe Moldovenii de acolo de Munteni și legîndu-î mai strîns de cît înainte, făcu mult pentru popularizarea ideii fecunde a Unirei³⁾ pe care Bălcescu, ce atîta de mult a lucrat pentru dînsa, n'avu fericirea s'o vadă îndeplinită.

III.

Lăsînd la o parte unele descrieri de o splendoare de stil neimitabilă, care împodobesc pe alocurea stilul mai sever al Istoriei lui Mihaï Viteazul, *Cîntarea României* ie tot ceia ce a scris mai frumos Bălcescu. De aceia ie și însemnat să se știe dacă în adevăr iel ieste autorul ieî.

Frumoasa poemă în proză apăru întăiu în «*România viitoare*». Totuși iea iera cunoscută de mult și foarte bine prietenilor lui Bălcescu. Acesta însuși o cetise de mai multe

1) Ib. 683.

2) Scrisori, 699.

3) Tocilescu, 37.

orî în fragmente și, în 1847, întreagă chiar, la generalul Mavrus. Bălcescu o dădea ca operă unui evlavios și patriot călugăr și nu-și recunoștea lui singur de cât meritul slab de a fi desgropat și adus la lumină acest juvaier datorit înfocatei imaginații și dibaciului meșteșug de stil al necunoscutului părinte. Prilejul aflării, ar fi fost o călătorie a sa prin munți, în 1846. Părerea auzitorilor iera, firește, că istoria cu călugărul trebuia de pus între legende și că modestul anonim, care făcea, departe de zgomotele tulburătoare ale lumii, așa de minunate lucruri, iera rudă de aproape cu Osianii problematici și barzii dalmațieni, cari alcătuiseră «*Guzla*» lui Mérimée. Mavrus, exprimînd opinia generală, felicita pe autorul «de față» pentru măiestrita mînuire a limbei și frumuseța icoanelor din poemă. Protestările lui Bălcescu nu înșelară pe nime și iel se feri, se înțelege, de a preciza mai bine locul de ședere și numele misteriosului personaj. Prefața din 1850 se mulțamește a vorbi de «o» mănăstire, unde «un» egumen puse călătorului la dispoziție manuscrisurile aflătoare în chinovia sa, manuscrisuri, între care stătea rătăcită și Cîntarea Româniilor, al căreia autor ascuns a înfrînt toate silințele de a-i da de urmă. Ast-fel și *literaritatea* prefeții și chipul neglijent, cu care toate amănuntele permițînd o cercetare, sînt tratate, arată destul de bine, că Bălcescu

însuși continua povestea, numai din gustul de a menține gluma.

«Cîntarea» fu retipărită de Vasile Alecsandri în a sa *România literară*» din 1855, unde apăru și «*Răzvan-Vodă*,» fragment din epopeia lui Mihaï. De observat ie că atunci povestea călugărului trece fără observație. În 1863 însă, opt ani după aceea, Alecsandri revine asupra chestiiei și contestă printr'o scrisoare dreptul de autor al lui Bălcescu. Adevăratul autor al poemei ar fi altul, un anume A. Russo, tovarășul de emigrație al amîndurora. «Taina literară» atît de tărziu descoperită pentru mai mare reputație postumă a lui Russo iera sprijinită pe faptul, că manuscrisul original al poemei, scris în limba franceză, s'ar fi aflînd la dînsul. Fără să contestăm acest fapt, fiind-că evident că Alecsandri iera sincer în presupunerea lui și că n'avea nici un interes să destituie din *autorat* pe Bălcescu, sau pe pravoslavnicul său călugăr, și în așteptarea publicării sale măcar puneriî la dispoziția cercetătorilor a acestui tainic «manuscris original», o observație vine de la început în minte fie-căruia. Că Alecsandri avea la iel manuscrisul francez a lui Russo ie foarte admisibil, că pe de altă parte exista manuscrisul tot atît de întreg și de bine scris al lui Bălcescu, ie încă ceva de o siguranță în afară de orî-ce îndoială : rămîne un lucru numai, să hotărești *care din cele două manuscripte, de-*

osebite prin limbă, iera cel original.—și Alecsandri n'aduse nici un argument. și s'ar fi căzut pentru înșămătatea chestiunii, dar absolut nici unul, pentru a îndreptăți părtenirea redacțiunii franțuzești. Chiar când aceia ar fi avut o dată anterioară, lucrul nu ie decisiv, fiind-că data de 1850 ie *numai pentru prefața lui Bălcescu* și aceasta putea să fie pusă înaintea unei scrieri anterioare. Până aici deci lucrul ie cu desăvârșire nesigur. Înainte de a trece la argumentele izvorite din însuși cuprinsul operei contestate, o obiecție esteroară se impune încă. Lăsind la o parte faptul, că nimic nu ne îndreptățește de a pune pe numele lui Bălcescu pata, dacă nu de plagiator, cel puțin de înșelător, dar pe urmă iera cu puțință ca acel Russo (Rusu în bună românească), autor presupus al *Cîntării* și om pe care Alecsandri ni-l prezintă ca «spirit ager, cultivat și destul de poetic» să se fi mărginit aproape la această d'întăiu și ultimă operă? Dorul de scris ie ceva neastîmparat din firea sa și cu greu se poate admite ruginirea imediată și pentru viață a condeiului care a pus pe hîrtie un asemenea juvaier de limbă ca operă pomenită. Cu ideile mai prozaice ale timpului actual, care nu mai crede în năvălirile neprevăzute și capricioase ale Muzei călătoare, lucrul ie cu desăvârșire imposibil chiar. Și apoi, pe lîngă însușirile rare, cu care iera înzestrat acest așa de sgîrcit în compunere și așa de

modest personagiū, trebuie să-î acordăm și o mărinimie neobișnuită, de oare-ce trăind încă ¹⁾ pe vremea publicărilor repetate ale presupusei sale opere, n'a aflat cu cale să ridice odată glasul său de timpuriū amorțit, pentru a protesta în potriva unui călugăr, care-î fura așa de puțin creștinește drepturile sale de autor.

Atâtea cauze deci, care fac de la început încă să se privească destul de sceptic revendicările prietenești în favoarea unui autor atît de puțin îngrijit de soarta operelor sale,

Aceasta pare a fi fost și părerea tuturor celor ce s'aū ocupat de Bălcescu. In scrisoarea asupra acestuia, d. Ion Ghica aduce fap'te temeinice în potriva ipotezei lui Alecsandri, citirea anume de Bălcescu a poemei, fără ca iel să fi pomenit un singur cuvînt de Russo și sprijinirea la *autorat* a tainicului călugăr dintr'«o» mănăstire. In ceia ce-l privește personal, autorul scrisorii socoate, — și aceasta iera părerea și a celor-l-alți ascultători — că «lucrarea fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa» ²⁾. Nu ie vorbă, la sfîrșit d. Ghica pare a nu fi tocmai sigur de acest fapt și frumoasa urare către autorul, orî-care ar fi iel, nu ie tocmai în favoarea lui

¹⁾ Russo a murit în 1859 (Rudow, *Gesch. Rum. Schrifttums*, Wernigerode, 1892, p. 90).

²⁾ Scrisori, 684--5.

Bălcescu. «Orî cum o fi și orî și cine o fi fost autorul, spune d-sa, călugăr sau mirean, din veacurî trecute sau din timpul nostru, ușoară să-î fie țărîna, căci cu frumoasă și mîndră floare a înzestrat literatura romîna». Impresia generală, care se desface din cele știute și povestite de d-nul Ghica asupra acestei controverse literare, ie fără îndoială însă, în po-triva ipotezei Russo. Domniî Odobescu, într'o notă a d-sale la Cîntarea Romîniei ¹⁾, și Tocilescu, în broșura adese orî citată, sînt aproape de aceeași părere. Dacă amîndoi mîntuie cu o ușoară îndoială asupra faptului, dacă d. Odobescu în special ar fi dispus să vadă în poemă «o scumpă și prețioasă reli-
quie în care se unesc amintirile a doi tinerî Romîni cu inimî înalte și cu talente puternice», tot d-sa observă cu dreptate ²⁾, că asămănări curioase există între planul «Cîntării» și în-troducerea proiectată de Bălcescu pentru Istor-ia lui Mihaî, și d. Tocilescu insistă asupra faptului, că Alecsandri iera, dintre toți prietenii lui Bălcescu, singurul cunoscător al tainei li-terare, pe care a descoperit-o.

Procesul a durat mai multă vreme de cît ar fi trebuit, fiind-că dovezile interne sînt zdrobitoare. Ce ie dreptul, mulțămîta fenomenalei zgîrcenî în a-și comunica ideile, care a distins toată viața lui Russo posterioară

¹⁾ Istoria, p. 546.

²⁾ Ibid. p. 549.

presupusei compunerii a Cîntării, proba nu se poate face prin compararea cuprinsului de formă și de fond al acesteia, cu fondul și forma altor opere ale aceluiași presupus autor ¹⁾. Dar, fiind-că, de cînd ie lumea, nu s'aū întîlnit doi oameni trăind cu același capital de idei și fiind-că, precum vom vedea, autorul Cîntării și al Istoriei lui Mihaï gîndesc tot ast-fel, dar perfect ast-fel, trebuie să ne resemnăm odată a lipsi pe bietul Russo, care numai ast-fel de scriitor nu pare să fi fost în viața lui obscură, de această glorie usurpată.

Ca fond întăiū. Prefața istoriei lui Mihaï, deosebite vederi critice presărate în aceiași operă, neîncetatele judecăți statornice, care umplu scrisorile de după pribegire ale lui Bălcescu aū una și aceiași părere generală asupra istoriei, spusă pe toate tonurile și îmbrăcată în toate hainele.

Concepția ie pe deplin metafisică: supt ochiul Providenții, națiunile, de o potrivă îndreptățite la viață, merg spre un scop, care nu ie de fel ascuns, dar care cere multă tăiere în faptele istorice pentru a-l pune în deplină lumină. Acel stîlp de foc, îndreptînd în mijlocul haosului de veacuri, drumul rătăcitor și adese ori dureros al popoarelor, ce se înalță și cad la un semn din mîna celui de sus, ie progresul. Ca în toate Bălcescu e opti-

¹⁾ Măruntele lucruri datorite încă lui Russo, o farsă, „șezătorile la țară“, (Rudow, o. c. p. 90, 112) aū un cuprins prea deosebit de al „Cîntării“, pentru a permite comparația.

mist și în aceasta: peste ruinele împărățiilor căzute, peste civilizațiile sfărâmate brutal de mâna barbarului, peste timpurile de ignoranță și de apăsare, când orî ce lume ideală măcar, ie închisă celui ce suferă, popoarele, ce-și dau din mîna în mîna făclia vieții, merg inconscient dar sigur, spre aceeași țintă luminoasă, din ce în ce mai limpede. Totuși, orî cît a-modela istoria după un plan preconceput, strî, vind faptele îndărăt nice în formele sale rigide, nu te poți împiedeca de a te lovi de excepții strigătoare la această lege optimistă. Fost-aă un progres opt veacuri de întunec, tulburat numai de scînteierea armelor, întregul veac de mijloc, aspru, brutal și mistic, după strălucita înflorire a civilizației, splendide în putrezirea sa morală, a Romanilor, și, în însuși domeniul lui Bălcescu, stăteaă Romîni mai aproape de ținta ultimă a progresului la 1840 decît pe vremea lui Ștefan orî Mihai?

Stinghereala teorii ie lecuită printr'o altă ipoteză: aceea a pedepsei divine, căzînd pe popoarele vinovate. Bine înțeles, că declarîndu-se mulțumit cu explicația, Bălcescu nu cugetă la problema atît de discutată în timpul reformei și atît de puțin rezolvită, a împăcării acestei pedepse, admițînd liberul arbitriu în vinovați, cu presciența divină, care dă fiecărui popor o misiune hotărîită, pe care *trebuie* s'o îplinească. De alt-fel, o explicație verbală nu costă mult în asemenea materii.

În *Cîntarea României* avem aceeași teorie și explicațiile din prefață fac și mai evident înțelesul deosebitelor pasagii. Cînd legea cade și cu dînsa libertatea, cînd vrăjmășia intereselor împarte o societate în două tabere, pîndindu-se și urîndu-se, cei ce au drepturi și a-vere și cei ce nu le au, atunci «lumea stă în cumpănă de peire ¹⁾», «dreptatea dumnezeiască» intervine și «blastămă pe omul ce alunecă în calea nedreptății». Așa s'a întîmplat cu Romani, și coborîtorii lor au moștenit greșala, a căreia pedeapsă va ținea până ce greșiții, căindu-se și ispășind păcatul, vor reveni în «calea Domnului». Nicî un lucru nu ie menit peirii, căci alt-fel pelerinagiul către progres ar fi oprit: «din robie se naște libertatea, din neorînduială ese rînduială.» Ar fi o muncă prea ușoară căutarea acestor idei, care se întîlnesc la fie-care linie aproape în opera discutată: nu întîlnești decît «urgia domnului» ²⁾ și pedeapsa lui, lăsînd popoarelor singure «răbdarea și viitorul» ³⁾. «Popoarele-și pierd sfaturile și rătăcesc din *calea dreaptă* sau adorm, dar nu pier în zilele veacurilor», zice iel ceva mai departe ⁴⁾. Întreg planul Cîntării, plan pentru care o laudă mai ales cel născut istoric, în introducerea sa, întreg planul acesta, ie

¹⁾ Cîntarea României, XVI.

²⁾ Ibid. XXI.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid. XXIV.

menit să desfășure ideia optimistă. După înfrîngerile și umilirile ultimelor veacuri, pe care le străbate în viziunile sale de apocalips colorat și duios, nici un blăstăm, nici o încrucișare deznădăjduită a mînilor, dar nici o resemnare în aceeași vreme. Nicăiri «Domnul a dat. Domnul a luat»; inima plină de nădejde a lui Bălcescu nu-și poate face sila de a pleca fruntea înaintea faptului îndeplinit; robia, domnia străină, apăsarea și sărăcia, acestea sînt numai nourî, cari trec pe deasupra șesurilor fără să lese cerul de vară întru nimic mai puțin limpede și strălucitor. Dumnezeu i-a adunat în mînia lui, iel îi împrăștie după ceasul ispășirii, și mîna-î aduce iarăși pe calea cea dreaptă, ducînd spre mai bine, pe »fiul risipitor». «Cinge-ți coapsa, o țara mea, și-ți întărește inima... Duhul Domnului trece pe pămînt».

Și ideia se *impunea* lui Bălcescu. În puterea căreia alteia se putea ridica poporul românesc de cît în puterea acesteia?

Din punctul de vedere *real*, istoria nu ie de cît un lung și răspingător șir de nedreptăți: de la început și până la peirea în țărîna a pămîntului, cel mai tare a mîncat pe cel mai slab, și-l va mîncea tot-de-a-una. În fundul pădurilor primitive, cu piatra în mînă, în jurul mesei verzii a diplomației moderne, intrigante și șurubarițe, ie aceeași poveste, egoistă și profund imorală. Dar aceste idei nu

sînt de natură a răscula masele împotriva apăsătorilor; avînd un asemenea crez în minte, cu greü ridicî mîna în potriua asupraitoruluî; a propaga ast-fel de idei atunci, ar fi fost o crimă aproape. Cu cît era mai mîngîietoare, mai trezitoare din mormînt, ideia unui Dumnezeu hotărînd din cerurile luî drumul sortit al naşunilor, pedepsindu-le ca un părinte, «ca să se îndrepte şi ca să fie iarăşi viî», şi dîndu-le dreptul de a protesta cu arma, împotriva celuî ce încearcă a le stavili mersul. Ie patriotică această idee şi patriotismul, aceeaşi iubire de ţară fără păreche, însufleţeşte strigătul indignat de după Mirislău şi declamaţia dulce şi înflorită din «Cîntarea»: «Patria ie cel mai d'întăiu şi cel mai de apoi cuvînt al omuluî, într'însa se cuprind toate bucuriile luî, simţirea iei se naşte de odată cu noi şi ie nemărginită şi veşnică ca şi Dumnezeu ¹⁾». Nu ie acesta omul care striga din Ardeal: «Nu ie umilire mai adînc simţită decît cea care jigneşte mîndria neamuluî» ²⁾?

Ideile politice şi sociale din «Cîntarea» întăresc şi mai mult încă părerea, că în adevăr a luî Bălcescu ieste Istoricul luî Mihaî Viteazul iera în politică, ceia ce s'ar numi un naşional liberal, în înşelesul, în care s'a spus la început

¹⁾ Cîntarea Romăniî, XXVI.

²⁾ Il n'y a pas d'humiliation plus profondément sentie que celle qui blesse l'amour propre national (12 Maiü 1849). Amintiri din pribegie, p. 264.

acest cuvînt. Național întâi și înainte de toate. La Paris scrie vorbind de un articol în pregătire: ținta națională ie chestia întâi, «chestie de viață și de putere, atît în lăuntru cît și din afară» ¹⁾. Nu o dată îl vedem puind în fruntea lucrurilor de cîștigat, existența ca popor și nevoia de a fi întâi, pentru a putea să iei în discuție chipul *cum* vei fi. După căderea revoluției, iel ie dintre acei, cari jertfesc democrația pentru a cere un dictator: în București încă, scrie lui Magheru să se proclame ast-fel la cel d'întâi eșec al cauzei naționale, în Ardeal aduce pe tapet regalitatea unui străin, a unui polon, Bem—și aceasta numai fiind-că arma lui Bem putea să ne deie, după a lui credință, viața națională.

În al doilea rînd numai, vin pentru iel ideile sociale. Și aici Bălcescu ie tot așa cum îl cunoaștem în fie-care împrejurare, puțin cam sentimental, dar știind să puie pază închipuirii sale, *cuminte* mai tot-de-a-una și practic. Acelaș om care, singurul în principate, invoca pe Dumnezeu armatelor în timpurile de înflorire deplină a romantismului politic, cum îi zice iel ²⁾, care strigă că toată silința Romînului trebuie să se îndrepte «căt-re armă numai», se ferește de a cădea în visările filantropice ale multora din tovarășii săi revoluționari. Una din cauzele de neîmpăcare cu Rosetti, până la

¹⁾. Amintiri din prîbie, 426.

²⁾. Ibid. 357.

la urmă, iera socialismul acestuia și ura, pe care o profesa contra proprietății în general. Bălcescu nu iera de această părere și poate bine făcea că nu iera de această părere: în *Question économique*, îl vedem cerînd pentru apăsatul și sărăcitul țaran dreptul la pămînt, împrumietăria. Mica proprietate a fost până la urmă idealul acestuî om prudent, de o potrivă de îndepărtat de egoismul sec al boierilor și de construcțiile imaginative ale visătorilor (rêveurs) ¹⁾: în România soluția ar avea mai mulți sorți decît aiurea, mulțămită, zice iel, primitivei lucrări a pămîntului, părăginit în mare parte ²⁾; iea ar opri apoi crearea unuî primejdios și gata de răscoale proletariat urban ³⁾, ca și emigrarea neîncetată. Nu ie proprietatea un rău, ci abuzul făcut de dînsa și datoria legii ie să taie calea acestuia numai ⁴⁾. Prietenii lui vor fi decî moderații, simpatici unei înțelepte reforme a stării țaranului, pe care mai mult de cît orî-cine-l plîngea pentru chipul de răsplătire al muncii sale ucigătoare, — dușmanii săi vor fi boierii. Pe aceștia îi are neconținut înaintea ochilor în sarcasmele sale. Ungurii sînt, zice iel, «ciocoi» Ardenilor, și pentru dînsul nu poate fi mai groznică insultă adusă lor: «boierii, așa mîntuie

¹⁾. *Question économique*, 55.

²⁾. *Ibid.* 56-7.

³⁾. *Question économique*, 40.

⁴⁾. *Ibid.* 55.

iel broșura pomenită ¹⁾, nu sînt nici Romîni, nu sînt nici Ruși; ieî sînt boierî, și atîta tot ²⁾».

În Cîntarea Romăniî aceleși ideî, exact aceleși. În materie de stăpînire străină, nici o pîrtenire pentru vre-o «lighioie» apăsătoare,— și știm că nu tot așa cugetaî toți oamenii de la 48, chiar cei de un patriotism nebănuît. Pentru Bălcescu nu ie deosebire de făcut între Turcul pîgîn, Neamțul mișel și Muscalul sîlbatec, toți trei «una sînt» pentru dînsul, și, mai tîrziu, dacă va fi silit să aleagă pe unul, iel se va hotărî pentru pîgîn, ca fiind cel mai slab. Ie evident același om, care nu scapă nici un prilej de a stăruî pentru lepădarea orî-căreî simpatîî față cu străiniî, energicul om politic, care nu așteaptă mîntuirea decît de la noi înșine. Ca ideî sociale pe urmă, protivnicul lui Rosetti în clubul «căuzașilor» din Paris se recunoaște destul de ușor în cel ce a scris: «cel ce nu cunoaște nevoia legîî, nu cunoaște ce ie libertatea, căci nu poate fi libertate fără lege, și cel ce nu se ține de duhul legîî se leapădă de libertate». Iarăși o idee îndelung repetată. Întoarceți cite-va pagîne și veți vedea indignarea clocotînd în dosul aprinselor rînduri, în care înfierează după cuviință această «fiară... robia», tot acolo vor fi judecați cu asprime «boierîî neamurilor» și, pe la sfîrșitul poemeî, acel ce

¹⁾. Question économique des principautés danubiennes, Paris, Charpentier. 1850.

²⁾. Ibid. 85.

doineste cu durerea bietului plugar legat de brazdele udate cu sudoarea lui de sînge— «sîntem pribegii în coliba pîrintească și străini în pămîntul nostru de naștere»,—are o asămănare mai mult decît întîmplătoare cu autorul «Chestiilor economice», care-și deschide cartea cu aceste rînduri, ce aduc aminte desăvîrșitul tablou de mizerie al lui La Bruyère, cu ceva mai multă simțire încă și durere pentru nenorocit:

«O stafie sarbădă (hâve), în friguri, slabă, abia acoperită cu zdrențe, iese de supt pămînt: străinul cuprins de o impresie de durere, se întrebă, dacă ie un chip omenesc sau vre-o ființă necunoscută pentru știință, acea care stă înaintea ochilor săi și numai cu vremea descopere în aceste linii slăbite urma unei mari și înalte obîrșii; zîmbetul amar, care i se strecură pe față, privirea dureroasă, dar încă mîndră, care se ridică spre cer din cînd în cînd, dau de gol o suferință nedreaptă, în potriva căreia acea privire și acest zîmbet, se plîng».

Ar mai rămînea o obiecție așa de slabă și aceia, că abia se susține: nepotrivirea de stil între cele scrise de Bălcescu și «Cîntarea». Insuși d. Ion Ghica o recunoaște: stilul istoricului ar fi «limpede, strîns, nervos și elegant», pe cînd acel din poemă s'ar deosebi mai ales prin însușirea de a fi «înflorit și poetic»¹⁾. Lasă că nimic nu ie mai esplicabil de

¹⁾. Scrisori, p. 682

cît a-ți potrivi felul de scris după subiectul de tratat și a-l schimba așa de mult chiar, din aceasta pricină, încît foarte puțină asemănare să eziste între două opere ieșite din una și aceeași mîină, dar deosebirea nu ie tocmai așa de însemnată, pe cît se pare. Cînd Macaulay, de pildă, se încearcă în poezie și scrie așa de suggestive și sobrele sale «*Lays of ancient Rome*», ce ie dreptul cu o oare-care greutate numai poți găsi în poezie însușirile care-l disting ca istoric, dar cu Bălcescu ie departe de a fi tocmai ast-fel. Fără îndoială că descrierea amănunțită a unei mișcări strategice saū judecata unor izvoare discordante nu poate sămăna cu înfloriturile neapărate și avîntul puternic de lirism, care caracterizează haina de purpură a «Cîntării», dar îndată ce comparația se face între pasagiî cu un înțeles aproape similar, îngrozitoarea nepotrivire de stil dispare. Luați de pildă, clasica descriere a Ardealului și, mai mult decît dînsa, minunata elegie asupra ruinelor Tîrgoviștei, pe lîngă care prozaicul vers al lui Cîrlova își pierde tot efectul, și veți vedea de nu samăna ca două picături de apă cu cele mai pompoase perioade ale «Cîntării». După ce vorbește de toți voievoziî, ale cărora triumfuri s'aū perîndat la umbra turnurilor mîncate de vreme, iel continuă, pe tonul măreț al unei epopei: «Umbrele acestor eroici luptători pare că le vezi înălțîndu-se singuratice și tăcute împrejurul acestor ruine; adierea vîntului ce

sufflă din Carpați, șuierînd în turnul pustiū, ne pomenește numele lor și undele mărețe ale Ialomiței par a cînta neconținut un cîntec de mărire întru gloria lor». Le o amintire din Volney aici, acel Volney așa de popular la noi, încît — cînte rezervată unuī Florian din nenorocire și unuī Gessner, — s'a bucurat de traduceri încă ¹⁾, dar ie și ceva mai mult decît Volney. Nici o anemie stilistică, nici o declamație sacă și fără de răsunset: în fluența lor muzicală și tristă, aceste două fraze șerpuitoare ajung splendoarea îngrijită a celor mai frumoase bucăți din Flaubert ori din Irving. Și să se mai spuie, că omul care putea scrie așa, n'ar fi vrednic de a cînta în proză măestrită durerile țării sale? Dar la cea d'întăiu inspecție a țeseturii de frază din amîndouă operele, identitatea autorului se impune. Să lăsăm deci în pacea lui obscură pe A. Russo, care pare a fi fost un revoluționar convins și un om foarte respectabil, și să dăm Cezarului ceia ce este a Cezarului.

IV.

În curînd iera să vie pentru Bălcescu vremea de a-și exprima ideile și alt-fel de cît în entuziasmul liric al unei poeme ținute departe

¹⁾. Posed una din acestea făcută de editorul jâlnicului Beldiman, un oare care *Cavaler de Balica*, om care fie zis în treacăt, traducea destul de bine operele în, coada cărora a-nina rețete de dulceți și de elixiruri „pentru viață lungă”.

de bănuitorii ochi ai stăpînirii. Încă înainte de debuturile sale literare și de plecarea în străinătate, Bălcescu intrase în acea societate secretă, care, cu cîți-va ani mai tîrziu trebuia să aducă revoluția de la 1848. Iera prin 1843, toamna, cînd, zice d. Ion Ghica, într'una din acele călătorii nocturne, pe care le făcea așa de des cu prietenul său, o întîlnire cu maiorul Tell aduse formarea Frățiii. Membrii nu ierau mulți la început: afară de cei trei șefi și inițiatori ai mișcării puținii se gramădiser în jurul steagului nou în țările românești al «Dreptății» și «Fraternității» ¹⁾.

Cam tot pe aceiași vreme o altă societate, cu scopuri literare numai, lucra încă mai puternic pentru propagarea ideii de unire. În acea societate se întîlniau puținii scriitori ai timpului, cari încercau să dezmoștească necultivata și greoaia limbă străbună: Bălcescu vedea acolo pe fruntașii renașterii literare moldovene, Cogălniceanu, Alecsandri și Negruzzi. Mai lipsia Eliade, mai tîrziu numai cîștigat de tineri, pentru ca toate numele literare ale timpului să figureze pe lista societății bucureștene. Un poet de talent și urmașul unui tată, poet și iel și poate mai mare de cît fiu-său—dacă ie cu puțință a fi poet mare pe asemenea vreme de limbă dură și tulbure—iera președintele societății, Iancu Văcărescu; Bălcescu și Ma-

¹⁾. Scrisori, 689.

iorul Voinescu II, om, după cît se vede, cu gust literar și pricepător în aceste lucruri, împliniau sarcinile de secretarî. Adunările se făceau Lunea¹⁾ și probabil că multe ședințe trebuie să fi trecut, până un membru mai activ aducea aminte printr'o bucată citită acolo, că în definitiv iera o societate literară. «Nicu Bălcescu, spune d. Ion Ghica, prin activitatea sa, a făcut mult serviciu societății literare²⁾».

În curînd însă fuga în străinătate, în urma articolului îndrăzneț din «Magazin», îl despărți de amîndouă societățile, politică și literară. Acolo, în Paris, asistă la pregătirile marii mișcări revoluționare, gata de a izbucni. Din nenorocire, o singură scrisoare a lui de pe vremea aceea nu ne arată felul cum, într'un mediu nou, se prezentau ideile sale. L-am văzut cercetînd bibliotecile în căutarea materialului istoric pentru operele sale viitoare; aceasta ținu aproape doi ani.

Intors în țară pe la sfîrșitul anului 1847, iel află pe toți în fierbere. Vulcanul de la 1848 nu izbucnise încă, dar în apropierea marilor turburări sociale, ca și în ajunul celor cosmice, o stare de neliniște, o agitare neastîmpărată a spiritelor, răspîndindu-se cu o iuțeață uimitoare până în locurile cele mai depărtate, anunță sinistrul, gata de a se întîmpla. Pretutîndenea guvernele nu se simțiau tocmai si-

¹⁾. Serisorî, 698.

²⁾. Ibid.

gure față cu exasperarea maselor: reforma electorală, răspinsă cu atîta îndărătnicie de clasicul apărător al mediocrației, Guizot, ridică tot mai puternic glasul nemulțămiiților în Franța. Poate la aceste semne de furtună făcea aluzie Bălcescu, cînd scria în «Cîntarea României»: «Deci timpul sosit-a, semne s'a'u ivit pe cer, pămîntul s'a clătinat de bucurie, un blăstăm groaznic s'a auzit despre apus și toate popoarele s'a'u deșteptat ¹⁾». Lucrurile care se petreceau în principate ațîțeau spiritele tot mai mult, în Iași ca și în București.

Nu voiū intra în amănuntele revoluției de la 1848: nici locul nu m'ar ierta, nici scopul, pe care mi l-am pus înainte. Voiū cerca însă să relevez partea luată de Bălcescu în toate peripecțiile revoluției, și partea aceasta numai mică nu ie.

După revoluția franceză din Februar, cînd studenții romîni veniți în pripă, aprinși încă de entuziasmul celor, ce spulberase monarhia burgheză, cuminte și prozaică a lui Ludovic-Filip, întăritaū și mai mult spiritele, Bălcescu redactează poate proclamația revoluționară apărută apoi în Iunie, la București și Islaz ²⁾. Tot iel face parte împreună cu A. Golescu-Negru

¹⁾. Cîntarea României, X.

²⁾. Serisori, 705. Stilul cam neîndemănat, de o naivitate oraculară, ar face mai probabilă atribuirea acestei programe lui Eliade. Argumentele ce s'a'u adunat într'o carte recentă în acest scop (Eliade, *Amintiri din pribegie*, ed. Locusteanu, București, 1891, p.p. 702 sqq.) sînt lipsite de valoare.

și d. Ion Ghica, din «Comitetul executiv» ales de societari. Într'o scrisoare către cel d'întăiu, la 4 Martie 1851, Bălcescu, vorbind de partea luată de dînsul în mișcare, prezintă destul de viu situația sa și a celor-l-alți doi aleși. Tustrei ierau priviți, zice iel ¹⁾, ca un «rău trebuitoriu»; invidia și bănuiala pătrunsese între revoluționari înainte ca scopul să fie atins; meritul evident al lui Bălcescu, cultura lui deosebită, îl făceau ținta tuturor conciliabilelor răutăcioase ale acelor, ce se credeau puși în umbră prin alegerea lui. Entuziasmul de la început dispăru mult în această neconținută hărțuire de intrigă, în neobosita observare, pe care trebuia s'o aibă pentru fie-care din faptele lui cele mai nevinovate. După plecarea d-lui Ion Ghica la Constantinopol, — și faptul ie caracteristic, — Bălcescu nu *îndrăznea* să deschidă scrisorile acestuia aiurea de cit în adunarea generală, de frica presupunerilor ²⁾. Totuși iel urma cu activitatea lui obișnuită, uitînd în fața scopului de atins toate mizeriile și necazurile meschine ale momentului. Prin ajutorul lui și al d-lui Ion Ghica se comunica la Giurgiu cu Magheru, care stătea acolo, în așteptarea evenimentelor ³⁾. În sfîrșit, după împărțirea rolurilor între conspiratori, Bălcescu trebuia să meargă la Telega, cu căpitanul Teologu, pentru ca,

¹⁾. Amintiri din pribegie, 479.

²⁾. Ibid. 480.

³⁾. Serisori, 706.

ridicînd pe ciocănaşii din ocnă, să meargă pentru a răscula Ploieşti, unde revoluţia avea aderenţi printre negustorii ¹⁾.

Maî cu trudă, maî cu neînţelegeri, ziua hotărîtă veni. Nu ie locul aici să descriem scena de entusiasm popular de la Islaz, mersul micii oştirii revoluţionare spre Craiova, porunca lui Bibescu de a omori pe cei cîştiva *indivizi* tulburători ²⁾: cînd vestea celor întîmplate sosi în Bucureşti şi acelaşi Bibescu trebui, supt presiunea maselor ameninţătoare, să-şi aleagă miniştri dintre revoluţionarii. Bălcescu face parte din ministerul de la 11 Iunie. Absent în ziua aceea, poate încă în judeţul Prahova, predicînd sprijinirea mişcării.—iel refuză la sositrea lui în capitală, trei zile după aceasta ³⁾. Cauza demisiiei ar fi fost, zice iel în scrisoarea citată, aceleaşi bănueli neîndreptăţite, cu care avuse să lupte ca şef al conspiratorilor. Stăruinţi repetate din partea prietenilor îl fac să primească, în sfîrşit, locul de secretar al guvernului, loc, pe care-l ocupă pînă la urmă ⁴⁾.

¹⁾. Scrisori, 709.

²⁾. Elias Régnault, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, 416. Acuzarea ieste iea întemeiată? Publicaţii recente cată, cu dreptate, se pare, a pune în lumină maî frumoasă activitatea domnului de la 1848.

³⁾. Amintiri din pribegie, 480.

⁴⁾. Ibid. Acestui fapt se datoreşte păstrarea actelor revoluţiei, în nişte dosare semnalate cercetătorilor, după publicarea acestui articol, de d-nul N. Mandrea (*Anul 1848*, după hîrţile lui Bălcescu, în *Convorbiri literare*, XXVI, n-rele 11 şi 12).

Scrisoarea din care datele aceste sînt estrase, ie plină de acel desgust pentru cele făcute, pe care i-l produsese neconținutele acuzări dușmănoase ale celor din Brusa. În timpul mișcării însă, Bălcescu iera departe de a vedea lucrurile așa de întunecat. «Revoluția de la 11 Iunie, scrie iel cincî zile după proclamația ie, a fost cea mai frumoasă, ce s'a întîmplat vreodată la un popor» ¹⁾. Actul solemn de la Mitropolie, sfințirea steagurilor de a doua zi, îl umplu de o bucurie pe care numai în asemenea împrejurări o poate simți un om cu inima lui Bălcescu. «Imi aduceam aminte, scrie iel d-lui Ion Ghica, de ziua aceia, cînd, acum cincî an, jurarăm noi patru ²⁾ inși acolo, întocmirea societății noastre, care acum mîntui țara». În curînd însă, cele d'întăi iluzii trebuia să cedeze în fața unei realități destul de triste; fără sprijin în străinătate — Franța însăși se sfășia singură în luptele de partide și de clase,—fără altă armată de cît neînsemnatele puteri ale lui Magheru, revoluția iera slăbită încă de veșnice neînțelegeri și de trădări neconținute. Guvernul întreg fu arestat de reacțiunea rusofilă a colonelilor Odobescu și Solomon: Bălcescu se afla între cei arestați ³⁾. O mișcare a poporului liberează pe prinși, vrăjmașii revoluției cad în mîna acestora și

¹⁾. Amintiri din pribegie, 39.

²⁾. Care iera al 4-lea? Poate Eoliac, pomenit la p. 479.

³⁾. Ibid. 40.

Bălcescu ie însărcinat să meargă, cu Mitropolitul și o samă de notabili, pentru a pune mâna pe Solomon ¹⁾ Din cauze nelămurite bine, iel s'a căit mai târziu de participarea sa la o faptă, pe care o numește însuși «o cursă nevrednică» ²⁾. Orî-care ar fi fost însă motivele acestei târziî păreri de rău, intervenția lui iera dintre cele mai folositoare față cu furia norodului, care amenința viața celor doi șefi reacționari și numai obișnuitei sale moderații și nu, cum s'a pretins de rău-voitori, unei complicități cu oamenii, cari evident urmăriaū alte scopuri de cît ale sale, trebuie atribuită această intervenție împăciuitoare. Dovadă despre adevăratele sentimente ale lui Bălcescu față cu vrăjmașii revoluțiîi, ie silința, pe care și-o dă pentru a nu lăsa pe Rosetti să scuze lovitura de stat a colonelilor și refuzul lui de a iscăli proclamația, în caz cînd scuzele ar fi prezentate ca viind din partea guvernului. În retragerea revoluționarilor către Cîmpu lung, retragere făcută la zgomotul năvăliriî Rușilor, Bălcescu întovărășește pe tovarășiî sîi de idei, cu cari revine apoi în momentul cînd poporul, izbutind să înfrîngă încă odată o mișcare anti-revoluționară, rechiamă în capitală pe oamenii de la Islaz. «Poporul nostru, al capitalei, scrie cu entusiasm Bălcescu d-lui Ion Ghica, trebuie însă

¹⁾. Régnault, 425.

²⁾. Un guet-à-pens indigne, Amintiriî din pribegie, 483.

să știți, fără flaterie, că a întrecut pe toate popoarele Europei, chiar și pe Parisienii¹⁾. Acest optimism în judecarea faptelor trebuia să scadă însă tot mai mult în fața greutăților de tot felul, de care iera să se lovească Revoluția, și la urmă să piară.

Sprijinul francez, cu atîta patimă așteptat, nu venia. Lamartine trimisese pe Dr. Mandl ca agent confidențial al Republicei, dar aici se mărginea totul. Dacă generalul Aupick, reprezentantul oamenilor din Fevruar la Constantinopol, nu pierdea prilejul de a vorbi în favoarea răsculaților, nici o intervenție diplomatică nu căta să asigure poziția guvernului din București. Cu toată buna-voință posibilă, Franța nu putea spune un cuvînt hotărîtor, în mijlocul tulburărilor zilnice, care primejduiau durata republicei însăși. Cînd baricadele din Iunie se ridicară și salvele începură să răsune în foburguri, cînd o clipeală guvernul moderat se clătină în fața steagului roș, orî-ce speranță peri din partea aceasta²⁾. Și în acest timp puterea protectoare întăria pe fie-care zi stăruințele pentru a se pune un capăt «anarhiei» create de revoluția din Iunie. Poarta iea însăși, care părea bine dispusă la început, adoptă în cele d'întăiū zile ale lui August o linie de conduită cu totul alta: cuvintele nesigure ale lui Suleiman-Pașa numai încredere

1). Amintiri din prib-gie, 42.

2). Ibid. 33.

nu puteau să inspire tinerilor, cari se vedeau ast-fel, câte-va luni după ce crezuse, că scopul visat ie și ajuns, în primejdie de a se pierde ie și de a atrage în căderea lor și cauza apărută de dinșii.

Sfârșitul tragic s'ar fi putut amîna însă cu o înțelegere mai deplină, de cum exista între oamenii revoluției. Certele începuse înainte de 9 Iunie chiar; izbînda nu iera de natură să împace ambițiile rivale și poftele de stăpînire. Cu greu ai fi putut găsi între capii mișcării trei oameni, cari să fi avut aceleași idei, cari să fi luptat pentru același scop. Unii nu-și dădeau samă singurii de ce făcuse, alții se înspăimîntau înaintea prăpăstii deschise. Cei mai mulți căutau să profite de zilele numărate ale revoluției. Puțini, foarte puțini, ierau aceia cari lucrase în deplină conștiință de ținta, ce voiau să o atingă și cari văzuse în mișcare, nu un calcul de interese, orî o visare filantropică și neguroasă, ci un întreg program bine chibzuit, a căruia menire iera să schimbe păcătoasele condiții sociale ale țării.

Bălcescu se afla printre aceștia și, fiind-că se afla printre aceștia, trebuia să fie învins de masa cea mare a intriganților și tunătorilor de fraze. Guvernul, pe care-l doria iel pentru revoluție, trebuia să fie «un guvern energetic și tare, fără sentimentalitate în politica lui, dar călăuzit de principii de dreptate și de morală

și fără să se înomolească în sînge ¹⁾». Din nenorocire, în locul acestui ideal, iel nu întîlni de cît oameni nehotărîți și, de multe ori, rău intenționați. Cu o durere adîncă, trebui iel să vadă ștergerea aceluï articol 13, care, cu aproape două-zeci de ani înainte, iera să aducă puțină dreptate țaranului, făcîndu-l stăpîn pe bucățica lui de pămînt. Abia după multă muncă și îndelungate stăruinți, putu Bălcescu să cîștige votul universal și direct și aceasta după patru ședinți de strădanie și cu toată fățișă opoziție a oamenilor de la cîrmă, cari de atuncea încă începeau să-ï arăte simpatiile lor ²⁾. Și totuși s'ar fi mîngîiat poate, dacă vrăjmașii reformelor democratice, la care ținea, ar fi făcut cel puțin revoluția tare și gata de luptă. Lucrul iera greu, nu-ï vorbă, cînd revoluționarii dispuneau de o putere așa de ridicul de neînsemnată, dar s'ar fi putut face cel puțin ceva, care nu s'a făcut. Apărător al dreptății cîștigate prin sabie, servitor al Dumnezeuului armatelor, în zădar se încearcă Bălcescu să capete o concentrare de trupe, care-ï fu refuzată ³⁾. Concesiile făcute Turcilor, zăbava de a convoca Constituanta, pe care Bălcescu o anunța triumfător pentru 25 August ⁴⁾, cedarea pe tăcutele a dreptului de autonomie și înlocuirea guvernului provi-

¹⁾. Amintiri din pribegie, 481.

²⁾. Ibid. 485.

³⁾. Ibid. 486.

⁴⁾. In scrisoarea de la 16 Iulie.

zoriu printr'o Locotenență, îl dezgustară cu desăvîrșire. Aruncînd propunerile de a intra în Locotenență, îl vedem gata de a părăsi țara pentru a se duce la Paris, unde nimeni nu apăra încă revoluția,—cînd Ion Brătianu îl oprește, arătîndu-î binele pe care l-ar putea aduce prin influența sa. Bălcescu se convinsese și nu plecă ¹⁾).

Șederea la București îi fu însă scurtă. Starea nesigură a lucrurilor, conștiința, că totul s'a făcut rău și că mișcarea trebuie începută din nou ²⁾, îl amăriau tot mai mult, ca și grija de cele ce ierau să vie asupra revoluției. Situația acesteia iera foarte zdruncinată, atît în interior, unde iea nu se putea răzima nicî pe neînsemnata oștire a timpului, cît și în afară, unde Rusia făcea neconținute demersuri pentru a o zugruma. Bălcescu se strămută întăiu la Focșaniî munteni, pentru a supraveghia mersul oștirilor de ocupație ³⁾, apoi porni la Constantinopole, ca făcînd parte din deputația trimasă de Locotenenți în înțelegere cu Suleiman-Pașa: ajunse acolo la 10 August. Intențiile Pașei, cu care venise, ierau, după cît se pare, să reție ca garanți pentru schimbarea constituției pe cei cinci trimesi ⁴⁾. Intervenția lui Aupick îi scăpă însă de ospital ta-

¹⁾ Ibid.

²⁾ Ibid. 487.

³⁾ Aice se afla la 25 Iunie (v. o interesantă scrisoare a sa, publicată de mine în *Revista nouă*, IV, pp. 353—5).

⁴⁾ Amintiri din pribegie. 34—36.

tea cu de-a sila a lui Raghîb, secretarul lui Suleiman, și Bălcescu se întoarse la București cu o scrisoare către Magheru, îndemnându-l să treacă în Transilvania pentru a se uni cu răsculații de acolo, în caz cînd oastea i-ar fi strîmtoată de Ruși sau de Turci ¹⁾. Atunci încă, fără a-și ascunde adevărata stare de lucruri, stare înnourată și plină de primejdii, iel iera «pentru o rezistență desperată ²⁾». «Mai bine țara noastră să se prefacă într'un întîns mormînt», scria iel în ziarul său «Poporul suveran»—«numai să rămîie tot țara Romînilor».

Revoluția iera pe pragul peirii, cînd ajunse în capitală și totuși, în acele momente supreme chiar, cînd o împotrîvire hotărîită și unită iera o sfîntă datorie față cu țara amenințată de oștile străinului, capiî revoluțiîi nu înțeleseră nimic și nu vrură nimic să înțeleagă. Nicî concentrarea cerută de Bălcescu nu se făcu, nicî Tell nu se induplecâ să puie țara în stare de a se putea împotrîvi, cît de puțin și pentru cîinste măcar, cotropitorilor, cari veniaă, aducînd cu dinșiî aceiași zestre de ignoranță și apăsare, ce dispăruse o clipeală, ca un vis rău. Bălcescu izbuti abia să trimeată ceva oaste din capitală lui Magheru, cu îndemnul de a se declara dictator în momentul din urmă și a ținea încă sus steagul revoluțiîi, chiar după căderea locotenențiî. Treî săptămâni după a-

¹⁾. Ibid. 36.

²⁾. Ibid.

ceasta, o mînă de oameni se împrăştia, după o bărbătească împotrivire, în Dealul Spirii şi capii mişcării înnăduşite apucau, între puşti, drumul exilului.

Bălcescu, împreună cu trei Goleşti, fraţii Brătienî, Bolliac şi alţii, fu dus la Giurgiu întăiu, şi apoi încărcat într'o ghimie pentru Orşova.

V.

În acest aşa de curios poreclit vehicul—şi însăşi făptura ghimii¹⁾ nu-î iera mai puţin ciudată de cit numele, — hrăniţi cu pîne neagră, arşi de soare şi muiaţi de ploaie, petrecură exilaţii trei săptămîni nesfîrşite de oboseală şi necazuri de tot felul. În sfîrşit păzitorii se îndurară de ei şi-î lăsară liberii la Semlin. Din nenorocire nu posedăm scrisoarea lui Bălcescu însuşî povestind «cum a scăpat din mîinile Turcilor», scrisoare pomenită într'una din ale lui Ştefan Goleşcu²⁾.

Acolo la Semlin iel vorbi tovarăşilor săi de Transilvania. Pentru dînsul, de atuncea încă, viitorul cauzei româneşti iera în munţii aceia, unde Acsentie şi Iancu se menţineau cu energie împotriva atacurilor ungureşti. Mişcarea din Ardeal, pe care o va numi mai târziu «una din faptele cele mai minunate ale acestuî minunat al XIX-lea veac», îl atrăgea prin bărbă-

1). Tocilescu, 40 — 41.

2). Amintiri din prîbiegie, 93.

ția sălbatecă a luptătorilor, prin încrederea lor în armă și neînduplecarea lor, lucruri, pe care în zadar le căutase la conducătorii mișcării din Muntenia. Cu acel spirit metodic și prudent, pe care-l arăta în toate împrejurările, Bălcescu formă ideea de a alcătui un comitet și de a intra în legătură cu căpeteniile Moșilor din Abrud: tovarășii lui preferară însă să cerce întâi, cum staū lucrurile în Viena și, după ce se despărți de dînșii, Bălcescu-î așteptă multă vreme în zădar. Porni singur aproape, de la Semlin la Sibiū, de la Sibiū la Brașov, (de aicea la Belgrad, unde stătu până la începutul lui 1849), veșnic cu frica în spate de a fi trimis dincolo de graniță de poliția austriacă, încercînd să desfacă pe căpeteniile răsculațiilor de nenorocita lor credință către imperiali și să puie bazele unei Transilvaniî românești, care, unită cu Banatul, s'ar alipi de sine la o Romănie liberă ¹⁾. În discursul ținut în Paris la 15 Maiū 1851 ²⁾, Bălcescu vorbește cu obișnuita simpatie caldă, în care îmbracă amintirile lui plăcute, de traiul acesta de luptă și de speranță, în munții Ardealului. Războinicii romîni sunt zugrăviți acolo cu un farmec deosebit, în toată plasticitatea petrecerilor lor bărbătești și simți inima scriitorului înduioșîndu-se, cînd ne vorbește de dragostea, cu care iera primit de țărani, cărora le aducea «urări

¹⁾. Ibid. 239—40.

²⁾. Istoria, 539 sqq

de noroc și izbîndă din partea fraților lor din țară». În toată viața lui, zilele petrecute în Ardeal au rămas pentru dînsul luminoase și mîndre și în tot ce a scris, cauza Ardelenilor ie apărată cu acel entuziasm comunicativ, ce caracterizează cele ieșite din condeiul său. În simpatia lui pentru cauza Ardealului, până și esecesele făptuite de indignarea prea mult stavilită a Romînilor, îi par vrednice de iertare. Suferința multă ie pentru dînsul pricina acestor sălbătăcii și pe urmă răspunderea lor nu trebuie să cadă asupra întregii mișcări, ci numai asupra autorilor, «gunoiul cel mai stricat și mai corupt al națiunii», și încă trebuie de făcut o bună parte instigatorilor. ofițerii austriaci. Pentru Bălcescu șederea lui scurtă în munți a fost ca o reînviere: după intrarea Turcilor în București, iel credea cauza țării comune pierdută, și acuma, după necazurile închisorii și ale exilului, iel întîlnia același steag de libertate, care căzuse sub picioarele năvălitorului în capitală, filfiînd sus și mîndru în aerul cel viu și rece al piscurilor ardelenene.

La 21 Ianuar 1849, Bălcescu iera încă în Belgrad; pe la sfîrșitul aceleiași luni, iel pornește la Triest, de unde scrie lui Ion Maiorescu, apărătorul cauzei în Germania, pentru a sprijini politica favorabilă Turcilor și a se plînge de presupusele simpatii ale Ardelenilor pentru Ruși ¹⁾. La 6 Fevruar, după cît se pare, iel

¹⁾ Amintiri din pribegie, 168 sqq.

se îndreptă în sfârșit către Constantinopol, unde sosește pe la sfârșitul aceleiași luni. Iera întovărașit de Bălăceanu, cu care plecase încă din Belgrad; alți doi prietenți, Boliac și Al. Golescu, îl părăsise la Sibiu.

La Constantinopol stătu Bălcescu până prin întâiele zile ale lui April. Rușii intrase în principate și ori-ce speranță părea pierdută din partea aceasta. Atunci se închiagă în mintea lui și a prietenului său, d. Ion Ghica, ideia fecundă de a lega la un loc cauza Ungurilor cu a Romînilor din Ardeal și ast-fel a sfărîma puterea, amenințătoare pentru ambele popoare, a Rușilor. O legiune românească trebuia să se formeze, legiune luptînd alătura cu revoltații unguri, o împăcare să se facă între aceștia și mîndrul «Craiu al Munților» și, în caz de de izbîndă, oastea unită să pătrundă în principate, pentru a le da din nou libertatea pierdută. Ardelenii făceau parte din statul cu drepturi egale pentru fie-care naționalitate, al Ungariii, —și poate o confederație, legînd la un loc fărîmele Dacii traiane cu Ungurii, Croații și Sîrbii se desfășura, puternic și senin, pe malurile Dunării, în fața învinșilor apărători ai despotismului.

Bălcescu se entuziasmă pentru acest frumos plan și «n'a fost vina lui, spune Régnauld ¹⁾, dacă Ungurii nu fură mai bine inspirați». In Duminica Paștelor, iel porni spre Ardeal pe

¹⁾. Histoire, 499.

drumul Adrianoplei, însoțit de Bălăceanu, Alecu Manu, contele Ilinski, căpitanul italian Monti, Giuvara și alții ¹⁾.

O parte din tovarășii lui de drum rămîind în urmă, după oprire de cincî zile la Negotin abia ajunge la orașelul sîrb Milanovați, de unde se desparte Bălăceanu pentru a porni la Orșova. Rămas fără de bani și fără de prietenî, lipsit de pașapoartele trebuitoare, singur cu Monti, care-î amărește zilele cu frica sa și cu Skender, Bălcescu cearcă o recunoașterea la Biserica Albă, dar o înfrîngere a Ungurilor în apropiere îl face să fugă cu greutate peste Dunăre înapoi. Retras la Belgrad, unde se afla încă la sfîrșitul lui April ²⁾, iel izbutește în sfîrșit a ajunge la datorita Panciovă, ținta călătoriei, în sara de 10 Maiu ³⁾, supt o ploaie strașnică, în față cu puțin măgulitoarea privediște a puștilor împărătești. Aice întîlnește pe generalul ungur Pertz, odată avocat și acuma comandant pe granița sîrbească: la Mehadia vede pentru întăia oară pe acel Bem, căruia mai târziu iera să-î ofere coroana Romăniî și care iera cît pe aci să gonească pe Ruși din Moldova și să-și cîștige tronul cu sabia, dacă hotărîtoarea capitulație de la Villagos n'ar fi pus capăt isprăvilor și proiectelor sale de stăpînire ⁴⁾. Intăia întîlnire a lui Bălcescu cu mîn-

¹⁾. Amintiri din pribegie, 192.

²⁾. Serisoarea din 30 st. n. Amintiri. 259 sqq.

³⁾. Ibid. 261--265.

⁴⁾. Ibid. 267.

drul general nu prevestia de loc asemenea întâmplări: la auzul unei împăcări cu Ardelenii, quasi-Voievodul nostru vorbi sumeț de sabie și de tunuri, legiunea română o refuză până la o autorizație specială a guvernului. «Bem are aierul fals, ochii îi sînt mici și zîmbește neconținut. Tot zice, că nu se ocupă cu politica. Sînt sigur, că ascunde scopuri mari. Ie de o politeță rece ¹⁾». Cu totul alt-fel gîndia despre Kossuth, pe care merge să-l caute la Debrețin. «Mi-a părut nu numai un om luminat și foarte deosebit, dar încă *un homme de bien*» ²⁾. De acum înainte, la Debrețin ca și la Pesta, unde ajunge la 5 Iunie, Bălcescu ie neobosit în silințele lui pentru unirea celor două popoare, despărțite din nenorocire prin ure moștenite, așa de adînci. Pe cînd Iancu urmează a face sînge rău generalilor din Ardeal prin neconținutele lui mici biruinți, trimisul emigrațiilor stăruie, intrighează, luptă în favoarea ideii sale. Nicî o piedecă nu-l oprește, nicî o rezistență nu-l descurajează. Sînt scurte momentele, cînd răbdarea-î încetează și, în fața zăbăvilor răutăcioase și îndărătniciei în apăsare a miniștrilor Unguri, nu se poate opri de a vedea în Kossuth «omul de bine», pe Kossuth, un simplu demagog, iar în poporul, din care face parte acesta, niște «ciocoi proști» ³⁾.

¹⁾. Amintiri din pribegie, 270.

²⁾. Sosit la 17 Maiu. Ibid. 272.

³⁾. Ibid. 330.

În această luptă cu «bacalîmul neînfrînt» și egoismul național al acestora, voința i se întărește însă și iel se simte trăind mai puternic. «Sînt tare, sănătos, scrie iel, și, ce ie mai mult, mă simt mai puternic și mai cu activitate de cît altă dată ¹⁾». Din cînd în cînd numai, capricii curioase și necazuri subite îi turbură gustul de muncă: «doresc să mor, scrie iel la 8 Iunie ²⁾, și de aceea să merg să mă bat» și, cîteva zile mai tîrziu: «mi-e teamă, că din toate n'or (sic) ieși nimic» ³⁾.

Guvernul revoluționar din partea lui nu făcea nimic pentru a-i da o bună idee de dînsul. Kossuth evită convorbirile cu iel, Battyani se îndărătnicește în susținerea limbii ungurești ca limbă de stat în confederația, ce iera să se formeze. În mijlocul negociațiilor, distrasul ministru de externe uită de sine pînă într'atîta, în cît vorbește de scopul său de a «amalgamiza» pe Romîni. Își poate închipui cine-va cîtă plăcere puteau să producă asemenea proiecte himice încrezătorului și harnicului Bălcescu. În mijlocul ofertelor de alianță ale lui Iancu, Ungurii pun cea d'intăiu piatră a împăcării, spînzurînd pe înțeleptul căpitan Buteanu. În momentul din urmă, cînd Rușii înaintau către Pesta, de unde guvernul revoluționar se pregătia să pornească, ieii sînt încă tot

¹⁾. Ibid. 285.

²⁾. Ibid. 289.

³⁾. Ibid. 323.

așa de indiferenți pentru unirea propusă. Dembinski singur declară, că nu va primi comanda supremă, de cît dacă dreptate se va face Slavilor și Romînilor ¹⁾, iar Batthyani, către care îl îndreaptă Kossuth, după ce zice, că ie prea tîrziu să se alieze acuma, cînd sînt în mina Rușilor, enunță nemaî pomenita combinație, ca Iancu, să deie mîna de ajutor vrăjmașilor săi actuali pentru a respinge pe Ruși, și apoi lupta națională între Ardeleni și Unguri va putea fi continuată ²⁾. Indignat de această ură nespusă, pe care nici peirea amenințătoare nu isbutește s'o înfrîngă, Bălcescu strigă deznădăjduit, văzînd întreaga lui muncă de pînă atuncea, spulberată. «Fatalitatea se va împlini. Ambele nații s'a'u tîrît una pe alta în mormînt ³⁾». Cît despre iel, în tulburarea generală, singur nu știe calea de apucat: cînd îl vedem dorînd, într'unul din acele capricioase accese de pesimism, care-l apucau în plină activitate, să cadă în mînile «Muscalilor» sau să moară ⁴⁾, cînd se duce cu mîntea la o înviere a cauzei pur transilvane și cugetă să treacă în Ardeal ⁵⁾, cînd, în sfîrșit, singura cale de urmat i se pare fuga la Constantinopol ⁶⁾. Neconținut însă îi vine supt condeiului imensa părere de rău a ne-

1). Amintiri din pribegie, 329.

2). Ibid. 331.

3). Ibid. 346.

4). Ibid. 330.

5). Ibid. 350.

6). Ibid. 346.

unirii între cele două popoare, ce s'ar fi putut înțelege așa de bine, cu puține concesii din partea celor mai puternici.

Vestea venirii Rușilor la Pesta se arată însă neadevărată. Oastea biruitoare apucă în spre Debrețin, așa că Bălcescu rămase pe lângă șefii revoluției. Pornirea lui din capitală nu se făcu de cât mai mai târziu, la 8 Iulie ¹⁾. Se credea, că Austriacii veniau la rîndul lor în potriua orașului părăsit și aceasta, împreună cu o scrisoare a lui Iancu, aduseră împlinirea visului de aur al lui Bălcescu, în momentul chiar, cînd iel îl credea pierdut pentru tot-de-a-una. O înțelegere a lui Bolliac cu Kossuth pregăti lucrul și la 14 Iulie, Bălcescu iscălia tratatul de unire între Ardeleni și Unguri, tratat, care recunoștea bazele propuse de dînsul și încuviința crearea unei legiuni românești ²⁾. Nu-și poate închipui cineva nebunia de entuziasm, care cuprinde pe Bălcescu la așa de neașteptata lui izbîndă. Kossuth, demagogul sec de altă dată, ie cu adevărat «un om mare», nimic nu ie pierdut încă, și bucuria lui ajunge la culme, cînd poate vesti prietenului său, d. Ion Ghica, nepomenita fericire, că Bem a învins pe Ruși la Bistrița, că «marele» Kossuth a sfătuit intrarea Ardelenilor în Principate și că, în curînd, la trecerea lui Bem cu oștile lui Iancu peste Carpați, «8 milioane de Romîni

¹⁾ Amintiri din pribegie, 362—3.

²⁾ Ibid. 366—384.

vor fi în picioare contra Muscalilor» ¹⁾. «Ghica, iubite Ghica, strigă iel la începutul scrisorii, îngenunchie și mulțămeste lui Dumnezeu, patria noastră se va mîntui» ²⁾.

Și această iluzie însă trebuia să dispară, ca și cele-l-alte. Pe lângă lenea și lipsa de energie a Ungurilor, care amenințau să trăgăneze până la sfîrșit crearea legiunii, o altă surprindere, mai dureroasă, îl aștepta. Ce-î dreptul, la 19 Iulie apare proclamația lui Bem către Moldoveni și armata de liberare intră pe la Tîrgul-Ocna, dar capitularea de la Villagostaie brusc orî-ce speranțe din partea lui Bălcescu. Revoluția ungurească are aceeași soartă ca și tovarășa sa din București, aceeași vrăjmași ai dreptului de viață al popoarelor sfarmă și pe una și pe ceia-l-altă. In-treaga oaste revoluționară cade în mîna Rușilor și Bălcescu ie silit, după cum se temea cu puțină vreme înainte, să reînceapă «trista viață de proscris» ³⁾.

VI.

Ie în adevăr o tristă odiseie rătăcirea sa prin Ardeal, până izbutește în sfîrșit să ajungă la Viena și apoi la Paris. mulțămită, zice iel. «minciunii și curajului» ⁴⁾. De la Orșova, unde

¹⁾. Ibid. 366.

²⁾. Ibid.

³⁾. Ibid. 350.

⁴⁾. Ibid. 460.

îl apucă, în drumul către Bem probabil, vestea capitulării, iel se îndreaptă spre Lugoș, în nădejde că va da peste cei trei-zeci de miș de oameni, cu cari generalul unguresc ar fi intrat, după cum credea, în Ardeal. Dorul de a muri său de a face «o faptă mare» îl prinsese iarăși ¹⁾. La Caransebeș se desparte de Boliac pentru a pătrunde în orașul, pe care biruitorii nu apucase încă a-l ocupa și, după o jumătate de ceas de mers, isbutește a întâlni garnizona din Hașeg, retrăgându-se către munți. În zădar întrebuiță Bălcescu toată elocvența și amintirile lui istorice pentru a îndupleca pe căpetenia fugarilor să deie luptă Rușilor la vestita Poartă de fier: mai puțin entuziast, mai prudent și mai practic, în orî ce caz, contele Lazăr refuză întreprinderea romantică propusă de războinicul revoluționar, care se credea în ajunul de a face «fapta mare» visată. De la Caransebeș, iel se îndreaptă către Hașeg, unde ajunge tocmai la timp, pentru a vedea pe imperiali întrînd în orașul părăsit. Retras la Grădiștea, încercă să treacă munții călare, cu pușini prietenî rămași lîngă iel, pentru a da de urma lui Bem, la Deva. În drumul său primejdios, prin ținuturi sălbatice, cutreierate de oștile rusești și de cete de țărani anti-unguri, Bălcescu ajunge la satul Lenjina, unde află în sfîrșit, că oastea lui Bem ie împrăștiată și că

¹⁾. Ibid. 405.

generalul a fugit la Orșova. Un singur lucru îi rămînea și lui, să imiteze pe pomăzuitul rege al Dacii.

Lucrul nu iera tocmai ușor. Rușii ocupați drumul spre Orșova; în țară, unde ar fi putut să se strezure, îl așteptau arestarea și consecințele ieș. Se hotărî, cu obișnuitul lui despreț pentru primejdie, să treacă printre sentinele. Pe malurile Mureșului avu însă surprinderea neplăcută de a da peste căzaciul biruitorului Lüders. cari, cu toate protestările prinșilor, că sînt de «aî Iancului», îi porniră către cartierele acestuia, întîmplare cu atît mai neplăcută lui Bălcescu, cu cît Lüders avea lîngă iel oare-cari compatrioți de-aî lui, gata să deie Rușilor destul de primejdioase amănunte asupra persoanei și faptelor celor prinși. Norocul iera numai, că sălbaticii fii ai Donului aveaî o destul de pronunțată simpatie, între altele, și pentru tutun; cunoscînd și limba românească, înțelegerea nu fu așa de greu de stabilit. Pentru întăia oară, de cînd ieste războiî pe fața pămîntului, o lulea de tutun slujî drept preț de răscumpărare și prinșii, deveniți liberi, trecură Mureșul a doua zi, cu deplina hotărîre de a nu mai încerca nici odată bună-tatea de inimă a ostașilor lui Lüders. Două zile de osteneală îi duseră la Cîmpeni, în mijlocul munților, unde Bălcescu, pe care începuse acuma a-l căuta imperialii, stătu ascuns o lună de zile la un pădurar, bolnav de junghiî

și de friguri și amărît de neizbînda tuturor încercărilor sale. A căpăta pașaport iera imposibil, ideea de a porni în Moldova fu părăsită și emigrații plecară din Cîmpeni, bine spoiți pe față, cu donițele în spinare, hotărîți să se folosească de dreptul celor de această profesie de a nu fi supuși reclamării de pașapoarte. Trei prietenii și trei Moți adevărați îl însoțiau; în zdrențele îmbrăcate *ad-hoc*, ieși duceau atestatele lui Iancu ¹⁾. Din loc în loc, vînzînd pe ploaie și pe vreme bună greoaia lor marfă, călătorii ajunseră la Panciova, zece zile după plecarea din Cîmpeni: singura neplăcere întâlnită în cale fu arestarea de un pluton de jandarmi unguri a unuia dintre dînșii, pe care cu durere îl lăsară în urmă ²⁾. De la Panciova, unde cu greu căpătă o viză pentru pașaportul său francez, cu numele fals, Bălcescu pornește spre Pesta, asigurat, prin raderea musteților, de orî ce recunoaștere neplăcută. La Viena, unde trece pe urmă, căzut iarăși în mîna poliției austriace, îi trebui toată stăpînirea lui pe sine pentru a nu se da de gol. «Cela valait bien la peine de combattre pour votre Empeur pour être questi onné par vous comme un criminel», strigă iel cu o indignare vrednică de toată lauda, la stăruitoarele întrebări ale baronului Deben ³⁾. La 17 Octomvre iera la Paris ⁴⁾.

¹⁾. Amintiri din pribegie, 411.

²⁾. Ibid. 411.

³⁾. Ibid. 414 - 15.

⁴⁾. Ibid. 406.

Cu sosirea lui aicea începe ultima perioadă din tulburata-î viață, cea mai tristă, mai des-nădăjduită și mai amară. La început, ie vesel încă și gata de luptă. Ideile fierb în creierul său supraescitat tot-de-a-una, orî-ce îndemn la acțiune îl găsește gata. Abia sosit, vorbește de o venire la Constantinopol, în caz de război, și pe cînd silințele toate i se îndreaptă spre crearea unei reviste, mintea-î umblă prin țara Cuțovlahilor, unde crede iel, că s'ar putea face o parte din cele nereușite în Ardeal și București ¹⁾. Venirea lui ie ca o trezire la lucru a emigraților, cari-l îndeamnă să se puie în capul lor pentru a se organiza în potrive Locotenenții, și, cu toate că n'a fost clevetire neîntrebuințată față cu iel de oameni de la Brussa, de și nu ie nici una din «enciclicile» lui Eliad, cum zice iel, care să nu pomenească de dînsul, acuzîndu-l de rusofilism întăi și apoi de însușire a banilor revoluției, iel refuză. Răzbunarea lui se mărginește în a provoca în glumă pe Tell și a-î face imposibilă șederea în Paris. Stăruințele lui pentru folosul cauzei nu încetează o clipeală în acest timp și iel ie acela, care învață «nițică carte românească ²⁾» pe schimbătorii miniștri de externe ai Franței. La începutul anului 1850, cu toată strașnica lui lipsă de bani, iel pleacă la Londra, unde popularizează cauza revoluției

¹⁾. Amintiri din pribegie, 417—8.

²⁾. Ibid. 430.

și capătă chiar simpatiile lui Palmerston: tot acolo lucrează pentru întemeierea unei confederații¹⁾. Intors la Paris, după cîte-va săptămîni, împiedecat de lipsa de mijloace, în urmărirea stăruințelor sale pentru Romîni, iel organizează pe emigrații²⁾ și intră în vorbă cu Mazzini pentru o legătură revoluționară europeană³⁾. Tot anul îi trecu astfel în neisbutite încercări de a-și scoate revista și de a face ceva fără de bani. Cîte-va luni după venirea sa la Paris, Bălcescu începuse să se plîngă de relele efecte ale climei asupra pieptului său bolnav, în August încă, boala-l aruncă la pat.

Ultimii doi ani de luptă cu moartea sînt mai întunecați și mai deșerți de fapte, scrisorile lui, așa de lungi altă dată, adevărate jurnale, cum le zicea iel, se fac scurte și reci. Ajutată de boală, deziluzia își pune umbra tot mai puternic asupra creierului său gata de a-și stînge lumina. Entuziastul de altă dată, optimistul neînfrînt de nenorociri, care, în mijlocul celor mai grele împrejurări, prin care a trecut țara noastră, o vede, într'un viitor apropiat, ridicîndu-se, veșnic tînără și senină. scade din ce în ce mai mult. Frazele de dezgust ajung tot mai îmbielșugate sub condeiul lui. «Istoria acestor din urmă trei ani. scrie iel la 26 Mai 1851, ie de ajuns spre a stînge orî ce

1). Ibid. 456—60.

2). Ibid. 462.—63.

3). Ibid. 470.

iluzie». ¹⁾ Și dorul de țară îl apucă tot mai aprins în prevederea sfârșitului: în boala sa din August 1850, îl vedem acum, întrebînd, cu o afectată indiferență, de posibilitatea acelei întoarceri în patrie, care i-a fost refuzată pe pragul morții.

Cu toate acestea, vechia lui energie nu se pierde de odată. În starea lui slăbită, iel ie încă cel mai harnic din «căuzașii» aflători la Paris. Progresele boalei nu-l împiedecă de a urmări cu o hotărîre sâlbatică acea operă istorică, merită să-î fie cea mai frumoasă podobă, «*Istoria lui Mihai Viteazul*». În 1850 publică apoi *Question économique*, despre ale căreia idei sănătoase și prudente a fost vorba mai înainte; în 1851, apare unica fasciculă din «*România viitoare*». De pe patul lui de boală se ridică iel în împrejurările însemnate pentru a-și spune cuvîntul și de la o vreme omul acesta pare, că nu mai trăește de cît prin voință, o voință imensă de a duce la capăt munca începută. Cînd, la 15 Mai 1851, studenții din Paris sărbătoresc aniversarea revoluției ardelenice, Bălcescu vine în adunare și glasul lui pierdut se mai ridică odată, energic și duios, pentru a spune cea mai frumoasă cuvîntare ce s'a ținut vre-o-dată spre lauda celor morți în munții Abrudului, pentru apărarea neamului. Pentru a înțelege energia acestui temperament, ie de ajuns să spun uimitorul fapt că, un an

¹⁾. Ibid. 586.

abia înaintea morții sale, la 27 Noiembrie 1851, îl vedem scriind d-lui Ion Ghica spre a mai cere documente pentru a sa Istorie a lui Mihai Viteazul. La începutul aceluiași an, bolnav greu și osîndit de doctori, se zugrăvește singur, ca «până în urechi îngropat în niște în-folio grozave, de unde culege vitejiile strămoșilor ¹⁾», din mare desgust pentru contemporanî, pe cari-î tratează nu tocmai prietenește la sfîrșitul scrisorii ²⁾.

Vara anului 1851 o petrecu la Ville d'Avray, unde se afla pe la mijlocul lui Mai ³⁾; pe la 16 Octobre trece în Insulele Hyères, după o climă mai dulce.

Acolo petrecu iarna toată, nădăjduind încă într'o îmbunătățire la primăvară. Două luni și jumătate la pat inaugurează pentru dînsul anul 1852, cel din urmă al vieții sale. Desnădejdea lui ajunsese la culme în urma înădușirii guvernului republican de Ludovic Napoleon. «Minutele în care scriu, zice iel la 17 Decembrie 1851, sînt pline de amar și de întristare», și, după o plîngere frumoasă pentru noroadele apăsate, duioasa mărturisire se mîntuie cu aceste vorbe neasămănat de dureroase: «Aceste cuvinte (Dreptatea și Frăția), ce o dată am dat de deviză națiî mele, vor domni lumea; atunci așteptarea, visarea vieții

1). Amintiri din pribegie, 574 (6 Februar).

2). Ibid. 575.

3). Ibid. 585.

mele se va împlini, atunci toți Româniî vor fi una, liberi și frați! Vai! nu voiți avea noroc a vedea această zi, de și ieș asemena am muncit și am pătimit pentru dreptate, și cel din urmă cuvânt va fi încă un imn ție, țara mea mult dragă ¹⁾». Ridicat o clipeală de pe grozava lui boală, Bălcescu pornește spre Constantinopol: la 1 Octomvre iera la Malta. Într'o scrisoare precedentă, bolnavul amărît și împovorat de durere declara cu o scurtime deznădăjduită, care arată așa de elocvent, că nu acesta-î iera gândul adevărat, că «nu ține a intra în țară» și totuși de aceia plecase la Constantinopol. Cererea de a-și mai vedea odată pământul iubit îi fu refuzată însă, și nenorocitul se întoarse să-și caute între străini locul de agonie. Gonit de clima prea aspră pentru iel a Neapolei, refugiat în țara de lumină și de cer albastru a Palermului, moartea vine să-l prindă aice, trei săptămîni după sosirea lui, la 16 Noiembrie 1852, în otelul Trinacrii ²⁾. Când mai tîrziu, după împlinirea în parte măcar a visului său de aur, o misiune romînă veni să-î ridice oasele pentru a le aduce în țară, iele dormiau de mult amestecate cu cenușa

¹⁾. Introducerea d-lui Odobescu la Istoria lui Mihaî, p. XIII.

²⁾ Asupra zilelor din urmă ale Bălcescului, v. o scrisoare din amintirile lui Alecsandri în Revista Romînă, II, 312 sqq., reproducă în volumul de Proză (549—563). Scrisă de cine-va, care a asistat la ultimele-î suferinți, iea ie de o escesivă importanță, în amănuntele-î duioase. De însemnat mai ales o bișnuită-î vorbă după plîngerile în potriua soartei nedrepte *Qu'import: après tout? Să trăiască țara noastră!* (p. 563).³

comună, în cimitirul săracilor de la Palermo. D. N. Ionescu, trimesul, nu aduse de cît testamentul și puținele lucruri rămase de la iel.

VII.

Opera, cu care până la urmă a trăit, rodul nopților sale nedormite și ceasurilor smulse durerii, ie «Istoria lui Mihaï Viteazul», și moartea-î opri mîna, înainte ca monumentul său literar să fie gata.

Așa cum ieste, acest monument nu ie dintre acele. asupra cărora vremea să n'aibă nici o putere. Dacă stilul rămîne, în desăvirșirea lui puternică și mîndră, ca un model de limbă românească, dacă cititorul de astăzi nu se simte înstrăinat față cu aceste fraze curgătoare și atît de bine ritmate, istoricul actual ar găsi poate multe de zis asupra faptelor și mai ales asupra felului, cum iele sînt judecate. Aceiași îndreptățire se poate aduce însă și trebuie să se aducă și aici, ca și la *Puterea armată*: pe vremea, cînd Bălcescu scria cu sîngele inimii sale rîndurile aprinse ale acestei epopei militare, adevărul istoric și zugrăvirea rece și deplină a faptelor nu iera și nu putea să fie ținta lui unică. Dacă, prin *Puterea armată*, începătorul cearcă să învie dragostea Romînului pentru vechia sa tovarășă de glorie și de restriște, arma, prin cîntarea vitejiilor lui Mihaï, Bălcescu voia să puie înaintea epigonilor dege-

nerați ca o muștrare, tablourile puternice și învietoare din scurta carieră a bătrînului Voevod.

Am zis, că *Istoria lui Mihaï* ie o epopée, și termenul ie destul de adevărat. Până și planul operei, acea împărțire în capitule ce se grupează în jurul unei idei stăpîne, capitule, care samănă cu niște cînturi, îi dau această aparență epică: *Libertatea națională, Călugărenii, Robia țăranului, Unitatea națională, Mirislău* și pregătitul *Goroslău*, sînt titlurile răsunătoare ale acestora. Și în acest cadru, neobișnuit în istoria modernă, se întinde ca o splendidă desfășurare de legende, toată viața neastîmpărată, nehotărîtă și fără de noroc a celui, care iera să lege, fără scop și fără conștiință, aproape toate răzlețele provincii ale Daciei dezbinatăe.

În povestirea lui Bălcescu, Mihaï nu ie adevăratul Mihaï, așa cum ni-l arată înaintea ochilor descoperirile mai tîrzii și cum trebuie să-l vadă un nou istoric al său. În schimb, dacă nu ie adevăratul Mihaï, ie mai frumos de cît dînsul, mai viu și, trebuie s'o recunoaștem, mai mare. Ie un eroù de epopée, cu toate însușirile și defectele acestuia. Pentru Bălcescu, Voievodul muntean ie «poate cel d'întăiu războinic în Europa», care a înțeles tainele strategiei moderne, nebănuite încă până atunci, care a descoperit că biruința atîrnă tot atîta de la o înțeleaptă mișcare strategică, pe cît și de la puterea de braț a luptă-

torilor. «Veacul nu arătase în Europa o asemenea armată nici un asemenea general», scrie iel mai departe ¹⁾. Lucrul ie mai mult de cât îndoios pentru un veac nu tocmai de desprețuit, pentru acel veac al 16-lea, care a văzut îndărătnicia ducelui de Alva, vitejia lui Egmont, cavaleriasca îndrăzneală a lui Henric al IV-lea. Dar tocmai pentru că așa ie, mai bine încă se pune în lumină escesiva simpatie, nemărgenitul entuziasm, cu care a fost zugrăvită această figură, care, ajungînd din cale afară de puternică, a încetat de a fi istorică. Dacă Bălcescu ar fi pus în lumină numai necontestata vitejie personală a lui Mihaï, vitejie sălbatecă, electrizînd masele, ce mergeau după sabia lui biuruitoare, dacă ar fi insistat asupra unor destul de rare calități de general, cu atît mai rare cu cât Mihaï nu învățase nicăiri greul meșteșug al armelor, asămănarea ar fi fost deplină. Domnul român are toate însușirile unui bun oștean și, în ciocnirea cu bunii oșteni ai Turcilor, biruința a fost a lui, care avea ochiul mai ager, sîngele mai iute și mîna mai puternică, dar a face din iel un quasi-modern, un adînc cugetător, ie prea mult. Cunoștințele lui Mihaï ierau mai mult de cât mărginite, inteligența lui, în deajuns pentru a ști să cîștige o luptă, nu se înălța până la crearea unui plan politic, întreg și măiestru. De multe ori în fața

¹⁾. Istoria, 338.

victorii căpătate, îl vedem c z nd în nedu-
 mire sa  apuc nd drumuri gre ite, care ori-unde
 de c t la mărire îl puteau duce. Mai mult
 de c t Hanibal, Miha   tia să  ving  fără a
 putea să se folosească de biruin a lui  i, fără
 de această din urmă  nsu ire, omul de arme
 nu ie de c t un energic  i viteaz *condottiere*.
 Carol al XII-lea a fost un bun general, un foarte
 bun general  i cu toate acestea, at tea frumoase
 fapte războinice n'au  n l tat întru nimic nici
 puterea sa, nici a ării sale— i fața cu un a-
 semenea om, cu un asemenea ero  chiar, cu
 c t ie mai luminoasă  i mai simpatică figura
 acelu  nedibaciu în lupte Ludovic al XI-lea,
 care câstiga prada fără să ridice o suliu  în
 potriva vr jma ului, cu o singură  n eleapt   i
 me ter  combina ie a bine  nzestratului său
 creier ?  i Ludovic al XI-lea a creat Franța
 modernă, a făcut un stat dintr'un c mp de luptă
 pentru ambi ia celor mari. Din nenorocire pen-
 tru iel  i din nenorocire pentru noi, Miha  a
 fost *numai* Miha  Viteazul.

De aceia, ie tot at t de fal   i al doilea punct
 de vedere, din care Bălcescu privește m rea a
 figură a eroului său. Pentru istoricul patriot,
 Miha  ie reprezentantul ideii de unitate națio-
 nal : titlul capitolului său al patrulea arată a-
 ceasta în deajuns. Ideia ar fi fost veche: din vre-
 mea lui Despot încă, legende minunate în a-
 cest sens circula  prin  rile desp r ite ¹⁾, iel

¹⁾ Istoria, 251.

ar fi dat însă un trup aspirațiunilor populare, rîvnind de mult către acea unitate, către care rîvnim încă astăzi. «Iel voia a-și crea o patrie mare, pe cît ține pămîntul românesc ¹⁾»: odată unitatea făcută și Dacia iarăși alcătuită în vechea ieî întregime, libertatea politică ar fi venit de la sine și ast-fel, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, Romîniî biruitorî ar fi format la porțile barbariî un stat nu tocmai deosebit ca formă de concepțiile cele mai liberale ale modernilor, așa încît misiunea dată nouă de providență s'ar fi îndeplinit ²⁾. Și Bălcescu ține la aceste ideî; de și luî însuși iele îî par cam anahronice, iel răspunde la această obiecție, cu faptul că ideile contemporane ierau «bine simțite» de Voievodul războinic și liberal ³⁾. O greutate mare se înfățișa însă: politica luî Mihaî față cu Ardeleniî, o politică pe atît de barbară, pe cît și de neînteligentă, legînd mînilor de Romîniî robiți străinului, cari s'ar fi ridicat la un semn dat de mîna luî liberatoare. Dezaprobînd purtarea aceasta, Bălcescu nu se poate hotărî însă să-și jertfească idolul: cauza menținerii iobagilor în Ardeal ar fi fost dorința luî Mihaî «de a-și da un nume mare și bun în Europa» și viclenia Ungurilor ⁴⁾ și ast-fel, prin această ușoară desvi-

¹⁾. Ibid. 438.

²⁾. Ibid. 498.

³⁾. Ibid. 401.

⁴⁾. Ibid. 399—400.

novățire, Mihaï rămîne nepătat pe pedestalul său de glorie războinică. Și, mai înainte, cînd iel întilnește o a doua faptă nemorală și nepolitică a Voievodului, robirea țaranului, robire, care-l lovea greu în ideile sale de democrat, Bălcescu se resemnează încă odată să ierte pe domn și răspunderea «actului barbar» cade asupra boierilor, veșnicii săi dușmanî, despre cari zice mai tîrziu, vorbind de peirea amenințătoare a celor din Transilvania, dacă Mihaï ar fi iertat de iobăgie pe apăsaii Ardealeni : «Fie, piară, căci și-aū meritat peirea » ¹⁾. Biruitoare din aceste două grele încercări, inteligența politică a lui Mihaï strălucește în opera înălțată ca monument gloriei sale, tot așa de luminoasă ca și bărbăția brațului său.

Și nu, Mihaï n'a fost o inteligența politică. Odată apropiatul războiū cu Turcii mîntuit, ideile se turbură în mintea lui, bine intenționată, dar cu vederile înguste. Dacă oștile lui intră în Ardeal, aceasta n'o face din dorință pentru o unitate națională, imposibilă de cugetat măcar pe o vreme, cînd, în apus, cel mai patriot Francez iera gata să se puie în slujba străinului pentru izbînda ideilor sale religioase sau simplu chiar, intereselor sale. Ardealul a fost luat, fiind-că slăbiciunea de spirit a lui Andreï Batori iera o ispită, Moldova, pentru a lovi interesele Polonilor. În minunata pozi-

¹⁾. Istoria, 468.

ție câștigată—inconscient, cum am văzut, și orb,—biruitorul nu știe să se folosească de împrejurări. Legat de o aristocrație vicleană, care-l uria și căreia în schimb Mihaï îi jertfește pe frații de același sînge, iel trebuia să cadă din culmea atinsă așa de repede. Maurul își făcuse datoria, cugetă Rudôlf, și stăpînul pe trei coroane, devenit prin o serie de înfrîngerî, un simplu *condottiere*, își sfîrși tulburata viață supt sabia ucigașilor în cîmpia de la Turda. Mai curînd orî mai tîrziu, aceasta trebuia să-î fie soarta: cine ridică dușmănia prin armă, trebuie să știe să se apere prin calcule și Mihaï n'a știut să împlinească a doua jumătate din rolul său.

De aceia și Mihaiul lui Bălcescu, trimes providențial pentru a călăuzi pe Romîni pe calea hotărîită lor, ie fals, profund fals. Dar lucrul iera puțin însemnat pentru autor; iel avea nevoie de o figură mare, de un viu model, care să îndrepte pașii poporului său din depărtarea vremilor apuse, și, cu obișnuitul lui sistem de a arunca în trecut aspirațiile sale cu totul moderne și foarte înaintate, toate podoabele omului de stat și ale liberalului s'aũ așternut de sine-și pe trupul vînjos al vechiului Voievod. Iar fiind că Bălcescu, fără știința lui, iera un mare poet, poetul, care a scris elegia pe ruinele Tîrgoviștii, și poema Călugărenilor, fiind-că limba-î iera măiastră și dulce, cu mlădiatele ieî perioade, cu sobrietatea de tonuri,

aşa de sugestivă, a descrierilor sale, opera aceasta *neadevărată*, a ieşit minunat de frumoasă în haina sa artistică, atât de fin lucrată. Şi multă vreme după ce generaţiile următoare nu vor mai vedea pe «marele» Mihaï în Mihaï Viteazul, opera literară a lui Bălcescu va străluci încă în tot farmecul veşnic tînăr al poeziei sale călduroase, al patriotismul său încrezător şi energic ¹⁾.

*
* * *

Scriitor de talent, întăiul, care întrebuinţează o limbă frumoasă şi sunătoare, Bălcescu şi-a închegat cugetarea în monumentul de marmură al lui Mihaï Viteazul, în doina colorată a *Cîntării Româniilor*. Om politic măsurat şi cuminte, liberal adînc iubitor al norodului gemînd supt apăsare, iel a jucat poate rolul cel mai fru-

¹⁾. Afară de operele citate în enrsul acestui articol, ale lui Bălcescu mai sînt:

Tipărite: Cuvîntul preliminar despre izvoarele istoriei Romînilor.—Romîni şi Fanarioţii.—Ioan Tăutul, mare logofăt al Moldovei.—Logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei (Mag. ist. J). Campania Romînilor în contra Turcilor, de la 1595 (Ib. III).

Inedite: Textul romîn al chestiei economice. Manualul bunului Romîn, dialog între un sătean şi un comisar de propagandă.—Testamentul său politic (Odobescu, Introducere, XI, nota).—Scrisorile adresate mai toate d-lui Ion Ghica şi publicate de d-sa în *Amintiri din pribegie*.

Bălcescu avea de gînd să facă şi o istorie a revoluţiei de la 1848, plan, pe care-l anunţă în două rînduri, la Paris şi în Ungaria, dar, după cît se pare, nici odată n'a pus mîna măcar, pentru a începe opera.

mos în tulburata de intrigă revoluție de la 1848. Și durerile sale ca om, pun o strălucire de aureolă în jurul acestei fețe așa de simpatice în tristeța sa blîndă și visătoare.

A avut și greșeli, operele sale ar fi putut fi alt-fel într'o altă vreme și supt alte împrejurări, dar toate acestea-î vor fi iertate de urmași, căci, ca femeia din biblie, a «iubit mult», a iubit cu patimă aceia, la care se gîndia în amarele lui ceasuri de agonie fizică și morală,—«țara lui dragă».

NECULAÎ FILIMON

Intre cele d'întăiū începuturī ale literaturīi noastre, începuturī sarbede, cu forma greoaie și ideile domoale, și mai tîrzia ieī înflorire artistică, o perioadă întregă se întinde, în care grija expresiīi însuflețește acum pe scriitorī, împiedecați însă în silințele lor spre o mai mare cioplire a stilului de o limbă nesigură încă și greoaie, împovărată de întorsăturī silite și de cuvinte bastarde, moaște venerabile ale timpurilor fanariote ori intruși obraznici de origine latină, italiană sau franceză. Operele străinilor înrîuresc simțitor această literatură puțin energică: dacă ast-fel iele cîștigă pe de o parte, dacă admiratoriī scriitorilor franceji contemporani, ai celor d'întăiū romantici, pierd gustul atît de mult răspîndit al afectațiilor neo-elenice și al oftărilor din școala lui Conaki, comparația cu modelele ie adesea zdrobitoare pentru dînșii. O mulțime de idei rău mistuite furnică în creierul lor, pe jumătate oriental încă: din procedările nu tot-de-a-

una vrednice de laudă ale școalelor apusene, ieș aleg pe cele mai anoste și mai bătătoare la ochi prin răul lor gust. Romantismul, ră-sădit pe pământ românesc, se preface, spre mai marea lui pagubă, într'o formulă anemică, mult iubitoare de visări sentimentale și de dulcele declamații, supt o adormitoare paliditate. Din loc în loc, prin această haină artificială, firea adevărată iese la iveală însă, prin îndrăzneli de coloare, prin fermitate de contururi, prin-tr'un realism vioiu și puternic, merit să ne puie în mierare, în cadrul lui șters și fără de viață. De aceia scriitorii acestei perioade de tranziție au un aier curios, o neegalitate de plîns, o stîngăcie, care-ți face rău. Nu ie nici unul din acești oameni cu talent adevărat, din cari o singură pagină să rămîie în întregime, neatînsă de schimbările de gust ale timpurilor următoare. Limba a mers înainte în drumul ieș, adesea ținută pe loc ori schilodită violent, dar sfărîmînd pe rînd stavilile, ce i se puneau în cale, pentru a deveni tot mai limpede, mai bogată, mai mlădioasă. Și cînd ne întoarcem înapoi, către vremile acelea crepusculare, numai judecarea nepărtenitoare a împrejurărilor, în care procedau înaintașii noștri în viața culturală, ne poate opri de la un sentiment de îndepărtare pentru aceste așa de interesante figuri literare, și așa de uitare.

Unii din ieș au izbutit să se ție în curent, foarte puțin însă. O viață lungă, o mai mare

elasticitate de spirit au permis unui Alecsandri, unui Costache Negruzzi și cîtor-va altora să ducă steagul în fruntea celor veniți mai pe urmă, lepădînd toate nesiguranțele formelor părăsite. Un șfert de veac mai tîrziu, autorul comediilor cu saltare, creatorul «*Cucoanei Chirițet*» și al «*Haimanalei*», a putut să ne deie încă opere ca «*Fîntîna Blanduziilor*», unde bătrîneța omului din altă generație mai nu se simte, așa de schimbată-î ie firea d'întăiu. Și totuși «*Buchetiera de la Florența*» nu iera un cap de operă: limba silită, fraza leneșă, pierzîndu-se în cotituri și perifraze, romantismul cel mai desfrînat, tiradele cele mai goale de înțeles și mai anemice, caracterizau acest întăiu născut al unui însemnat talent poetic, al celui mai însemnat din generația bătrînilor. Acelaș lucru cu Negruzzi, al cărui «*Lăpușneanu*» n'a moștenit nimic de la adormitorul aprod, așa de prozaic, în veșmîntul lui monoton de versuri rău accentuate. Dar, cum am zis, aceasta iera o esecpție, o soartă bună, păstrată numai pentru puțin. Imensa majoritate a scriitorilor în floare pe la 1860 ie cît se poate mai deplin uitată. Trezirea noastră la cultură a fost prea repede, în chiar acest veac de pripă și de nerăbdare, pentru șubreda glorie a acestor palizi luceferi, așa de curînd apuși.

Intre ieș, unul din cei mai prețuiți, un scriitor cu o mare reputație în alte timpuri și cu un mare talent, ie cel ce a iscălit satira plină

de adîncime a *Ciocoilor*, uşoarele scenete din *Călătorii*, foiletoanele muzicale, neobişnuit de bine alcătuite pentru vremea aceia, ale *Naţionalului*. Singură neîngrijirea noastră pentru acei ce au ajutat la propăşirea cugetării româneşti, esplică nepăsarea adîncă, cu care, îndată după moarte-î, a fost tratat Néculaï Filimon.

I.

Amănuntele lipsesc cu desăvîrşire aproape asupra autorului «*Slujnicarilor*». Afară de cîte-va lucruri interesante şi vii, date de d. Ion Ghica în «*Scrisori*», singure amintiri risipite în scrierile sale şi cercetarea acestor scrieri pot ajuta întru cît-va la reconstituirea acestei vieţi aşa de aventuroase. aşa de pline de contradicţii, aşa de necunoscute.

Se născuse în Bucureşti, la 1819. Iscălitura-î obişnuită — N. M. Philemon — ne lămureşte puţin asupra numelui tatălui său: aici se mărginesc cunoştinţile asupra familiei, care, în ciuda urii scriitorului pentru coborîtorii de ori ce treaptă a Fanarioţilor, pare a fi de o romînită extrem de discutabilă. Tot atît de necunoscută-î ieste şi copilăria, străină, după cum se pare, de ori-ce amestec cu şcoalele timpului. Cîte le ştia în vîrsta sa matură—şi pentru un om de la 1850 numai puţin nu iera materialul său de cunoştinţi multiple şi felurite,—le învăţa

singur mai tîrziu, cu o aprinsă tragere de inimă pentru cît mai multă cultură, supt influența sfătuitoare a cîtor-va din prietenii săi din tinereță.

Intre acești prietenii ierau oameni iubitori de viață bună alătura cu producători de literatură frumoasă. Anton Pan se întâlnea cu *petrecători* de felul lui Nănescu, Chiosea și Unghiurliu. Amîndouă gusturile ierau particulare și tînarului Filimon, aspirant pe atunci la onoarea potcapului și lungilor plete preușești; în curînd, aceste aplecări îl făcură unul din obișnuiții grupului. Știința-î gastronomică, foarte apreciată, crescu simțitor în această tovărășie și marele pricepător în «pelinuri» și «trandafirii» își desțeleni cu acelaș prilej, deșteapta-î minte satirică, prea mult mărginită la admirația indigestelor versuri, scrise spre marea nenorocire a frumosului Arghir de Barac, meseriaș în versificație, foarte prețuit pe vremea aceea. Dacă nu învăță de cit imperfect limba franceză, germana și mai ales italiana, — mulțămită poate indemnurilor lui Eliade, italianizat cu desăvîrșire pe atunci, — îi deveniră peste puțin timp familiare, cea din urmă mai ales. O imbielșugată literatură i se deschidea ast-fel înaintea și autodidactul foiletonist al *Naționalului* ne va da mai tîrziu exemplul de mirare al unui om vorbind ca de lucruri bine cunoscute de *Divina Comedie* și de *Faust*, de Goldsmith

—Goldschimidizat pentru ocazie—și de Hugo, fără ca vre-o dată să fi onorat cu a saședere băncile unei școli, cît de elementare. O altă limbă, cu care de acasă încă putea să fie deprins, neo-greaca, dacă nu-î arată nouă izvoare de frumuseți estetice, îl ajută mult, pe urmă, la alcătuirea mozaicului lingvistic, în care-și exprimă așa de caracteristic ideile de ordine inferioară personagiile saū, pentru a întrebuinta unul din înseși acele cuvinte, *ipochimenele*, care furnică în »*Boierii și Ciocoi*».

Iera pe atunci viitorul romancier «un copilandru înnalt, rumăn, sprintenel, cu pletele de țircovnic... plin de originalitate, de duh și de veselie»¹⁾. Un oare-care defect de limbă strica puțin aceste însușiri menite să-l facă pretutindenea simpatic: vorbarețul autor al schițelor de călătorie iera gîngav. Așa de mare-î iera însă iubirea pentru acele feluri alese, care împodobesc fie-care pagină aproape a romanului său de căpetenie. în cît graiul i se făcea pe deplin limpede la pronunțarea uneia singure din combinațiile culinare așa de mult iubite de dînsul.

Gustul pentru muzică i se deșteptase în aceeași vreme, gust hotărîtor, care iera să călăuzească o bună parte din viața lui. Inceputul în această carieră nu iera tocmai așa de strălucitor: admiratorul lui Verdi și Donizetti,

¹⁾ I. Ghica, *Scrisori*, p. 61.

fanaticul de operă italiană, trebui să-și câștige pâinea cu înălțarea de evlavioase condace în ștrana uneia din bisericile bucureștene. Cauze necunoscute-l făcură să părăsească această sfântă profesie: motive profane se vor fi amestecat poate, fără voia cântărețului, în armonia nazală a glasurilor bisericești, aducînd congedierea acestuia extraordinar psalt. Corist la *Madam Carl*, o nouă vicisitudine a soartei îl prefăcu în flautist la orchestră, ultima sa ocupație scenică.

Trupelē de operă de pe timpurile acelea ierau de o specie cu totul deosebită. Impresarii cari se succedaū, rînd pe rînd italieni, unguri și romîni, păstraū cu sfințenie aceleași obiceiuri profesionale, obiceiuri zugrăvite de repetate ori, cu o adîncă indignare, de foiletonistul «Naționalului». Decorurile lipsiaū cu desăvîrșire aproape în sala imperfect luminată. Alhambra avea coloane grecești la «*Favorita*», Nabucodonosor și Saul îmbrăcaū fără mustrare de cuget costume de cel mai desăvîrșit gotic, alguaziliū din «*Bărbierul de Sevilla*» legaū la un loc în îmbrăcămintea lor pieptare medievale cu pălării *à la bivouac* și săbii, împrumutate de la un apropiat post de pojarnici. Artiștii rivali ai acestor trupe călătore duceaū certele lor pentru întăietate până la lupte în toată forma înaintea publicului uimit: cei mai blajini din acești meridionali cu firea aprinsă se mulțămiau să-și salute vrăjmașii cu

o adevărată ploaie leguminoasă, în care țelina juca rolul de căpitanie. «Ca interpretare, un cor discordant și compus din individe fără voce și fără cea mai mică noțiune de muzică teatrală și de limbă italiană. În loc de un orchestru întonat, compus și condus ast-fel, în cât să poată executa cu toate nuanțele muzicale și cu espresiunea cerută de adevărata artă frumoasele partițiuni ale maeștrului Verdi..... o adunătură de invalizi și recruți, fără estetică, fără artă și fără disciplină.» Cel ce-și zugrăvia ast-fel tovarășii de dinaintea rampei, îi părăsi în curînd pentru o profesie nouă: impresarul, un oare-care Papa Nicola, prieten mai tîrziu al scriitorului, avea un defect mai rău de cît decorurile anacronice, corurile discordante și rivalitățile artistice: nu plătia lefile. Această dureroasă împrejurare prefăcu în critic pe fostul flautist de la orchestră.

«*Naționalul*» lui Vasile Boierescu se distingea atunci printr'un amestec destul de des de literatură în coloanele-î polemice. Eliad trimetea une-orî cîte un articol, bogat în italianisme de limbă și ortografie, Pantazi Ghica, foarte cunoscut prin operele sale de un romanticism îndoielnic, umplea din cînd în cînd foiletonul ziarului cu cîte un interminabil roman de intrigă, preparat după recunoscuta formulă a școalei franceze contemporane, Aricescu, un luceafăr și acela, mînuia

cu aceeași ușurință condeiu politicalul și al poetului. Odele și satirele, epigramele și piesele de ocazie se perindeau în primitoarele rînduri ale ziarului. Pantazi Ghica vorbea de talentatul Aristia, doi violoniști, lăudați în limbazeilor de Aricescu, răspundeau în acelaș stil, asigurîndu-l, în strofe iremediabil de șchioape, de «nemurirea» neapărată a muzei sale inspirate. Alătura cu aceste capo-d'opere naționale în sfîrșit, cite un biet străin, pripășit ca profesor la vre-un gimnaziu al capitalei, își încorda exotica liră pentru a cînta regenerarea națiunii românești ori îndoita alegere a lui Vodă Cuza: accentele lirice ale lui Marc-Antonio Canini se uniau cu triumfalele marșuri ale lui Antonin Roques, spre mai mare glorie a celei de a doua patrii a amîndurora.

În Decembrie 1857 chiar, Filimon începea în «Naționalul» seria articolelor sale de critică muzicală. «Ne-am propus, spunea iel în întăia-î dare de samă, ca printr'o critică severă să luminăm oare-cum publicul asupra muzicei teatrale». Potrivit cu priceperea cetitorilor de acum trei-zeci de ani trecuți, foiletonistul nu se mulțămia cu judecata chipului de interpretare: în lipsa unor librete românești ori a cunoașterii limbelor străine, în care ierau scrise cele-l-alte, criticul trebuia să-î lămurească asupra însuși subiectului, sarcină, pe care Filimon a îndeplinit-o multă vreme, cu zel și cu pricepere: une ori știri muzicale întovărășiau foi-

letonul scris la intervale neregulate. Și, fiind că ziarul avea nevoie de materie, în lipsa unei bucăți de ale lui Pantazi Ghica, Filimon umplea golul coloanelor cu viața scrisă cu entuziasm a cîte unui compozitor clasic (Donizetti, Verdi, Paganini) ori cu vre-o nuvelă reproducă pe urmă în reviste și în volum.

Munca nu iera ușoară nici plăcută, lumea nu citia tocmai mult articolele prea încărcate cu amănunte tehnice. Înainte de sfîrșitul anului, focul d'întăiu iera așa de răcit, în cît vedem pe scriitor declarînd cu durere că, dacă mai scrie, aceasta o face pentru că, «dacă te-ai prins în horă, cată să joci». Articulele ierau tipărite cu o așa de mare negligență, în cît dese ori o reproducere iera numai de cît de nevoie. Artiștii, de care trebuia să se ocupe, iritabili de felul lor, nu primiau cu o deosebită plăcere observațiile, dese ori foarte severe, ale unui critic, darnic în «nulități» și alte asemenea epitete. Cîte o înțepătoare glumă ca «Influența cometului asupra artiștilor de la opera italiană» punea vîrf năcazului celor atinși de dînsa. «Demoazelele» prima-done jignite în vanitatea lor de inexorabilul foiletonist, interveniau pe lîngă impresar, care era silit să retragă biletul celui așa de imprudent în atacurile sale. Pentru a împăca spiritele ațitate, bietul Filimon iera silit să treacă cu vederea unele reprezentații, «prea bătătoare la ochii prin imperfecția lor» adăogînd, însă,

pentru mulțămirea conștiinței sale de muzicant, că numai frica de a nu trece peste «limitele prescrise de buna cuviință», îl împiedeca de a spune cele ce-î stăteau pe inimă. Indignarea iera mai puternică în lumea artistică și același impresar trebuia pentru satisfacerea generală, să-și puie la încercare talentele de scriitor, făcînd un *răspuns: contracciu* îl prezenta ca asociatul predecesorului său, cunoscutul Papa Nicola rău plătitorul, dînd ca motiv al severității sale setea de răzbunare pentru refuzul biletului gratis. Alte învinovățiri urmau, menite a jigni și mai adînc pe susceptibilul muzicant, care nu uită să pomenească după cuviință atacurile aduse sincerității sale critice. Corespondențe la jurnale străine veniau pe urmă: «*Scaramuccia*» din Florența publica o corespondență din București, în care Filimon se recunoscă supt rubrica puțin măgulitoare de jurnalist fără căpătăiu. În sfîrșit, pentru a încununa atîtea și atîtea neplăceri, oare-care articole asupra comitetului teatral supărare, se vede, așa de mult pe membrii acestei înalte instituții naționale, în cît Filimon se temu serios de o trimetere prin hotărîre a juraților la *Curtea Arsă*, așa de celebră pe atunci.

O călătorie în Apus întrerupse pentru cîteva luni activitatea sa ca foiletonist. Căutat-a o distracție acel ce scria în amintirile sale: «călătoria ie cea mai bună medicină a urîtu-lui?» Ie îndoielnic: din potrivă, de prea multă

ocupație pare a fi fugit ast-fel foiletonistul, care cumula cu acest meșteșug puțin bănos pe acela de profesor de muzică. Plecă la 20 Iulie 1868, cu o sete nespūsă de a vedea locuri nouă, și mai ales.—iubitorul de muzică între- cea toate la dînsul,—de a asculta operele. au- zite altă dată la Madam Carl său la Papa Nicola, în însăși patria armoniit, în Italia. O călătorie curioasă ca viața întreagă a lui Fili- mon, fără plan și aproape fără bani: din Giur- giu luă vaporul prin Orșova pentru a merge la Pesta, cel d'întăiū oraș mare întîlnit în că- lătoria sa.

Pornise cu ideile oamenilor de la 1848, en- tuziast de libertate, aprins de ură în potriua despoticilor noștri vecinî de pretutindenî. «Prea mult ne iubesc Domniū aștia de peste Carpați», spusese iel vorbind, nu de Unguri, ci de acei pe cari Bălcescu-î numia, glumind, «Kaiser- lichii». La Giurgiu, plînsese părăsindu-și țara, plînsese, la auzul cîntecelor naive și triste ale lăutarilor de la port, apoi, ironia lui obișnuită revenind: «Ar fi bine să se ție pe la toate frontierele țării cîte-o bandă de lăutari din cei mai buni de la stăpînire, ca să vă cînte suferințele țării tuturor acelora ce-și părăsesc patria și se duc în străinătate să completeze în contra fericirii ieî». Ungurii nu-î apăreau ca apă- sătorii îndărătnicî ai fraților noștri din Ardeal ci, ca lui Bălcescu și tovarășilor sîi, ca iu- bitorii sălbateci ai libertății, ca paznicii ne-

învinși ai ideii naționale. De aice admirați sa pentru acest popor de eroi, pe cari și îi înfățișează, în entuziasmul său, ca o rasă fără samăn, în frumuseța și puterea sa,—admirație espicabilă încă pentru omul de la 1858. Guvernul revoluționar căzuse în adevăr tocmai în momentul concesiilor, cînd Iancu iera chemat în ajutorul cauzei liberale, cînd Kossuthistii păreau dispuși la o politică de împăcare cu naționalitățile cele-lalte. Învinșii ierau irezistibili pentru toți cei iubitori de libertate și poate și părerea lui Filimon ar fi fost alta, de ar fi trăit să vadă, în locul martirilor de la 1848, pe... Maghiarii de astăzi.

Atuncea se gîndia alt-fel însă. Cel d'întăiu Ungur descoperit în Pesta de entuziastul Filimon trebui să simtă urmările prietenoasei sale primiri. Foiletonistul «Naționalului» jucă ceardaș și bău vin de Tokai, înecat de emoție fără de samăn. Până și papricașul avu desfătări necunoscute profanilor pentru acest filo-maghiar, și ura contra despoților se întinse și asupra nemotivatelor patrile austriace și croate, străbătînd cu un aier, care numai lugubru nu iera, stradele pustii ale Pestei cucerite.

De la Pesta la Viena, unde-și aminti de Sobieski și de Șerban Cantacuzin, de acolo la Praga, apoi la München, Filimon își urmează călătoria, admirînd tablourile italiene și scoțînd substanțiale note asupra firii femeilor ger-

mane. După o scurtă ședere la Kissingen, porni peste Alpi, prin Tirol, în Italia. Stătu la Milan întâiū mai multă vreme, pierdut în supremă beatitudine, la auzul operelor cîntate la Scala, apoi alergă la Bergamo să vadă mormîntul lui Donizetti. Dorul de a cunoaște pe Mercadante-l duse în sfîrșit la Florența, capătul aceștii călătorii de trei luni, care iera să-î deie atîtea de scris, de la «*Trei luni în străinătate*», oprită la partea întâia, până la «*Orașul Bergamo*» și «*Mateo Cipriani*».

Intors în țară în Octomvre, reveni la foiletonul «*Naționalului*», la *demoazelele* primadone și la iritabili *contraccii*. In aceiași vreme însă, opere literare mai însemnate îi făcură numele cunoscut: amintirile de călătorie apărură în «*Naționalul*» întâiū, apoi în *Revista Carpaților*, și în volum, urmate îndată de o serie întregă de nuvele, cele două citate mai sus, «*Slujnicariș*», «*Ascanio și Eleonora*». In seceta de talente a timpului, între cîți-va bătrîni orî îmbătrîniți, ca Eliade, și cîți-va tineri, cari se ridică abia, alătura cu prozaismul lui Aricescu și palidele producții ale lui Pantazi Ghica, iele avură un succes imens, arătat în deajuns prin repetata lor publicare. De și noul scriitor nu iera tocmai sgîrcit în primirea unui «*bel*» sau «*amalat*», Eliade, patriarhul literar de atuncea, nu va fi privit cu ochi tocmai buni pe acest muzicant și ziarist, ex-țîrcovnic, și flautist, care se revela de odată ca

ca un însemnat talent literar, dar a căruî limbă curgătoare și limpede iera departe de artificialismul celor croite după un anume tipar. Publicul, care iera mai bun judecător de cît toți italienesții și latiniștii de pe lume, primi însă cu entuziasm. — entuziasm de pe acele vremi, tacticos și fără reclamă. — operele autorului «Slujnicarilor». Celebritatea lui în Muntenia fu egală cu a lui Alecsandri, dincolo de Milcov. «Iel are mult, scrie în obișnuitul lui stil bombastic, care-l caracterizează, tovarășul său de ziar, Pantazi Ghica, din cugetarea filosofică și înaltă a lui Montaigne, ceva din caracterul aspru și veridic al lui Labryère și, ceia ce îl strică, generul lui Ste Beuve». Această entuziastă apreciere arată înalta însemnatate ce se dădea în lumea cultă, «operului» plin de viață și de culoare al lui Filimon.

În plină reputație literară, iel părăsește în sfârșit «Naționalul», la 1860. «Am scris spunea iel, în 1858 încă, și aceste cuvinte pot servi de epigraf opereî sale ca foiletonist, am scris, fiind că nu puturăm suferi a ne umili străinul în patria noastră cu aceste grosolane espresii: «*I valachi son una masa d'ignoranti*». Un loc la arhive fu oferit ex-flautistului de la Madam Carl, care se grăbi să-l primească.

De acuma înainte, puține se știu despre dînsul. La 1863, întâia parte a «*Ciocoilor vechi și noi*» apărui, cea mai durabilă și mai adîncă

din producțiile literare ale acestui om cu ochiul așa de pătrunzător, cu ironia așa de fină, cu limba așa de mlădioasă. A doua nu mai ieși nicî o dată, — o scurtă boală de piept puse în mormînt pe uriașul cu fața sanguină, care părea merit să trăiască o sută de ani.

Cu dînsul dispăru cea d'întăiu și singură încercare a unei nuvelistice românești, pe deplin românești, fără amestecul orî-cărei influențe străine, nelegată și tacticoasă, dar energetică și vioaie, plină de un spirit satiric fără de păreche în fineța sa ironică.

II.

În afară de cîte-va foiletoane anterioare, «*Escursiunile în Germania*» ¹⁾ sînt prima încercare literară a celui, ce, cu cîtă-va vreme înainte, părăsise teatrul puțin aducător de câștiguri al lui Papa Nicola. În iele se manifestă întăiu firea sa artistică și aceasta supt toate aparențele-î deosebite. În paginile acestei cărți de călătorie, pagini felurite, ca apucături de stil și ca subiecte, întîlnești toate însușirile-î de mai tîrziu, observația nemilostivă, aprigă, plină de o adîncă ironie, a romanului său din urmă. descrierea precisă, sobră și suggestivă, care-l deosebește, afecțiunile romantice, stăpîne o bucată de vreme pe talentul său începător.

¹⁾ Escursiuni în Germania meridională. memorii artistice, istorice și critice, București, 1800.

În cartea unui om, care a învățat de curînd lucruri multe și care ie mîndru, că le-a învățat. Alătura cu partea umoristică, alătura cu bucăți vrednice de însemnat, ca povestea aceluî Othello grecesc așa de bine zugrăvit, care-și poartă orientala gelozie de om urit pe albastrele valuri ale Dunării, o erudiție de *Conversations-Lexicon* distinge restul volumului. Sînt pasagi, capitule întregi a dese ori, care nu se citesc, fiind-că sînt cu neputință de cetit: admiratorul de pictură te va purta prin toate muzeiele Drezdei și Venei, esplicînd, numărînd, mai rare-ori judecînd, cu o conștiință de turist englez, care dezgustă pe cetitorul cel mai bine înzestrat ca răbdare. Nici un tablou nu ie uitat în enumerație: singur numărul de ordine lipsește, pentru a face asămănarea desăvîrșită între o pagină de-a lui Filimon și una din ale lui Baedeker sau Joanne. Stilul chiar, în asemenea capitule ie sec, cu frazele scurte, telegrafic aproape: de la una din frumoasele-î intermediî comice, la acest fel de comunicate artistice, căderea ie zdrobitoare.

Alătura cu aceste foi de *călăuză*, altele, tot atît de puțin interesante, povestesc, cu ocazia trecerii pe la Wagram sau alt loc cu asemenea reputație, cîte o interminabilă bătălie a lui Napoleon ori cine știe care alt eveniment istoric. Nu ie țară întîlnită în cale-î, care să nu-și capete partea ieî de întroducere, cuprînzînd un rezumat al istoriî sale anterioare, nu

ie oraş, al căruia trecut să nu fie înşirat înaintea întâmplărilor personale ale călătorului. Amănunte în de obşte cunoscute, fără interes şi netrebuitoare, menite să mărească numai dimensiunile cărţii, după obiceiul în destul de răspîndit şi cu desăvîrşire detestabil al turiştilor de la începutul veacului. În loc să insiste asupra celor văzute de dînsul, să deie acele note individuale de observaţie, care fac meritul operelor de felul acesta, autorul îţi face un curs asupra istoriiei boemiene sau austriace, cu o pedanterie, care ie departe de a fi atrăgătoare. Cu felul acesta şi mulţămită unei îmbielşugate colecţii de dicţionare speciale orî de manuale, ajungî a face volume întregî de aşa zise călătorii, în care afli mai mult cele ştiute, de cît cele *văzute* de scriitor. Faţă cu un asemenea sistem, planul lui Mérimée de a vedea Dalmaţia cu bani adunaţi din vînzarea unei excursii închipuite, de felul celor menţionate, încetează de a deveni o glumă. Din fericire pentru Filimon, personalitatea sa iera prea puternică pentru a se lăsa tot-de-a-una jertfită pe altarul consacrat al «notelor istorice» şi adese orî chiar, artistice. După un grav, corect. administrativ articol asupra originilor cutăruî său cutăruî oraş, satiricul se deşteaptă şi, după indigesta doză de erudiţie uşoară, minunata povestire, plină de vervă şi de humour, strălucitoare şi fină, vine să te mîngîie pentru suferinţile îndurate. Cînd ie

vorba de îmbrățișările sale, puțin cam fumiste, cu vecinii noștri de la Pesta, când o baroneasă de contrabandă, mergînd să-și ocupe iarăși postul de casieriță la vre-o berărie bavareză, vine să pozeze înaintea cetitorului, când asistăm la adînci socotelî politice, menite să asigure fericirea Germaniei în special și, pe alături, a omenirii în general. în sala liniștită, înourată de albastre rotocoale de fum, în care flegmaticii burgheji ai Munchenului își exprimă domoalele și visătoarele idei, cu nasul pierdut în *halbe* colosale, vrednice de masa luptătorilor, în Walhalla. Și pretutindene o limbă nehotărîtă încă, dar mlădioasă, limpede, străină, mai tot-dea-una, de orî-ce amestec cu veneticii terminî italianești, așa de multă vreme ținuți în cinste.

* * *

În același volum de călătorii, legată foarte slab de cele-l-alte capitule, se află o lungă nuvelă istorică, «*Frederic Staps*», mai apoi publicată deosebit în *Revista Carpaților*.

Bucata ie importantă din două puncte de vedere: întâiu, pentru că ie începutul activității nuvelistice a lui Filimon, pe urmă, fiindcă inaugurează prima perioadă a vieții sale literare, *perioada romantică*. Cum se vede, nici unul din amîndouă n'are a face cu valoarea literară a bucății și, în adevăr, aceasta ie mai mult de cît slabă.

Spre Staps, acel student german, cu min-tea aprinsă și ideile neguroase, care caută cu cuțitul în mână liberarea patriii sale, îl îndrep-tău pe Filimon simpatiile lui traînice pentru cauza liberală, simpatii, care se întîlnesc la fie-care pagină din «*Escursii*». Ca și Bălcescu, satiricul autor al *Ciocoilor*—și ie curioasă par-tea aceasta profund idealistă a temperamen-tului său vesel, ie un ferbinte iubitor al liber-tății, un naționalist dintre cei mai convinși. Călugărenii îi smulg unul dintre imnurile cele mai frumoase spre mărirea zilelor trecute de vitejie românească. L'am văzut plîngînd la Giurgiu de dorul țării, pe care o părăsise. A-celeși idei îl făceau simpatie pentru popor de aprigii luptătorii contra despotismului ca Ungu-rii. Adese ori fraze cu «Dumnezeul popoli-lor» și altele asemenea», pînă în mirare pe cel deprins să vadă pe Filimon de o natură cu totul alta. «Poporul are două religii, scrie iel în aceeași operă, una din iele se numește independența și dreptul de a exista ca națiune». Pentru o asemenea fire, nici o figură în isto-ria contemporană nu trebuia să fie mai atră-gătoare de cît aceea a fanaticului apărător al cauzei naționale: o neînsemnată împrejurare, trecerea prin cîmpiile saxone, unde și-a pe-trecut copilăria acest erou al libertății, dau lui Filimon ideia acestei d'întăiu nuvele.

În aceeași vreme însă, cînd Staps i se a-răta strălucitor în aureola sa de martir al des-

potismului, obiceiuri de cugetare căpătate prin cetirea operilor anemice și fioroase ale romantismului german, modificară pentru autor figura destul de puțin vie a vrăjmașului lui Napoleon. În locul membrului *Tugendbund-ei*, în locul studentului de la 1813, cu creierul plin de antice declamații și de moderne discursuri teroriste, în locul Germanului, cu singele limfatic, sătul de o viață, pe care n'a gustat-o încă și risipind-o în zădar, fără prudența a-dîncă a conspiratorilor conștiinței de scopul lor, o altă icoană se ridică înainte-î, o icoană, pe care orî-ce romantic a văzut-o înaintea ochilor, ca idealul tip al «tînărului senzibil». Un lipic literar bine cunoscut pe la 1830, tînărul acesta senzibil, cu mintea neguroasă și firea așa de gîngășă, că cel mai mic vînt al pasiunii îl sfarmă: cetitorii celor mai mici dintre romantici își vor fi aducînd aminte de asemenea indivizi fără viață, palide imitații ale lui Werther, Obermanî cu ochii în lacrimi și obraji fără de carne, leșinînd la o privire a etericeî lor iubite. A călătorit pretutindenea această figură în agonie, de pe malurile Rinului la Londra, de acolo în lumea prețioasă a *boemilor*, Francejiî de supt restaurație, și, schimbîndu-și sexul, iel a răsărit apoi și în fericita noastră țară, supt chipul vrednic de milă al «junei fete», murind într'o ultimă aspirație nelămurită cătră lumî de o nouroasă și imposibilă iubire. Apoi, cum și logic iera să se în-

întîmple, succesivele-î întrupări încetară și figura sublimă se pierdu în ridiculul, care îngroapă formulele literare străine de viață și de adevăr.

La 1858 însă, «tinerii senzibili» înfloriau pretutindenea, tot mai senzibili din zi în zi, spaîmîntător de senzibili. Filimon citise și iel idile nenumărate între fete cu ochii albaștri și nobili iubitori de libertate, maiestri dibaci în echilibristica frazelor declamatoare și fără de înțeles. Firea sa, sau partea idealistă a firii sale mai bine, fu înriurită puternic de acest fel de compoziții literare și, cînd întăia oară iel se încumetă să scrie, bine cunoscuta figură îi răsări înainte, irezistibilă. Iera așa de frumos tînărul acela cu inima simțitoare, cu ochii plîngători și voința energică, în acelaș timp, că Filimon nu se îndurâ să-l lese în întunerecul gîndurilor, rămase gînduri. Staps se născu atunci, product fără de viață al liberalismului iubitor de fraze și al anemiîi romantice: un student de familie bună și cinstită, fiu de pastor protestant, crescînd în liniștea tristă a casei părintești, alătura cu o copilă de aceeași vîrstă, o copilă germană, cu părul de aur și ochii albaștri. Vremea trecu și copiiî se făcură mari, prietenoașele legăturî din trecut încetară și, conform obișnuitei rețete, fetița de altă dată începu a rătăci singură prin acele prăpăstioase și salbatece situri, atît de mult iubite de romanti-

mul cosmopolit. Cetitorul deprins cu acest mers al lucrurilor înțelege cauza acestui peripatetism neastâmpărat: ie *Liebe*, obicînuita, dar necontenita îndușoșitoarea *Liebe*, «povestea cea veche» a lui Heine. A doua fire însă a iubitului intervine. Staps trebuie să-și împlinească misiunea, să lovească. Luptele-î interne țin scurtă vreme numai: iubirea de țară învinge; după un mic *intermezzo* amoros, iel pleacă în lagărul lui Napoleon. Urmează sfîrșitul istoric al conspirației: nereușita și osînda. Apoi—după cum cere buna cuviință romantică—iubita părăsită se ucide, aruncîndu-se din înălțimea unei stînci, de care i se sfarîmă trupul, pentru a cădea apoi în valurile răpezi ale riului. Și între acestea, pretutindenî amestecate, lungi discursuri patriotice, fraze interminabile, jurăminte solemne, strigăte de entusiasm, —toate în gustul cel mai pur al timpului și Dumnezeu singur știe cît de pur iera gustul acela Scriitorul ie nedibaciū încă, scenele sînt rău alese, din cale afară de mult prelungite: nici o desvoltare a ultimelor momente din viața lui Staps; încercarea de omor și moartea conspiratorului sînt aruncate cu neîngrijire în ultimele fraze ale nuvelei, pe cînd paginî întregi sînt consacrate unei eroice sfezi a viitorului revoltat cu inofensivul portar al Universității, sfadă menită să arăte mîndria sîlbatecă a eroului.

Am insistat mai mult —prea mult poate—

asupra acestei d'întăiū nuvele, fiind-că ieă dă esplicarea, *cheia* celor următoare până la energica satiră a *Slujnicarilor*. In afară de oare care articole de muzică, unele în foiletonul *Naționalului*, altele prin reviste, de *Madalena*, o analiză și o espunere a operei ungurești, romantice, escesiv de romantice sînt toate producțiile-î următoare. Același amestec de fantazie fără de frîu, de groază copilărească, de liberalism bogat în frase, alcătuiesc caracterul lui *Mateo Cipriani*, al începutului «*Ascanio și Eleonora*». «*Orașul Bergamo și monumentul maiestrului Donezetti*», publicat în acelaș volum cu cea d'întăiū și *Slujnicarii*, supt formă de nuvelă, nu ie de cît o biografie a compozitorului, pe care o scurtă și neînsemnată acțiune ie menită s'o puie în gura unui călugăr bergamasc, dispărînd odată cu sfîrșirea misiunii sale.

Mateo Cipriani ie, fără îndoială, o bucată frumoasă, cea mai frumoasă din această perioadă a talentului lui Filimon. Faptele se apropie mai mult de adevăr, caracterele, fără a fi zugrăvite cu atenție, principalul fiind intriga, sînt încă admisibile. Elementul liberal joacă rolul de căpetenie. Cipriani, cîntăreș la catedrala din Bergamo, prinde dragoste pentru o bogată locuitoare a orașului, care se ispitește de frumoșii ochi negri și de pletele lungi ale tînărului. Inșelat în iubirea lui — necunoscuta, care totuși se îndură să-î scrie, ie

inexorabilă—iel părăsește orașul pentru a se retrage cu bătrînul său tată pe malurile mării. Dar Mateo ie un liberal, mai mult de cît atîta un partizan al stiletului, un *carbonaro*: sbiriî ucid pe un prieten al său și iel îl răsbună, țintuind într'un colț de stradă pe ucigaș. Descoperit, ie osîndit la moarte și, ca pe Mihaî Viteazul în tabloul d-luî Papazoglu și în legendă, o zăbavă a călăului îl scăpă. Totuși un agent al ducelui îl lovește, tocmai în clipa, cînd o misterioasă femeie—misterioasă chiar pentru cetitorî, poate mama sa,—și iubita-î cea nobilă sosesc, aducînd decretul de iertare. Cipriani ar putea scăpa, dar atunci n'ar mai fi un eroî romantic, nenorocițiî aceștia mor tot de-a-una, de ce anume nu se știe, dar așa ie *frumos* să facă: de și doctorul asigură, că puțină liniște l-ar restabili, întrarea iubiteî îl tulbură așa de mult, că nimic nu-î mai poate opri moartea. Și, credincios misiuniî sale, Mateo Cipriani, carbonarul, moare.

Ieste ceva în această nuvelă din *Buchetiera din Florența* a luî Alecsandri—și să nu se creadă că ie o laudă aceasta—și mai mult încă din *Italianul* Anei Radcliffe, feroasă scriitoare de romane, în care spînzurătorile abundă, trădările furnică și subteranele joacă rolul de căpetenie. Cu puține excepții, mecanica intrigiî ie aceiaș ca în *Staps*: caracterele sînt perfect asemenea, cele tipicale. Intîlnești, cum se și cuvine, pe «tatăl bătrîn», pastorul în *Staps*,

dincoace organistul, pe tînăra naivă, care în ultima nuvelă are singurul defect față cu formula de a fi măritată,—și încă s'ar putea invoca faptul că ie a nu iubise de sigur pe ducele său contele său, așa că nu se ține în samă, pe «revoluționarul sentimental», «tînărul sensibil», jucînd rolul de căpetenie. Fondul ie acelaș iară: lupta între iubire și tendințele liberale, care înving și într'un caz și în altul. În sfîrșit, credincioși tovarăși, după ce omoară amîndoi, Staps și Cipriani sfîrșesc tulburatele și puținele lor zile pe eșafod, ori aproape pe eșafod.

Nu se știe, ce ar fi ieșit din «*Ascanio și Eleonora*», dacă nuvela ar fi fost continuată. Din cele scrise se vede, că ie vorba iarăși de o întunecată afacere de iubire, sfîrșită printr'o moarte tainică. Toate aceste sînt de aflat la începutul prologului: «Castelul de Rosenberg». Visitatorul însărcinat cu dureroasa și obositoarea misiune a descoperirii aleargă, după obiceiul consacrat, la ajutorul unui misterios călugăr, străinde locurile acelea și cu numele necunoscut, mare amator de primblări pe lună. Supt lumina acestui astru așa de calomniat de poezia tuturor timpurilor, întîlnirea se face între descoperitorul problemei și cel ce-î are cheia. Ba, după cîte-va vorbe spuse în treacăt de un vînător vesel (în ori-ce nuvelă romantică, ce se respectă, vînătorul trebuie să fie vesel), călugărul cu pricina pare a fi mai trădător încă:

nu numai că știe tot și nu vrea să spuie nimic, dar iel însuși ar fi avut un rol radclifian în tragedia, pe care o pomenește monumentul de marmură din capela pădurii de brad. Călugărul și-a păstrat taina, de și vizitatorul părea om să-î deie de capăt la urmă: nuvela a fost întreruptă. Dacă autorul a profitat de aceasta pentru a pune mîna la «Slujnicari», n'a fost o pagubă de sigur, nici pentru autor, nici pentru public.

III.

De o dată, fără nici o tranziție, romanticul de școală germană dispăre. Nici o urmă din idilele cu cadrul sălbatec, din tinerii patrioți, murmurînd șoapte de iubire la urechea zimbitoarelor copile cu ochii albaștri. Toată această lume artificială a dispărut și cu dînsa accesoriile întregi, toată garderoba exotică, misterioșii călugări visînd în fundul codrilor Tirolului, monumentele funerare cu inscripții apocaliptice, aruncăturile fioroase din vârful stîncilor, stiletul carbonarului și cuțitul sbirului florentin steclînd în umbră. Influența neguroasă a celor d'întăiu cetiri s'a risipit, și în locul vechii noastre cunoștinți, cu haina așa de nepotrivită, prea îngustă pentru talentu-î puternic, prea întunecată pentru ochii lui vioi, prea solemnă și pedantă pentru zimbetul ironic, așa de fin, al veselei sale gurii, avem

o fire de scriitor cu totul alta. Noul și adevăratul Filimon, care se cetește încă și se va ceta multă vreme, ie un observator dibaciū, cu verva tinerească și risul comunicativ.

«*Slujnicariū*» fură manifestul său pe această cale. In «Revista Carpaților», unde apăru întâiū nuvela, ie a purta titlul mai complect și mai lămuritor asupra cuprinsului, de «*Nenorocirile unuī slujnicar saū gentilomiū de mahala*». Ie vorba în adevăr de o întreagă categorie socială, înfloritoare pe atuncea, de mulțimea îngrijită la port a tinerilor slujbași cu inima iubitoare, care-și mîngîiaū necazurile de banī în bucătăriile vre uneia din Venerile culinare ale timpului. In schița sa, fiind-că slujnicariū sînt o schiță numai, autorul ni-l prezintă pe eroul său în deosebitele cadre ale activității sale zilnice, cînd alătura de drăgălașa Rezi, de unguerească memorie, cînd în apriga luptă cu un rival deprins cu felul de creștere al cailor, cînd, într'o cafenea din «Pasagiu», centru al tinerimiī slujnicărești, tunînd în potriva cîrmuirii, care lasă în uitare atîtea necunoscute și puternice talente. Ie vorba de o conspirație în potriva Caimacămilor și rolul acesta de conspirator ie prea frumos, pentru ca slujnicarul să nu și-l însușească. O foarte neplăcută întîmplare cu poliția, și aici se desfășură un colorat tablou al obiceiurilor de cîrmuire ale vremiī, intrerupe povestirea înaltelor fapte ale acestuī om așa de încredințat de misiunea

socială, politică și amoroasă, pe care trebuie s'o îndeplinească. Apariția-î la urmă și scrisoarea finală nu ajută mult la desăvîrșirea acestui caracter așa de viu în pretențioasele-î cuvinte, în inconsciența și superba lui murdărie.

Această figură singură face, de altmintrelea, meritul nuvelei. Iel ie veșnic în scenă, pentru iel vin toate împrejurările menite să puie în lumină o nouă față acestui strălucit juvaier național. Insuși cadrul restrîns al «Slujnicarilor» nu permite o mai îndelungată insistare asupra comparselor, ce trec, o clipă numai, înaintea ochilor cetitorului. Rezi apare, ca să-l iubească, giambașul, ca să-și răsbune asupra-î, poliția căimăcămească pentru a-î da cîte-va «părintești avertismente», menite să-l aducă la calea cea dreaptă. Cum iubește slujnicarul, cum declamă, cum petrece, cum tremură înaintea celui cu gîrbaciul, pentru a-l sfărîma cu vorba mai pe urmă, cu obrazul roș încă de palmele primite, iată subiectul «Slujnicarilor». O întregă categorie socială și o curioasă categorie, răsare înaintea noastră, la povestirea ironică a lui Filimon.

* * *

În «Slujnicarî» societatea contemporană dăduse tipurile nuvelei, «Ciocoii vechi și noi» se vor ocupa de o altă lume, o lume abia dispărută, societatea fanariotă.

Alegerea lui Filimon iera nemerită. Dacă oamenii, între cari trăia, puteau să-î fie mai bine cunoscuți de cât apaticii. Tuzlucii și feliniții Dinu Păturică, dacă modelele, vii și supt forme multiple-î stăteau înainte, contemporanul nu ar fi fost în stare să scoată nota particulară a perioadei acesteia de tranziție, în care, la năvălirea nepregătită și hotărîtoare a unei civilizații superioare, formele vechi dispar pe încetul, lăsînd însă urme adînci în moravuri. Ișlicarii se dusesese, butcele boierilor din protipendadă nu mai răsunaî mîndru pe scîndurile de lemn, rău potrivite, ale stradelor Bucureștiului fanariot, mozaicul elenico-romînesc încetase de a mai fi limba în favoare, limba nobilă, pretutindene vorbită; *haina* societății acesteia fusese schimbată, firea-î rămăsese aproape aceeași. Aceleași obiceiuri de egoism sălbatec, de lipsă de conștiință și de poște fără de stavilă continuaî, aceeași inimă lacomă bătea supt surtucul nemțesc al celuia, ce după 1821, după 1848 adesea, își lepădase giubeaua numai și papucii de Țarigrad. Iera o lume mai ridiculă poate de cât cea-l-altă, pe care o înlocuise, mai ridiculă, fiind-că iera mai nestabilită, mai hibridă, mai pretențioasă: hatîrul trecea neobservat în veșmîntu-î oriental, cu falduri largi și mișcarea leneșă, iel deveni lovitor la ochi supt spoiala de cultură, împrumutată apusului. Astăzi, cînd și această perioadă s'a dus, de multă vreme încă, liniile

tabloului iese mai bine la iveală pentru cel ce-l privește, liniștit și din depărtare, și un satiric de talent ar face o minunată zugrăvire a caracterelor schițate în treacăt de sfătosul condeiu al lui Alecsandri. «Slujnicarii» și-ar găsi ast-fel tovarășii.

Filimon avea de gând să-și ieie această sarcină literară: *ciocoiți* cunoscuți nouă, *ciocoiți vechi* ierau să fie urmași de o altă generație, cu însușirile schimbate ca formă, în fond aceleași, *ciocoiți noi*, cari ne-ar fi adus până la pragul vremilor actuale. unde poate această a doua categorie ar fi întins mîna unei părți însemnate din contemporanii noștri. parte. în care și-ar fi recunoscut tipul gătit mai bine, spoit cu îngrijire, cu obiceiurile mai fine și dibăcia mai subtilă. Izbînda acestei continuări a romanului d'întăiu, singurul ezistent, ie îndoielnică: în afară de faptul pomenit, că numai după trecere de vreme însușirile unei lumii apuse apar în lumină desăvîrșită pentru cercetător, un altul se adaugă pentru a întări părerea aceasta. Semi-apusenii de la 1830 sînt departe de a avea figura hotărîtă, vioaie și colorată a predecesorilor fanarioși, corupția, mai fină, ie mai puțin energică, mai puțin rușinoasă, mai puțin *caracteristică*. Nuanțele sînt prea ușoare pentru a putea atinge tot-de-a-una ochiul observatorului; a le reda într'o formă literară ie și mai greu, iele sunt prea puțin fixate, cu contururile prea fugare. Aceiași în-

chipuire, care-ți zugrăvește înaintea ochilor lămurit și deplin pe boierul fanariot, trîntor le- neș și viclean, fără inimă, dar bogat în poște neînfrîdate, fără gînduri, dar ambițios și piz- mătareț ne-ar reprezenta numai foarte palid și nehotărît figura urmașului său pe jumătate numai răsăritean. în parte numai fanariot.

Cu totul alt-fel stăteau lucrurile pentru cei înfățișați în partea întăia. Crescut în socie- tatea aceea, amintindu-și lămurit de particula- ritățile ieși cele mai mărunte. înstrăinat apoi de dînsa și cu atîta mai potrivit pentru a o reproduce, Filimon avea toate însușirile tre- buitoare, pentru a descrie lumea aceasta și *nu- maș* aceasta. Insuși talentul său, satiric și muș- cător, îl ajuta în sarcina luată. Ce perioadă mai caraghioasă, mai murdară, mai puțin sim- patică de cît vremile, care au admirat la un loc, într'o haotică luptă a patimilor, figurile așa de răspingătoare ale lui Tuzluc, tâlharul de obîrșie străină, furînd la picioarele și cu de- plina învoire a Domnului, lui Dinu Păturică, umilitul și vicleanul reprezentant al ciocoiului, lui Costea Chiorul și a voluptoasei Duce?

O vreme de o caricatură tragică: un fel de danț sălbatec și neînfrînat de mai bine de un veac pe trupul sfărămat de apăsare al țării. O sută de ani trecuți, în care o societate ce se razimă pe furt, își desfășură neînchipt de plastic turpitudinea-și inconștientă: desfrîul sus și o spăimîntătoare mizerie în clasele mun-

citoare, sprijinind cu banul lor acest decor de feerie orientală, în care cîte-va luni sînt de ajuns pentru a înspăimînta apusul cu bogățiile cele mai imposibile, în care pentru un om deștept și fără de scrupul, nimic nu ie cu neputință. Într'o asemenea stare de lucruri, așa de puțin organizată și așa de nestabilă, individul se manifestă în toată desfășurarea fără zăgaz a puterii sale, și aceasta face caracteristic și interesant pe cel din urmă din actorii acestei drame de beție și de lacrimi. În ambiția lor neînfrînată, în demoralizarea lor mîndră, desfășurîndu-se fără înroșire, la lumina soarelui, acești oameni, din care cel mai bun merită spînzurătoarea, sînt de o ne mai pomenită putere de expresie, niște superbe modele pentru o operă literară.

Filimon i-a pus pe toți în romanul său, un minunat roman, cu toate nefolositoarele-î prelungiri, pe toți, începînd cu arnăutul de strajă la poarta lui Andronake Tuzluc, până la fruntea acestei companii de exploatare, Vodă însuși, Beiul Caragea. Fie-care are locul său în desăvîrșitul tablou al ultimelor timpuri fanariote, loc cu îngrijire ales și bine hotărit, dar acel care-î întrece pe toți în viață și energie, e-roul acestei tragi-comedii de talent, ie productul cel mai fin al epocii întregi, rezultatul ieî neapărat, quintesența-î dezgustătoare, Dinu Păturică. De iel se leagă toate personagiile cele-l-alte, puse acolo pentru a-î scoate mai

bine în lumină figura de vulpe: iel condiționează existența tuturor și peirea lui mîntuie romanul: Păturică ie reprezentantul tipic al «Ciocoiului vechi».

De la început îl vezi apărînd, un tînăr modest, cu spinarea flexibilă și ochii nesiguri, îndoit spre o temenea tot-de-a-una gata, în maltratatu-î de vreme antereu de *șamalagea*. Are portul umilit, vorba blindă, supusă, cu enorme frase ceremonioase, desfășurîndu-se în convorbirile-î lingușitoare. «Sînt Dinu Păturică, nemernicul fiu al prea umilitei voastre slugi trei logofăt Ghinea Păturică, fostul odinioară vătaf de curte al înălțimii voastre». Ie ciocoiul în fașe, care vorbește, cu ochii plecați, neîndrăznind să privească pe falnicul stăpîn, oprit înaintea-î, în toată strălucirea sa de boier al protipendadei. Ie cea d'întăiu încercare, pasul întăiu de făcut, și oare care sfială stăpînește lacoma inimă a tînărului Dinu: izbînda ie deplină. Glasul așa de irezistibil, așa de corecta înfățișare, apoi scrisoarea părintelui, logofătul Ghinea Păturică ot Bucov sud Saac, toate sînt de natură a cîștiga pe fanariotul favorit al lui Caragea. Păturică devine cîubucciù, însărcinat cu însemnata dregătorie a pregătirii celor trebuitoare pentru ședința de cîubuc, zilnică și importantă ocupație pentru oamenii aceștia cu ceasurile goale. Intr'o alt-fel de societate, vicleanul Păturică ar rămînea tot-de-a-una stăpînul necontrolat al cîubucelor de chihlim-

bar: în lumea fanariotă însă, în alt chip se trăiește. Cîți-va indivizi hotărînd toate, în afară de orice lege aproape, după bunul lor plac egoist, cel intrat de curînd în lumea slujitoarească, are un frumos viitor deschis înainte-î: puțină rușine î-ar strica definitiv cariera. Pentru Dinu al nostru, această primejdie ie imposibilă; cîcociul nu ie un om corupt: cel corupt a fost odată alt-fel, iel s'a născut așa, viclean, lingușitor, fără conștiință. Nu ie o deprindere pentru dînsul cîcociismul: fie-care mușchiu din corpul lui se mișcă cîcocieste și s'a mișcat cîcocieste dintru început. Așa ie făcut un om merit să ajungă sus, foarte sus, în anul mîntuirii 1814, cîubucciul Dinu Păturică.

Înaintarea-î se face repede și nu ie împrejurare, care să nu servească pentru aceasta, cîcociului. Postelnicul Andronake iubește, iubește cu patimă și cu o gelozie orientală, prin urmare, pe una din frumusețile timpului, Kera Duduca. Ie cea d'întăiu treaptă, pe care o scoboară Postelnicul, și, din odaia-î umedă, unde păzește lulelele boierului, Păturică, în aceiași clipeală, urcă o alta. Cine poate fi mai vrednic de încredere de cît modestul tînăr, cu vorbele așa de dulci, cu purtarea așa de umilită? Nicî un altul n'ar fi în stare să păzească cînstitjuvaierul neastîmpărat al lui Tuzluc. Și, cu un zîmbet de biruință, Dinu intră în noua funcție, merită să-l înalțe până la cele mai ridicate locuri ale societății fanariote.

Ie o admirabilă scenă aceea, în care vin față în față pentru întâia oară acești doi parasiți vicleni ai timpului, țiitoarea și clocoiul. Duduca nu iubește pe postelnic,—ar fi o pagubă zădarnică pentru dînsa,—apoi Tuzluc nu ie chiar în floarea tinereții. In schimb, un calemgiu chipeș mîngîie nopțile de nedormire ale frumoasei Grece cu aprinsele-î cîntece de dragoste, în gustul epocii. Dinu știe această afacere, un arnăut din vecinătate —ie o întinsă conspirație a slugilor supt această lume de privilegiați.— l-a lămurit mai bine încă asupra rolului, pe care poate să-l joace în căsnicia de trei, tulburată de bănuielei necontenite. Dar Duduca ie departe de a-î împărtăși mulțămirea: zilele de aur cu calemgiul s'aü mîntuit, noul «fecior», pe care i l-a recomandat postelnicul, o îngrijește; șireata curtezană *gîcește* dinainte pe Dinu. Iel vine în sfîrșit,—și, un moment, amîndoi rivalii staü față'n față măsurîndu-se, iea iritată, insultătoare, prefăcînd o groaznică fire de stăpîină, iel modest, supus, cu spinarea plecată, cu atît mai biruitor, cu cît gestul ie mai cucernic și vorba mai înjosită:

— «Veî ședea toată ziua în pridvor, cu capul gol, strigă Duduca, ca să împlinești poruncile mele, căci la dînpotrivă iți voiü pune coarne, te voiü unge cu mîere, și te voiü lega de stîlpul porțit, ca să te mîniņeș muștele și să riză lumea de tine!... ai înțeles?»

Dinu a înțeles într'adevăr; ie deprins iel cu

amenințările, nici un mușchiu nu se mișcă pe fața sa bronzată în înfruntarea insultei.

— «Am înțeles milostiva mea, și sînt gata a suferi și mai mari pedepse de cît acestea fără a mă plînge, căci stăpînul mieu te iubește și ieu trebuie să sufăr orî-ce mi s'ar întîmpla după urma domniii tale.

— Peste puțină!»

Dinu ie biruitor: înaintea frunții sale plecate, toate amenințările rămîn fără putere; încă odată cîcociul a învins și biruința ie cu atît mai însemnată, cu cît, în locul boierului desprețuitor și leneș, Păturică a avut ca vrăjmaș pe isteafa și mesteșugita țiiitoare.

Indată după această scenă hotăritoare, și ie hotăritoare pentru viitorul priceputului Dinu, împăcarea între cei doi rivali se face. Kera Duduca ie silită să renunțe la calemgiul, pe care-l depărtează neadormita privighere a noului fecior și intriga de dragostea neapărată leagă la un loc pe cei doi rivali, pentru timpul trebuitor îmbogățirii amîndurora. De astă dată, fostul cîubucciū, devenit vătaf ca răsplată pentru desăvîrșita-î credință, ie stăpîn pe întreaga casă a postelnicului.

O figură bine observată și aceasta. Andronake Tuzluc, vlăstare voluptoasă a unii familii țarigrădene, nu ie un om rău. Că fură și că lasă pe alții să fure, că înșală, toate sînt lucruri obișnuite, care nu atrag atenția nimăruia. *manierele elegante* supt Fanarioți. Abia

venit în țară, Caragea l-a luat supt înalta-î ocrotire și, în curînd, leneșul grec se văzu stăpîn fără osteneală pe o însemnată avere, pe o poziție socială minunată; ce ie dreptul, un refuz din partea unui oare-care ban român, figură națională, cu atît mai falsă și mai fără de viață, cu cît ie mai națională, îi amărește puțin mintea ușoară, dar Kera Duduca răsare, ca să-l mîngîie. Și iubita lui Dinu-î șterge orî-ce amintire a înfrîngerii suferite: între nenunțările săi arnăuți, adînc respectat de curtenii de aceeași limbă cu dînsul, iubit de Duduca, ascultat de Păturică, Andronake continuă a fi un om cu desăvîrșire fericit. Nenorocirea ie însă aproape de dînsul, de și n'o simte. Alianța interesată a țiuțoarii cu clocociul—fiind că nici unul nu poate iubi—are o ultimă țintă, spre care li se îndreaptă silințele toate, aruncarea la pămînt și jefuirea înceată a fostului ocrotitor, a stăpînului lor. Fie-care linie ne apropie de neevitabila catastrofă.

Din partea lui, Dinu va fura, din leafa țiganilor, din nutrețul cailor, din haine, din cumpărături, de unde poate fura în sfîrșit un om cu priceperea lui administrativă.

Tuzluc se înfioară înaintea prăpăstii amenințătoare, dar întrebările-î înspăimîntate nu tulbură pe vâtaf; n'are iel *socotelile*, niște socoteli perfecte, unde tot-de-a-una un desăvîrșit echilibru domnește? Apoi Duduca vine, insultătoare, nemulțămîntă, sălbatecă, în cererile-î

fără de capăt; toată lumea are cu ce să meargă la teatrul italian, numai iea, nu, iea, iubita postelnicului Tuzluc, favoritul lui Caragea. Ochiul Grecei scînteie molatec și ispititor la cuvintele acestea de plîngere. Și postelnicul plătește, plătește neconținut, cît are, apoi vinde moșie după moșie, fărîmă după fărîmă, averea-î de haram adunată.

În culisele acestei tragedii, cei doi complici jubilează. Încă o scurtă trecere de vreme, și Andronake va fi gata. Silințele se fac mai încordate, poftele mai aprinse: bogăția, pe care o pierde Tuzluc, va fi a lor, a lor întregă. Din juvaierie Duduca scoate bani sunători, din sumele furate, cîcociul cumpără la sultan-mezat proprietățile de vînzare, și, fiind-că nu vrea să se compromită, pînă cînd un ban va rămînea în saltarele postelnicului, iel aleargă la un personaj nou, vrednic de cele-l-alte, Chir Costea Chîorul.

Evreii de naștere, interesul l-a făcut Grec, și toată lumea bucureșteană cunoaște pe bogasierul, în a căruia dugheană cele mai alese lucruri țarigrădene se adună. Costea ie bun: tînărul la aman, al căruia tată bătrîn tînjește de o bucată de vreme, va găsi în taînița de după tejghea, un bun împrumutător, un cămătar cu frica lui Dumnezeu, dînd cămeșa de pe iel, cu 200 la sută dobîndă. Și de va fi zgîrcit cu baniș pe care nu-î are încă, nu sînt acolo, zimbitoare veșnic, și tot așa de ispititoare, re-

clama vie a bogasierului, cele două fete ale sale, atît de asemenea cu tatăl lor în pricepere? Contractul se va încheia și un nou catastih va fi adăugat la murdara și mult purtata carte de socotelă a lui Chir Costea Chîorul.

Bătrînul cămătar intervine pentru a grăbi sfîrșitul: moșiile se duc toate, una după alta, și, odată Fanariotul adus la sapă de lemn și opera mîntuită, strălucitoră de bucurie, învingătorii urcă scările altarului pentru cununie. Doi soți potriviți: mîne, cînd unul va putrezi în ocnă, ceia-l-altă-și va lua zborul peste Dunăre, cu un nou iubit, Turc de neamul lui, lăsînd în plata lui Dumnezeu casa și copiii.

Aici se mîntuie partea frumoasă și adevărată din roman. Caracterele sînt energic zugrăvite, limpede; singure cîte-va capitule, nu tocmai trebuitoare, încurcă supărător o acțiune răpede. Intr'un cadru cu o adîncă pricepere, cu o adevărată erudiție desemnat, triada de infamă răsare într'o strălucită lumină. Nicî o dată nu s'a reproduș mai energic și mai cu talent o scenă din secolul sultan-mezat al domniilor fanariote.

Dar Filimon fusese un romantic în tinerețele lui și această boală literară, așa de acută la iel odată, nu se lecuiește cu ușurință. Iubitorul de scene tragice se va arăta în curînd și contrastul cu sobrul adevăr al scenelor precedente va face și mai lovitoare la ochi această terminație radclifiană.

Întăiū Tuzluc nebunește, de o nebunie furioasă, în care cuvinte fără de șir învinovățesc pe autorii nenorocirii sale. Îl vedem pe la sfîrșit, într'o casă săracă, supt paza unei bătrîne, zvîrcolindu-se în friguri pe patul său de suferință. Tabloul ie bun, dar se poate un roman detestabil compus numai din tablouri bune. *Cîtocii* nu sînt în această categorie: cele spuse înainte de partea melodramatică formează mai mult de cît o circumstanță atenuantă. Dar această nouă desvoltare a unui caracter cunoscut ie falșă, supărător de falșă. Tuzluc nu iera om să cadă într'o asemenea stare după a lui nenorocire. Acești fanarioți ierau niște oameni de fier, tot-de-a-una gata de a se scula în picîoare iarășî. La 20 de ani, Mavrogheni mîna luntrea pe apele Arhipelagului; cîtă-va vreme pe urmă, iera domn. Andronake însuși numai bogat nu va fi venit în țară și nu ie de crezut, că tot spiritul său și-ret să se fi pierdut în urma unei trădări, fie ia îndoită. Nu că un boier fanariot n'ar putea să ajungă în starea lui după o catastrofă; sînt oameni și oameni în orî-ce popor, dar fanariotul tipic, acela de care ie vorba în roman, s'ar fi ridicat iarășî, mai dibaciū, mai stăruitor, mai neînvins de cît tot-de-a-una. Tuzluc, în haina regelui Lear, ie o anomalie, și numai durere nu trezește în inima cetitorilor.

Că Duduca fuge cu Turcul peste Dunăre,

Schițe.

ie espicabil pentru un instrument de plăcere fără conștiință ca dînsa. Rămînînd să împărtășească nenorocirile și sărăcia lui Tuzluc, iea ar fi fost *proastă*, și numai această imputare nu i se poate aduce de cel ce o cunoaște. Ie o figură desăvîrșită această curtezană monstruoasă. Dar, din nenorocire, Păturică n'a fost atît de bine împărțit de soartă. Norocul îl părăsește în curînd și venirea domnului românesc îl aruncă într'o stare cu mult mai păcătoasă de cît cea de la început. Iel moare în fundul ocnei, osîndit la munca silnică, și—printr'o potrivire căutată—în aceiași clipă se întîlnesc, mergînd spre cimitir, sicriile înșelătorului și înșelatului, al lui Păturică și al postelnicului.

Un sfîrșit întunecat, sfășietor, deplorabil, o scenă cu efect, care numai aici nu putea să-și aibă locul. Pentru a face cu putință acest sfîrșit, Filimon a trebuit să puie acțiunea romanului său în ultimele timpuri ale domniilor fanariote, supt Caragea: numai ast-fel Grigore Ghica poate interveni la sfîrșit ca un *deus ex machina*, pedepsînd nedreptatea făptuită. În alte împrejurări, Păturică ar fi mîntuit alt-fel o viață norocoasă, bine îngrijit de credincioasa-î Duducă, încunjurat de simpatiile unei lumi întregi, care s'ar fi închinat adînc înaintea ex-cîcociului, devenit membru influent al protipendadei. Dacă o asemenea pedeapsă ca a lui Păturică ar fi așteptat pe orî-ce in-

divid de felul său, cîocoismul n'ar fi devenit nicî o dată una din bazele societății supt cîrmuirea grecilor din Fanar.

Dar Filimon, cum am spus, nu putea să uite aplecările sale trecute. Osînda cerului, căzînd asupra criminalului, întîlnirea acestuia cu victima, cînd amîndoi merg să-și deie samă, după stilul consacrat, înaintea lui Dumnezeu de faptele lor, făcea parte din accesoriile formulei și autorul *Cîocoilor* o respectase prea mult altă dată pentru a o uita cu totul acuma. Aceleași simpatii literare-l aruncară în alte două zugrăvirii de caractere, amîndouă anemice și ne-folositoare. Ie vorba de Gheorghe și de familia banului.

Cel d'întăiū, măi puțin însemnat, ie fecior la început în curtea lui Andronake. Onestitatea lui jignită îl face să pîrască pe înșelătorul Dinu pentru necredința-î față cu stăpînul său; lacrimile Duducăi îl fac să fie gonit în clipă pentru *clevetire*. De aici înainte, în slujba banului întăiū, în a statului pe urmă, iel ie același băiat cuminte, infam de cuminte, dezgustător de cuminte. Indivizi de felul acesta, chîyar dacă ar exista, ar trebui lăsați la o parte din literatură pentru singur acest fapt decisiv, că sînt prea plicticoși, cu linia lor de purtare fără samăn de dreaptă. Maria, fata banului, îl iubește; iel părăsește casa, cunoscîndu-se prea jos pus în viață, pentru dînsa. Neapărat, că o căsătorie a logofătului Gheorghe cu iubita

lui, mîntuile romanul, după obișnuitul tipic și —fie zis în treacăt—pretutindene Gheorghe ie prea din cale afară de prost pentru a merita această distincție.

Familia banului ne dă două tipuri întîlnite încă și în alte nuvele ale autorului. Banul C... ie «bătrînul tată», organistul din «Mateo Cipriani», Maria «copila iubitoare». Ie un înger fără de pată, ființa aceasta, care nu apare de cît de două ori în roman: o dată la început, arătîndu-și frumuseța îmbobocită într'un cadru de legendă, apoi pentru a deveni femeia răbdătorului și cinstitului Gheorghe. Cît despre ban, în destrăbălarea fanariotă, iel ie un caracter antic, un fel de Caton cu barba albă, de a căruia onestitate mîndră se îndepărtează până și nerușinarea despotică a lui Caragea.

O treime anemică, fără de viață și tristă, care nu ajută acțiunea întru nimic, o urmă de plîns a trecutelor tendințe romantice ale autorului. Cu cît sînt mai vii cele-l-alte trei figuri, cele trei chipuri mizerabile, al Duducăi, al lui Păturică și al lui Tuzluc, înainte de reabilitarea-î prin nebunie.

Pe zugrăvirea acestor trei tipuri, pe opera, în care iele se află, se va răzima tot-de-a-una reputația literară a lui Filimon.

IV.

De la «Escursiuni» pînă la ultima pagină a *Crocoilor*, Filimon are un stil unic, afară nu-

maî că, pe fie-care zi, neologismele consacrate de Eliad devin maî puține, spre marele folos al limbii sale cu adevărat românești.

Stilul acesta ie cam bătrînesc, cu frazele lungi și încete în mersul lor, niște fraze sfoase de om nedeprins, care par a se împiedeca în lungii lor falduri de incidențe. Totuși, în bucățile umoristice, mersul acesta serios nu ie lipsit de farmec, iel ajută prin ațerul său solemn la efectul comic al povestirii.

O parte necunoscută însă din Filimon, ie frumuseța descrierilor sale de natură. Autorul «Escursiunilor», iera un iubitor adînc al feluritelor aspecte ale firii. In cîte-va propoziții scurte, cumpătate, dar suggestive, îl vedem adesea rezumînd cu un neînchipuit succes caracterul întreg al unei nopți de vară, al unei întinse priveliști de cîmpie, desfășurîndu-se fără de capăt în zarea înroșită de soarele apuind. Mulți oameni, cari cunosc pe de rost pasagiile celebre ale lui Châteaubriand, cele popularizate de critica lui Sainte-Beuve, zorile pe dealul Acropolei, cu aripile corbilor argintate de lumină, noaptea în pădurile americane, cu raze palide de lună lunecînd pe vârful arborilor seculari, vor ceti, de sigur, cu mierare minunate descrieri ale acestui scriitor românesc, destul de uitat acum, Filimon :

«O tăcere misterioasă domnia, zice iel în călătoria, peste tot universul; numai vocea pilotului venia din cînd în cînd să tul-

bure solemnul repaos al naturei». Apoi, în «Ciocoiș» :

«Sufările cele calde ale vîntului de primăvară ierau atît de line, în cît abia *frunzele ploșului se clătinau a lene*. Această maiestoasă tăcere iera întreruptă cîte o dată de suspinele unei privighetori, care cînta durerile sale, ascunsă într'o dîmbră de liliac din grădina mănăstirii Antim».

Lucrurile acestea se scriau puțin mai tîrziu de cît supremația în deobște recunoscută a limbii italianizate, întrebuițată de Eliade și ai săi.

În sfîrșit o bucată de o frumusețe rară, ca descriere, ie și această noapte din Tirol, aflătoare într'una din nuvelele cele mai deochiate ca fond ale autorului, neterminata «Ascanio și Eleonora» :

«Iera noapte, și o noapte din cele mai frumoase, ce poate să dea clima cea mai severă din munții Tirolului. Cerul iera limpede ca cristalul, luna plutia maiestoasă d'asupra celor două colosale vîrfuri ale Alpilor, dintre care curg capricioasele unde ale cascadei Inului, iar razele ie, pătrunzînd orizontal peste elementul furios, îi dau aspectul unui basin de aur topit, din care săriau miriade de scînteii mai luminoase de cît diamantul și se pierdea în întunecoasele privaluri ale abisului». Său, tot acolo: «Soarele, triumfînd în contra întunecosului ¹⁾ val al nopții, sta acum înfipt pe bolta

¹⁾. În text: *întunericului*.

azurie a firmamentului și arunca binefăcătoarea sa lumină asupra munților plini de neauă și a câmpiilor înverzite, iar razele lui, străbătînd prin grosimea norilor de aburi, formau o mulțime de grupe diafane, desemnate cu cele mai poetice colorii. Cîntița și pietrușelul prin vocea lor ascuțită făceau să răsune selvele cele stufoase, ciocîrliile se învîrtiau în aier ca niște mici bombe. apoi se opriau în loc și, bătînd din aripă, umpleau aierul de melodioasele lor cîntări; prepelițele, acele inocente și timide păsări, ce se nasc și mor în câmpiile și dumbrăvile înverzite, prin versul lor monoton, dar ritmic, serviau de regulator cadențelor acestui concert al naturei»¹⁾.

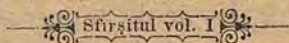
Ca stil, ie ceia ce a scris mai frumos Filimon și de sigur una din bucățile cele mai suggestive, din cele mai desăvîrșite tablouri, scrise în românește. Și, cu puțină muncă, s'ar găsi încă lucruri asemenea, mai ales în operele d'întăiu ale aceluiași scriitor.

* * *

După o scurtă perioadă, [în care romantismul desfrînat l-a stăpînit cu desăvîrșire, Filimon a aflat adevărata cale pentru talentul său ironic în nuvela «Slujnicarilor», în romanul de o adîncă observație al «Ciocoilor vechi și noi».

¹⁾. Indrepările au fost călăuzite de înțeles, tipărirea întăia fiind făcută cu o deosebită negligență și însemnarea locului pierdută.

Aceste două opere din urmă cel puțin, vor rămînea. În iele se răsfrînge o puternică fire de artist, un stilist însemnat, pe acea vreme mai ales, un însemnat spirit satiric. Și cuîl altuia de cît lui, i s'ar putea aplica aceste cuvinte ale sale din «Escursiunî»: «zică lumea orî-ce va voi. ieū susțin și voiū sustinea tot-de-a-una, că Romînul ie copilul dracului și, în ceia ce numim spirit sarcastic..., nu-l întrece nici o națiune» ? ¹⁾.

¹⁾. Operele lui Filimon sînt :

- a). „*Trei luni în străinătate*“, publicate supt acest titlu în „*Naționalul*“ (1859 : 77, 78, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109 ; 1860 : 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23), apoi în volum : *Escursiunî în Germania meridională, — memorii artistice, istorice și critice* (1858), București, 1860, ed. Naționalului, în 8°, 309 pp.
  - b). *Monumentul maestrului G. Donizetti*: „*Naționalul*“ din 1859, 3, 4, 5, ca *Mănăstirea dominicanilor de pe colina Fiesole* (ib. 17, 18, 21, 23, 28, 29), în *Revista Carpaților* pe urmă și în volum : *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*², 1861, ed. Naționalului, în 8°, 137 pp.
  - c). *Mateo Cipriani, istorie florentină*, în *Revistă* întâiū, apoi în volumul pomenit.
  - d). *Slujnicarii*. La început : „*Nenorocirile unui Slujnicar saū gentilomîi de mahala*“, întâiū în *Revistă*.
  - e). *Ciocoii vechi și noi*, București, 1863, ed. II-a 1886, ed. *Revistei literare*, (cu multe greșeli).
  - f). *Biografii muzicale* : Verdi (N. 1858, 20), Originile operei (ib. 28, 31, 33), Donizetti (36), Bellini (39), Paganini (44, 54, 56), opera ungurească în „*Revista Carpaților*“.
  - g). Foiletoane : *Madalena* în *Revistă*, în *Naționalul*, I (1857—58) : 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 11, 12, 13, (reproducere), 15, 17, 18, 23, 25, 27, 34, 45, 87, 89, 91, 98, 99 ; II (1859) : 8, 12, 14, 26, 30, 39, 40, 74, 76, 91 ; III (1860) : 14, 43, 46, 79, 82, 85, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 101 *).
- ²⁾. Nu garantez cifrele, pe care nu le-am putut controla, articolul fiind tipărit cu neglijență în „*Revista nouă*“.

OBSERVAȚIE

În afară de greșelile de ortografie, inevitabile la noi, s'a-ă mai făcut, la tipărirea acestui volum, următoarele :

La pagina 15, pastelor în loc de *pastelelor* ; p. 19, *Gantier* în loc de *Gautier* ; p. 37, elegența, în loc de *eleganța* ; p. 45, r. 1 : una pentru *unul* ; p. 59, păstrează încă, în loc de *păstrează* ; p. 62, că în tot, în loc de *ca în tot* ; p. 71, lumitnoasă, în loc de *luminoasă* ; p. 73, ce-ie în loc de *ce ie* ; p. 88, mîjia, în loc de *mijia* ; p. 94, 1844 în loc de *1845*, data, cînd începe *Magazinul istoric* ; p. 95, rîndul al 3-lea de jos : află în loc de *afła* ; rîndul al 2-lea de jos : sfrîșitul în loc de *sfîrșitul* ; p. 172 pentru popor, pentru *un* popor ; p. 173 lipic, pentru *tipic*.

Trebuie să se însemne apoi, că «*ie rău și dă năvală*» : de la p. 7 nu ie o citație ezactă din Conachi (v. p. 190 a ed. Șaraga : «și spune cu îndrăzneală, *C'am să fac mare năvală*») și că versul al 2-lea din citația aceluiași poet, la p. 6, nota, ie puțin schimbat, fără voie, dar în bine (v. p. 106 din ed. citată : «și ochi încă n'am închis»).

O tablă alfabetică a numelor va sfîrși volumul al doilea.

CUPRINSUL VOLUMULUI I-ii.

	<u>Pagina.</u>
PREFAȚĂ	3
VASILE ALECSANDRI, <i>Omul</i> . .	13
, , <i>Opera</i> . .	31
NECULAI BĂLCESCU.	73
NECULAI FILIMON	153

1971